

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İSRA SURESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KERİM AYDIN

BURSA – 2014

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İSRA SURESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KERİM AYDIN

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER**

BURSA – 2014

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701221021 numaralı Kerim AYDIN'ın hazırladığı "Din Eğitimi Açısından İsra Suresi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 26/08/2014 günü 10:30 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Celil KIRAZ
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İngilizce
Uludağ Üniversitesi

26/08/2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Kerim AYDİN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: X + 85
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İSRA SURESİ

Günümüzde Müslümanların tâbi olduğu Kur'an, gelecekte de ilke, metod ve düsturlarıyla, yani aynı ilahi prensipleriyle geçerliliğini koruyacaktır. İnsanlık var olduğu sürece mü'minler ve hatta bütün insanlık, nesillerin eğitimi için her zaman Kur'an'dan faydalanacaktır. Kur'an, bu nedenle bir rehber ve aynı zamanda bir eğitim kitabıdır.

Din eğitimi bilim dalı yeni bir alan olmasından dolayı yapılan çalışmalar henüz yeterli görülmemektedir. Özellikle Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in yaşantısı üzerine eğitim yönüyle yapılacak birçok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İsrâ Suresi'nin inceleneceği bu çalışmada, hem belirli ayetlere hem de surenin bütününe eğitim penceresinden bakılacaktır. Ayetlerdeki hitap özelliklerinde görülen eğitsel yöntem, ilke ve özellikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca surede yer alan ayetlerden, insanın karakteristik yapısını yansıtan özelliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışma iki bölüm halinde ele alınmaktadır. İlk bölümünde surede incelenecek olan metod ve ilkelerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak kavramlar açıklanmakta, daha sonra sure hakkında genel bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise surede yer alan metod ve ilkeler açıklanmakta, ayetlerin eğitsel açıdan incelenmesiyle ortaya çıkan metod ve ilkeler ortaya konulmaktadır. Ayrıca bu incelemeyle elde edilen kişilik ve karakter özelliklerine de yer değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Eğitim, Din eğitimi, İsrâ Suresi, metod, kişilik.

ABSTRACT

Name and Surname : Kerim AYDİN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Department : Study of Religion and Philosophy
Field : Religions Education
Degree Awarded : Master's Thesis
Page Number : X + 85
Degree Date : / / 20.....
Supervisor : Mehmet ŞANVER, Assist. Prof.

SURAT AL-ISRA IN TERMS OF RELIGIOUS EDUCATION

Nowadays Muslims are dependent on Kur'an, which will keep vality with the same holly principles, elements, methods and rules in future, too. As long as human being exist, believers and even all humanity will always make use of Kur'an for education of generations. Therefore, Kur'an is the book of guide and at the same time education book.

Because Religious Education science discipline is a very new science field, fulfilled works are not considered enough yet. A lot of aspect of educational works have been felt the need to be done on especially Kur'an-ı Kerim and Prophet Muhammed's life. The work that will be examined İsrâ section will research on the eye of education window both some verses of Kur'an and the whole verses. The addressing characteristics of educational method in verses, principles and features will be revealed. From the verses in section of Koran, the aim is to figure out human characteristic reflection.

The work will be analyzed in two chapters. In the first chapter, concepts, which help to be comprehended methods and principles in section, will be explained and later general information will be given about section. In the second section, by explaining methods and principles in section, later methods and priciples by examining sections in eduactional side will be given. By getting features of personality and character with this work will be mentioned.

Keywords

Education, religious education, İsrâ Surah, method, personality.

ÖNSÖZ

İnsan, mahlûkatın içerisinde Yaratıcı'ya muhatap kabul edilmiş ve Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak anılmış bir varlıktır. İlk insan olarak yaratılan Hz. Âdem'le (as) beraber son peygamber olan Hz. Muhammed'e (sav) kadar insanlığın eğitimi için ve rehber olarak kitaplar gönderilmiştir. 'Yapılan bir işi en iyi o eseri yapan bilir' kaidesine insanı yaratan Allah da, kulunu en iyi bilendir. Bu nedenle yarattığı insanı başıboş bırakmamış, kitap ve rehberler göndererek yaratılış amacına uygun bir birey olabilmesi için insanı eğitmiştir.

Kur'an-ı Kerim üzerine farklı alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da çalışmalar yapılmıştır. Sure olarak da farklı sureler eğitim açısından incelenmiş eğitimbilimsel bir bakış açısıyla farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Biz de muhtevastaki ayetlerle, toplum ve birey eğitimi açısından birçok önemli ölçü barındıran İsrâ Suresi üzerine çalışma yapmayı uygun gördük. Tezde, İsrâ Suresi'ndeki eğitim metodları ve eğitimle ilgili kavramlar modern eğitim anlayışıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle çeşitli tefsir ve pedagoji kaynaklarına başvurulmuştur. Çalışma iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde kavramlar ve sure hakkında genel bilgi verilirken, ikinci bölümde suredeki ayetler metodlar ve ilkeler kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca son başlıkta 'şâkile' kavramı çerçevesinde ayetlerdeki kişilik özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın son halini almasında fikirleriyle katkıda bulunan birçok değerli kişinin desteği olmuştur. Burada öncelikle yüksek lisans eğitimi boyunca değerli fikirleriyle daima destek olan, tezi takip edip değerlendirmeler sunan ve başlangıcından son halini alana kadar tezin her aşamasında tecrübesiyle bana yol gösteren değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER'e teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca tezin ilgili bölümlerinde yine kendilerine danışarak fikir aldığım engin tecrübe sahibi hocalarımızdan Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL, Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ hocalarıma ve kaynaklarıyla teze katkı sunan Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ hocama da teşekkürlerimi sunarım. Çalışma süresi içerisinde fikirlerine her an başvurduğum çalışma arkadaşlarımdan başta Arş. Gör. Halil İbrahim HANÇABAY'a ve Arş. Gör. Fatih ÖZKAN'a da şükranlarımı sunuyorum. Son olarak çalışma süresince manevi destekçim olan kıymetli eşime ve aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma ayrıca Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyon Başkanlığı tarafından "Din Eğitimi Açısından İsrâ Suresi" adıyla HDP(D)-2014/15 tarih ve sayılı bir bilimsel araştırma projesi olarak desteklenmiştir. Projemizi destekleyen üniversite yönetimine ve anlayışından dolayı Fakülte Dekanlığımıza da teşekkürlerimi arz ederim.

Şüphesiz, bu Kur'an, en doğru yola iletir ve salih amellerde bulunan mü'minlere, onlar için gerçekten büyük bir ecir olduğunu müjde verir. (İsrâ, 17/9)

Gayret bizden netice Yüce Yaratandandır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU	3
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KAVRAMLAR VE SURE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	5
1. EĞİTİM, DİN EĞİTİMİ, METOD VE İLKE KAVRAMLARI	6
1.1. Eğitim Kavramı	6
1.2. Din Eğitimi Kavramı	9
1.3. Metod Kavramı	10
1.4. İlke Kavramı	11
2. İSRA SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	12
2.1. Ana Konuları	12
2.2. Muhtevası ve Önemi	13
İKİNCİ BÖLÜM	15
İSRA SURESİNDE ÖNE ÇIKAN METOD VE İLKELER İLE KİŞİLİK VE KARAKTER	15
1. İSRA SURESİ'NDE ÖNE ÇIKAN EĞİTSEL METODLAR	16
1.1. Tartışma Metodu Nedir?	16
1.1.1. İsra Suresi'nde Tartışma Metodu	17
1.2. Terğîb ve Terhîb (Teşvik ve Sakındırma) Metodu Nedir?	20

1.2.1. İsrâ Suresi'nde Terğib ve Terhib (Teşvik ve Sakındırma) Metodu.....	23
1.3. Tekrar Metodu Nedir?	36
1.3.1. İsrâ Suresi'nde Tekrar Metodu	37
1.4. Soru - Cevap Metodu Nedir?.....	39
1.4.1. İsrâ Suresi'nde Soru-Cevap Metodu.....	43
1.5. Temsil (Benzetme, Örneklendirme) Metodu Nedir?.....	46
1.5.1. İsrâ Suresi'nde Temsil (Benzetme, Örneklendirme) Metodu.....	47
1.6. Eğitimde Mükâfat (Ödül) ve Ceza.....	50
1.6.1. İsrâ Suresi'nde Mükâfat (Ödül) ve Ceza	53
2. İSRA SURESİ'NDE ÖNE ÇIKAN EĞİTSEL İLKELER	56
2.1. Muhataba Göre'lik İlkesi.....	56
2.2. Tedric İlkesi	59
2.3. Zorlamama (Hürriyet) İlkesi.....	62
2.4. Düşünme-Düşündürme İlkesi	64
3. İSRA SURESİ'NDE KİŞİLİK VE KARAKTER	67
3.1. Kişilik ve Karakter nedir?.....	70
3.2. İsrâ Suresi'nde Kişilik (Şâkile) Kavramı.....	72
SONUÇ	75
KAYNAKLAR	79
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR

Kısaltma

a.g.e.
a.g.m.
a.g.md.
A.Ü.İ.F.Y.
Bkz.
C.
çev.
ed.
E.Ü.İ.F.D.
haz.
Hz.
İFAV
S.
s.
ss.
S.Ü.İ.F.D.
T.D.V.
Trc.
U.Ü.İ.F.D.
v.b.
v.dğr.
y.y.

Bibliyografik Bilgi

Adı Geçen Eser
Adı Geçen Makale
Adı geçen Madde
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Bakınız
Cilt
Çeviren
Editör
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hazırlayan
Hazreti
İlahiyat Fakültesi Vakfı
Sayı
Sayfa
Sayfa Sayısı
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Türkiye Diyanet Vakfı
Tercüme
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ve benzeri
Ve diğerleri
Yayınevi yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Günümüzde iki milyara yakın insanın tâbi olduğu Kur'an-ı Kerim, ihtiva ettiği ilâhî prensipleriyle, insanlığı mutluluğa ulaştırmayı ve aydınlık yolu göstermeyi hedefleyen, kendisini benzersiz olarak tanımlayan bir kitaptır. Gelecekte de Kur'an'ın ilke ve metodları, düsturları yani aynı ilahi prensipler geçerliliğini koruyacaktır. Çünkü insanlık kıyamete kadar var olacaksa, insanlığın eğitimi de kıyamete kadar devam edecek demektir. İnsanlık var olduğu sürece mü'minler ve hatta bütün insanlık, nesillerin eğitimi için her zaman Kur'an'dan faydalanacaktır. Zira Kur'ân, geçmişi bugünle, bugünü de yarınla görüp bilen bir yaratanın kelâmıdır.

Din eğitimi alanı yeni bir alan olmasından dolayı yapılan çalışmalar henüz yeterli değildir. Birçok alanda çalışma yapılabileceği gibi özellikle Kuran-ı Kerim ve sünnet üzerine, eğitim, eğitim psikolojisi ve felsefesi yönüyle yapılacak birçok çalışmaya ihtiyaç vardır.

İsra Suresi'nin inceleneceği bu çalışmada, hem belirli ayetlere hem de surenin bütününe eğitim penceresinden bakılacak, ayetlerdeki hitap özelliklerinden insanlara olan yaklaşımlar ve bu yaklaşımlarda görülen eğitsel yöntem, prensip ve özellikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca konunun daha iyi izaha kavuşmasına katkıda bulunmak amacıyla Kur'an-ı Kerim'den farklı ayetlere de yer verilecektir. Dolayısıyla çalışmada daha çok yöntem ve prensipler üzerinde durulmaya çalışılıp bu yönde değerlendirmeler yapılacaktır.

İsra Suresi üzerine “ Emirler ve Nahiye Açısından İsra Suresi” adlı bir yüksek lisans tezi yapılmış olmakla beraber bu çalışma Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalında yapılmıştır.¹ Yapılan diğer çalışmalar da daha çok sureyi tefsir alanında ele alan veya surenin belli bir ayet grubunu inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır.

¹ Özkan, Mikail, Emirler ve Nahiye açısından İsra Suresi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

Din eğitimi açısından ele alınacak bu çalışmada ise, surede yer alan ayetler eğitim, din eğitimi, din eğitimi yöntem ve ilkeleri ile kişilik ve karakter özellikleri açısından değerlendirilecektir.

Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olan Fatıha Suresi'nde Allah (cc), kendisini 'Rab' olarak tanımlamıştır.² Sözlükte 'bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek' manasındaki rab (rabb) kelimesi mübalağa ifade etmek üzere daha çok sıfat gibi kullanılır ve kelimeye hepsi de Allah (cc) hakkında olmak üzere "malik, seyyid, idare eden, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, mabud" gibi anlamlar verilir.³ Kur'an-ı Kerim'de 'Rab' kelimesi 962 yerde doğrudan Allah'a (cc) nisbet edilmektedir.⁴ Bu sayının dışında farklı yerlerde değişik anlamlarda da kullanılmaktadır.⁵

Allah her şeyi "Rab" ismiyle terbiye eder, her şey varlığını O'ndan alır, yaptığını O'nunla yapar, ihtiyaç duyduğu hususlarda O'na müracaat eder.⁶ Bu nedenle bu çalışmada daha çok "Rab" kelimesinin 'ıslah edip geliştiren, terbiye eden' anlamlarının yansıtıldığı ayetler üzerinde durulacaktır.

Çalışmada incelenecek ayetlerden bir kısmı, hem kişilik ve karakter açısından, hem de toplumsal açıdan birer ahlak ilkesidir. Genel olarak Kur'an-ı Kerim'deki ahlak ilkelerini ise; bireysel, ailevi, toplumsal, devlet, yönetim, iş ve ticaret olmak üzere çeşitli maddeler altında sınıflayabiliriz.⁷ İsrâ Suresi, bireysel ve toplumsal ahlak ilkelerinden bahseden ayetler içermesi sebebiyle din eğitimi açısından incelenmesi gereken bir suredir. Toplum eğitimi açısından bireyin eğitimi önemlidir. Çünkü toplum da bireylerden oluşur. Bireye verilen eğitimi aslında topluma verilen eğitim olarak da görebiliriz. Zaten eğitimin gerçekleşebilmesi için karşılıklı bir etkileşimin olması gerekir.

Surede yer alan ayetler, bu hususlar çerçevesinde iki bölüm olarak değerlendirilecektir. Birinci bölümde kavramlar ve sure hakkında genel bilgilere yer

² Fatıha, 1/1

³ El-İsfahani, Ragıb, "rbb", **el-Müfredât**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2002, s. 336.

⁴ Abdalbaki, M.Fuad, **el-Mu'cemu'l-Müfrehes li elfazı'l-Kur'an**, "rbb" md., Dâru'l Hadis, Kahire, 2001, s. 350.

⁵ Topaloğlu, Bekir, "Rab", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXXIV, İstanbul, 1988, ss. 372-373.

⁶ Uludağ, Süleyman, "Rab", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXXIV, İstanbul, 1988, ss. 373.

⁷ Kiraz, Celil, **Kur'an'da Ahlak İlkeleri**, Emin Yayınları, Bursa, 2007, s. 7-8.

verilecektir. İkinci bölümde ise Kur'an-ı Kerim'den hareketle surede yer alan metod ve ilkelere yer verilip, kişilik ve karakter gibi kavramlar tanımlanacaktır. Böylece surede geçen metod ve ilkelerle, kişilik özelliklerini yansıtan ayetlerin değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın temel konusu, İsrâ suresindeki ayetlerin eğitim ve din eğitimi yönüyle genel bir tahlili ve bu tahlilden ortaya çıkacak ayetlerin eğitsel ilke, metod, yaklaşımlar ve kişilik özellikleri açısından değerlendirilmesidir.

İsrâ suresini beş ana bölümde incelemek mümkündür. Surenin bu beş ana konusunu; İsrâ (Gece yolculuğu) hadisesi, kulluk ve ibadetler, Hz. Peygamber'e yapılan saldırılar, İblis'in Hz. Âdem'e secde etmeyişi ile Allah'a imandan vazgeçirme çabaları ve son bölümde ise Kur'an-ı Kerim'in benzersizliği ve bütün mahlûkatın bir araya gelse yine de benzerini yapamayacağı (tehaddi) hakikatleri oluşturmaktadır.⁸

Surede yer alan bu konu başlıkları içerisinde eğitim, din eğitimi ve kişilik özellikleri ile ilgili bize veri olabilecek ayetler eğitim perspektifinde sunulmaya çalışılacaktır. Bu esnada konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen diğer ayetler de dikkate alınacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Din eğitimi bilim dalı ve diğer ilahiyat bilim dalları açısından Kur'an-ı Kerim her zaman temel kaynak olmuştur. Bu araştırmada da Kur'an-ı Kerim ana kaynağı teşkil etmektedir. Kur'an'a eğitsel bir açıdan bakabilme adına eğitim eserleri kaynaklarımız arasında olacaktır. Çalışma bir din eğitimi çalışması olmakla birlikte, Kur'an üzerinde yapılan başta tefsir çalışmaları olmak üzere, diğer eserler de faydalanılan kaynaklar arasında yer alacaktır.

Ayrıca çalışmada dokümantasyon metodu da kullanılarak eserler incelenecektir. Din eğitimi açısından uygun tahlillerin yapılabilmesi adına sure ile ilgili tefsir alanında yapılan birçok çalışma inceleme konusu yapılmıştır. Surede kullanılan terimler veya

⁸ Yaşaroğlu, M. Kamil, "İsrâ Suresi", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXIII, İstanbul, 1988, ss. 177-178.

dolaylı olarak ele alınan maddeler ile ilgili olarak ansiklopedik sözlükler ve özellikle TDV İslam Ansiklopedisi de faydalanılacak kaynaklar arasındadır.

Ayrıca eğitim öğretim metodları, ilkeleri, genel pedagoji ve din eğitimi alanında yapılan çalışmalar ile eğitim psikolojisi, felsefesi ve sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar da, araştırmanın kaynakları arasında yer almaktadır.

I.BÖLÜM

KAVRAMLAR VE SURE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. EĞİTİM, DİN EĞİTİMİ, METOD VE İLKE KAVRAMLARI

Bu bölümde ikinci bölümdeki konuların temel kavramları olan eğitim, din eğitimi, metod ve ilke kavramları tanımlandıktan sonra surenin ana konuları, muhteva ve önemine yer verilecektir. Bölüm, kavramlar ve sure hakkında genel bilgiler olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir. Metod ve ilke gibi kavramların hepsi aslında eğitimi daha geçerli, daha istendik bir şekilde uygulayabilmek adına yardımcı olan yöntem ve düşüncelerdir. Bu nedenle eğitim kavramı, bu kavramların bir üst başlığı niteliğinde düşünülebilir.

1.1. Eğitim Kavramı

Eğitim çok farklı açılardan değerlendirildiği için birçok farklı tanımı yapılabilir. Eskiler, “Allah’a giden yollar mahlûkatın nefesleri sayısındadır” diyerek her insanın kendine göre, kendisini Allah’a götüren bir yol bulabileceğini anlatmak istemişlerdir.⁹ Her insanın kendine özgü farklılıklarına da işaret eden bu ifadeden hareketle, kişiye göre farklı birçok eğitim tanımı olması normaldir. Bütün tanımlar incelendiğinde bazı ortak noktalar görülmektedir. Bu ortak noktalardan birinin bireye dönük olumlu katkılar olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle eğitim, karşılıklı etkileşim açısından tanımlanabilir. “Etkileşim tek taraflı olursa şuursuz bir itaat oluşur. Eğer cemiyetle insan, insanla insan, tabiatla insan arasında etkileşim olmasaydı eğitimden bahsedilemezdi.”¹⁰ Eğitim olmasaydı çağların birikimi ile oluşan kültür ve medeniyet mirası kaybolurdu. Demek oluyor ki toplumun bekası ve gelişmesi eğitime dayanmaktadır. Eğer her nesil kendinden önceki nesillerden hiçbir kültür mirasına kavuşmadan yalnız kendi tecrübesi ile yetişmek zorunda kalsaydı hiçbir zihni, sosyal ve teknik gelişmeden söz edilemezdi.¹¹ Dolayısıyla gerek eğitim, gerekse diğer alanlarda bu etkileşim olmasaydı çok daha ilkel bir hayat sürmek zorunda kalabilirdik.

⁹ Ayasbeyoğlu, Nevzat, **İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an-ı Kerim’in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s. 61.

¹⁰ Bayraklı, Bayraktar, **İslam’da Eğitim**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s. 19.

¹¹ Ayhan, Halis, **Eğitim Bilimine Giriş**, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 18.

Eğitimi, insanın hayatı boyunca rastgele karşılaşacağı olaylara göstereceği belirsiz tepkiler olarak anlayamayız. Birey ve toplum için çok önemli ve çok geniş bir alanı içine alan eğitim, bir plan ve hedefe göre insanın yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirmesi için yapılan bütün çalışmalar olarak anlaşılmaktadır.¹² İnsanın sahip olduğu karakterin tekml adına gerçekleştirilen bütün bu plan ve çalışmaları da bu kapsamda değerlendirebiliriz. Çünkü eğitim, aynı zamanda insanın bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bütün yönlerini geliştirmeyi amaçlar.

İnsanlar her devirde bireyi, bedence ve ruha topluma yararlı olacak şekilde yetiştirmeye çalışmışlardır. Toplum hayatı ilerledikçe eğitimin amacı buna göre ayarlanmış ve bireyler belli bir amaca göre yetiştirilmek istenmiştir. Bu bakımdan eğitim, muhtelif çağlarda ve muhtelif kavimlerde din inançlarına, ahlak görüşlerine ve göreneklere göre değermiştir.¹³ Fakat tarihsel gelişimi içerisinde eğitimin, amaçları, rolü, işlevleri, kapsamı genişlemiş ve çeşitli tanımları yapılmıştır. Yani “eğitim, her felsefi anlayışa ve her bireysel yaklaşıma göre değerli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlarda pek çoğu eğitime kendi hedeflerine uygun bir amaç yüklemiş ve eğitimin tanımını ona göre yapmıştır.”¹⁴

Eğitim 1900’l yıllarda, *bilgi öğrenme ve bunu kullanma* olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle eğitim bilgiye ağırlık vermiştir. 1930’lu yıllarda ise, eğitim *insan yetiştirme süreci* olarak görülmeye başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise eğitime, *bireyin gelişmesi anlayışıyla* yaklaşılmıştır. Çok geçmeden sadece bireyin değil, bireyin içinde yaşadığı ailenin ve toplumun da etkisi gündeme alınmıştır. Böylece eğitim, davranış değerli ve geliştirme yoluyla, bireyin kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden gelişmesine yardım etme görevini üstlenmiştir.¹⁵ Bu bağlamada yapılan bazı eğitim tanımları şöyledir:

“Durkheim’e göre eğitim: ocukta fiziksel, entelektüel, ahlaki hallerin uyandırılması, geliştirilmesi faaliyetleridir.”¹⁶

“Ziya Gökalp’e göre eğitim: Bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermesidir.”¹⁷

¹² Ayhan, a.g.e., s. 16.

¹³ Kanad, H.Fikret, **Kısaltılmış Pedagoji**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 30.

¹⁴ Toprakçı, Erdal, (ed.), **Eğitim zerine**, topya Yayınları, Ankara, 2002, s. 120.

¹⁵ Güneş, Firdevs, **Yetişkin Eğitimi, (Halk Eğitimi)**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 2.

¹⁶ Ayhan, a.g.e., s.16.

¹⁷ Ayhan, a.g.e., s.17.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre de eğitimin sosyolojik açıdan birçok tanımı yapılabilir. Ona göre; “Henüz içtimai hayata alışmamış olan acemi fertlerin içtimai fertler tarafından bu hayata alıştırmak maksadıyla usulü dairesinde içtimaileştirilmesi, bir takım içtimai melekelerle teçhizi demektir.”¹⁸

Eğitimdeki bir diğer maksat, belli kazanımları başkalarına transfer etme ameliyesidir. Biz buna; yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etki de diyebiliriz.¹⁹ Belli kazanımlar yine nesilden nesile aktarılarak bugünkü eğitim müktesebatımızı meydana getirmiştir.

İslam eğitimcilerinin hadis olarak naklettikleri “*beşikten mezara kadar ilim talep edin*”²⁰ sözü onların eğitimi yaşam boyu süren bir süreç olarak anladıklarını gösterir.²¹ Bu açıdan eğitim ile ilgili yapılan tanımlarda ortak diğer payda eğitimin bir süreç olmasıdır. Eğitim yaşam boyu olmalıdır. Çünkü insanın güdüsel olarak yaptığı, kendi kendine öğrendiği hareketlerin dışındaki tüm davranışları bir eğitim ve öğrenme sonucu meydana gelmiştir. Bu süreç içerisinde de eğitim çalışmalarının bir biçimlendirme, bireye şekil verme ve modelleme olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitim, bir ferдин kişiliğinin tüm gelişimine yardım eder. Bir adam büyük bir general, iyi bir marangoz veya birinci sınıf bir pilot, bir avukat, çok iyi bir ressam, ünlü bir doktor olabilir, fakat yine de yarı eğitilmiş, sakat zihniyetli, ahlaksız, kötü ve zalim bir insan olarak kalabilir.²² Burada ahlakın önemi ortaya çıkmaktadır. Ahlakın bir yönü de parçayı bütün için hazırlamaktır; ferдин fiillerini, cemiyet ve insanlık için düzene koymaktır. Ahlak, son hedefinde, yalnız insanlık içindir. O kabul edildiği zaman, insanlık gerçekleşecek ve ruh gayesini bulacaktır.²³ Dolayısıyla iyi bir eğitim almış olmak, aynı zamanda iyi eğitilmiş bir kişi anlamına gelmemektedir. Bu noktada alınan eğitimin, eğitilen kişi tarafından içselleştirilip içselleştirilmediğinin önemi ve bu konuda din ile din

¹⁸ Çelik, Abbas, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’ndan Eğitim’e Yaklaşımlar”, **Ekev Akademi Dergisi**, C.3, S. 1, (Bahar 2001), s. 203.

¹⁹ Öcal, Mustafa, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 4.

²⁰ İbn Osman, 1319, s.115; Muhammed Hayrullah, **Zübdetü'l-Ahlak**, 1320, s. 10’dan naklen; **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, (Haz. Komisyon), I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, C. III, s. 456.

²¹ Hökelekli, Hayati, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 209.

²² Eşref, Seyyid Ali, “Önsöz”, S. M. Nakib el-Attas (ed.), **İslami Eğitim**, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11.

²³ Ülken, Hilmi Ziya, **Aşk Ahlakı**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 101.

eğitiminin rolü gündeme gelmektedir. Bu çalışmada İsrâ suresine eğitim açısından yaklaşılmasının ve incelenmesinin bir amacı da bu nokta olmuştur.

1.2. Din Eğitimi Kavramı

Yeryüzünde oluşturulan ilk müessese olan aile yuvası, aynı zamanda bir eğitim müessesesidir. İlk Peygamber de bir muallim olarak, aile ve toplumda sürekli olarak eğitimsel faaliyette bulunmuştur. Peygamberler dönemine baktığımızda, onların işlevlerinden birincisinin yaygın eğitim olduğunu görürüz. Tarih boyunca yaşamış olan bilim adamları ve filozoflar da hem eğitim-öğretim çalışması yapmışlar, hem de pek çoğu, eğitimi ilmi bir fenomen olarak ele almış ve onun çeşitli sorunlarına yönelik eserler yazmışlardır. Özellikle 1400 yıllık İslam Tarihi'nin en belirgin yönlerinden birisi, aslında onun bir eğitim-öğretim tarihi oluşudur.²⁴

Eğer biz eğitimi, en kapsamlı olarak “bireylerin ve toplumun bilincinin yükseltilmesinden ve davranışlarının iyi, doğru ve güzel olana doğru dönüştürülmesinden ibaret bir etkinlik” olarak anlarsak, Kur'an kaynaklı bu faaliyeti gerçek bir eğitim olayı olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Çünkü eğitim eylemi, bireylerin düşünce ve davranışlarında bir tür değişikliği ve gelişmeyi sağladığı ölçüde görevini yerine getirmiş demektir.²⁵ Kur'an-ı Kerim'in bu eğitici vasfı bize din eğitimi metodlarını da göstermektedir.

Bir sosyal bilim dalı olarak din eğitimi, yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Türkiye'de ise henüz çeyrek asrı aşkın bir araştırma tecrübesi bulunmaktadır.²⁶ Beyza Bilgin'e göre de din eğitimi, teoride ilahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir.²⁷

Din eğitimi kavramının tarihi ile ilgili de şunu belirtmek gerekir. İlk olarak 1949 yılında orta öğrenime din dersi öğretmeni yetiştirmek üzere Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılınca, programda sadece bir Din Psikolojisi ve Pedagoji dersi yer almıştır. Bu ders, uzun yıllar bir Genel Psikoloji ve Terbiye Felsefesi olarak okutulmuş, uygulama söz

²⁴ Özyılmaz, Ömer, **Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 21.

²⁵ Hökelekli, a.g.e., s.205.

²⁶ Gündüz, Turgay, **İslam, Gençlik, Din Eğitimi-kuramsal bir çalışma-**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s. 191.

²⁷ Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1988, s.27.

konusu olmamıştır. Geçen süre içerisinde öğretim üyelerince Din Pedagojisine dönüştürülen içeriği ile bu ders, 1979-1980 öğretim yılında ise “*Din Eğitimi*” adı ile eğitim bilimleri listesindeki yerini almıştır.²⁸

Günümüzde eğitim anlayışı ve uygulamalarına bakıldığında, daha çok bilişsel ve rasyonel güçlerin geliştirilmesinin ön planda geldiği görülür. Bu durum insanın bilgilerinin alabildiğince artmasına karşılık ahlak ve değer alanının daralmasına yol açmıştır. Bu da çağımıza damga vuran değerler bunalımının gerçek sebebidir. Pek çok bilim adamı ve düşünürün ifade ettiği gibi ahlak ve değerler sorunu, içinde yaşadığımız çağın en temel sorunudur.²⁹ Çünkü zihin eğitimi kadar, kalp ve nefis eğitimi, bilişsel güçler kadar duyuşsal güçlerimizin de eğitimi önem taşımaktadır. Bu da din eğitimi yöntemleriyle ele alınması gereken bir sorundur. Bu nedenle din eğitimi her şeyden önce bir kalp eğitimidir.³⁰ Din (İslam) eğitiminin nihai hedefi; ferdin toplumsal ve geniş anlamıyla insanlık seviyesinde Allah’a tam olarak bağlanarak kendini gerçekleştirme ve bu yolda yürümeyi sürdürmesidir.³¹ Bu durum, din eğitimi kavramının iyi anlaşılıp, uygulamaya konulması ile gerçekleşebilecektir.

1.3. Metod Kavramı

Metod kelimesi Fransızcadan dilimize geçmiş olup, dilimizde “*usul, yol, yöntem, tarz*” gibi anlamlara gelmektedir. Bir eğitim kavramı olarak ise metod; “belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, herhangi bir işi görmek, bir girişimi sonuçlandırmak için bilinçli bir biçimde seçilen yol ve başvuru teknik” anlamlarına gelmektedir.³² Kelimenin anlamından hareketle metodu, “*ulaşılacak istenen hedefe en emin bir şekilde varmak için önceden, bilerek ve şuurlu bir şekilde planlanmış ve programlanmış yoldur*” şeklinde tarif edebiliriz.³³

Eğitim ve öğretimde bireye verilmek istenen davranışın bu metod anlayışı doğrultusunda yapılması da eğitim ve öğretim metodlarını meydana getirmiştir. Varılmak

²⁸ Bilgin, Beyza - Selçuk, Mualla, **Din Eğitimi, (Özel Öğretim Yöntemleri)**, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 21.

²⁹ Hökelekli, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, s. 210.

³⁰ Topçu, Nurettin, **Türkiye’nin Maarif Davası**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s.156.

³¹ Hökelekli, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, s. 213.

³² Alaylıoğlu, Ruşen - Oğuzkan, A. Ferhan, **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1976, s. 205.

³³ Öcal, **Metodlar**, s. 189.

istenen hedef davranış için gerekli metodun uygulanması, daha kısa zamanda o davranışın kazanılmasına imkân sağlar. Bu nedenle aynı zamanda “metod, en kısa yoldan sonuca ulaşmak için takip edilmesi gereken yoldur.”³⁴

Her ilim dalı kendince bir takım metodlar kullanmaktadır. Ancak hepsi aynı metodları kullanmazlar. Mesela, fen bilimlerinin kullandıkları metodlarla, sosyal konuları içeren bilim dallarının kullandıkları metodlar arasında önemli farklılıklar vardır. Fen bilimleri, daha çok uygulamaya dayalı metodları kullanır. Sosyal bilimler ve din bilimleri ise, çoğunlukla söze dayalı, göze ve kulağa hitap eden metodları tercih ederler. Buna rağmen “takrir, soru-cevap, tartışma” gibi hemen her bilim dalının zaman zaman ortaklaşa kullanabilecekleri metodlar da vardır.³⁵

Kur’an-ı Kerim de, insanın düşünmesini, aklını aktif ve fonksiyonel bir biçimde kullanmasını sağlamak için değişik yol ve yöntemler kullanmıştır.³⁶ Ayrıca Kur’an ortaya koyduğu emir ve yasaklarında, bireyi hedeflenen “*iyi insan*” kişiliğine ulaştırabilmek için çalışmada da ele alınacak olan “tekrar, tartışma, soru-cevap, kıssa, temsil (benzetme), terğib (teşvik) ve terhîb (sakındırma)” gibi farklı metodlar uygulamıştır. Kur’an-ı Kerim’de uygulanan bu yöntem ve ilkeleri, Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarında da açık bir şekilde görmek mümkündür.

1.4. İlke Kavramı

İlke; prensip, umde ve esas gibi kelimelerle eş anlamlı olup, “*eğitimde ya da davranışların değerlendirilmesinde temel görüş veya düşünce*” olarak tanımlanmaktadır.”³⁷

Eğitim ilkeleri, insanın doğum öncesinden başlayarak, hayat boyu sürecek gelişmesinin ilkeleridir. İlkeler birbiriyle ilgili olduğu gibi, aynı zamanda sevgi ve denge kanununa da bağlıdır. İnsanların kişilikleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri, kendilerini aşmaları ve topluma uyumu da eğitim ilkelerinin rehberlik usullerine göre uygulanmasıyla ilişkilidir.³⁸ Bu nedenle eğitim ve öğretim ilkeleri bir anlamda sevgiye de dayanır.

³⁴ Bayraktar, M. Faruk, **İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1984, s. 325.

³⁵ Öcal, **Metodlar**, s. 190.

³⁶ Şanver, **Kur’an’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 140.

³⁷ Öncül, Remzi, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000, s. 605.

³⁸ Çamdibi, H. Mahmut, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003, s. 15.

İlkeler, metodların dayandığı ve onlara esas teşkil eden prensiplerdir. Yani bir anlamda metodlar ilkelere dayanır.³⁹ Kur'an-ı Kerim'de eğitim metodları gibi eğitim ilkeleri de yer almaktadır. Metod kavramında olduğu gibi “*iyi insan*” kişiliğine ulaşabilmek için emir ve yasaklarda “tedric, bütünlük, muhataba görelilik ve zorlamama (hürriyet), düşünme ve düşündürme” gibi farklı ilkeler uygulanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu ilkeler doğrultusunda Hz. Peygamber'in uygulamalarını da görmekteyiz. Bunlar aynı zamanda İslam eğitim ilkelerini oluşturur. Bu bağlamda “İslam eğitim ilkeleri, bütün eğitim ve öğretim faaliyetlerine temel oluşturan ve hiçbir zaman mekân ve boyutunda değişmeyen öncüllerdir.”⁴⁰

2. İSRA SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1. Ana Konuları

Sureyi beş ana bölümde inceleyebiliriz. Birinci bölümde (ayet 1-22), hicretten yaklaşık bir yıl önce meydana gelen İsra hadisesinden bahsedilmekte, Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, İsrailoğulları'nın yaptığı bozgunculuklar, insanın aceleciliği ifade edilmektedir.

Surenin ikinci bölümünde (ayet 23-39), yalnız Allah'a kulluk etme, anne ve babaya iyi davranma, akrabaya, yoksullara ve yolda kalmışlara haklarını verme, cimrilikten ve israftan kaçınma üzerinde durulmuştur. Ayrıca zinaya yaklaşmama, haksız yere insan öldürmeme, ölçü ve tartıda hile yapmama gibi toplumsal düzeni sağlamaya yönelik önemli konulara dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölüm (ayet 40-60), Allah'a (cc) kız evlat isnat edenler ve O'na başka ilahları ortak koşanlar kınanması, Kur'an'ın ibret alınması için türlü şekillere başvurduğu ayetiyle başlar. Sonrasında göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'ı tesbih ettiği vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber'e hitaben Kur'an okuduğu zaman kendisiyle inanmayanlar arasına gizli bir perde çekildiği, kalplerine O'nu anlamaya engel kılıflar, kulaklarına da ağırlıklar konulduğu, Allah anıldığında onların arkalarını dönüp gittikleri ve kendi aralarında konuşurken Hz. Peygamber'i büyülenmiş kabul ettikleri belirtilmektedir.

³⁹ Şanver, a.g.e., s. 128.

⁴⁰ Gündüz, **İslam, Gençlik ve Din Eğitimi-kuramsal bir çalışma-**, s. 78.

Daha sonra inanmayanların öldükten sonra kemik yığını ve toprak haline gelindiğinde nasıl tekrar dirilmenin gerçekleşeceği soruları ve alaylı cevaplarına yer verilmektedir.

Dördüncü bölümde (ayet 61-87), İblis'in Hz. Âdem'e secde etmekten yüz çevirip Allah'ın emrine karşı gelmesi sonucunda lanetlenmesi ve insanları Allah'a imandan vazgeçirme çabası anlatılarak onun salih kullara dokunamayacağı vurgulanır. Tehlike anında yalnızca Allah'a yalvaran, tehlike geçince ise Allah'tan yüz çeviren insanlar kınanarak Allah'ın kendilerine tekrar musibet vermesi halinde kendilerinden emin olamayacakları ifade edilmiştir. Ruh hakkında sorulan sorulara ise insanın bu konuda ilim sahibi olmadığı vurgulanmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise (ayet 88-111), bütün insanlar ve cinlerin bir araya gelseler bile Kur'an'ın bir benzerini ortaya koyamayacakları çok net bir şekilde vurgulanmaktadır. Ayrıca Kur'an'da insanların tevhid anlayışını kabul etmeleri için çeşitli misallerin verildiği, Hz. Peygamber'in insan olarak ve müjdeleyici, uyarıcı olarak gönderildiği, kendilerine ilim verilenlerin Allah'ın (cc) ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapandıkları ve Kur'an'ı dinlemenin saygılarını arttırdığı belirtilmektedir. Sure Allah'a dua, namaz üzerinde durulup tevhid vurgusu ile sona ermiştir. Bizde bu konu başlıklarını belirttiğimiz bölümlerin yer aldığı surenin tahlilini yapıp, eğitim yöntem ve ilke ile kişilik açısından ayetlerin değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

2.2. Muhtevası ve Önemi

Sure Hz. Peygamber'in gecenin küçük bir diliminde Mekke'den Mescid-i Aksa'ya yolculuğu olan İsrâ mucizesi, İsrailoğullarının yeryüzünde yaptıkları iki fesat, Kur'an'ın insanlar için hidayet kaynağı olduğu, inanmayanları bekleyen kötü akıbet ile başlar.

İnsanın aceleciliği, insanların yaptıklarının kaydedildiği, bir kimsenin başkasının suçundan mesul olamayacağı, bir memlekette kötülükler yaygınlaşınca oranın başına felaket geleceği, Allah'a ortak koşanların sonunda pişman olacakları anlatılmıştır. Anne-baba hakları, fakirlere yardım, saçıp savurmanın kötülüğü, cimriliğin yerilmesi, açlık korkusu ile çocukları öldürmenin ve zinanın çirkinliği, yetim malına el uzatılmaması, ahde vefalı olma, ölçü-tartıda haksızlık etmeme, göz, kulak ve bütün organların yaptıklarından mesul olacağı, böbürlenmenin çirkinliği üzerinde durulmuştur.

Surenin devamında ise bütün varlıkların Allah'ı tesbih ettiği, inanmayanların kalplerinin mühürlendiği, Şeytanın Allah'a gerçek anlamda kulluk edenlere herhangi bir etkisinin olamayacağı, insanın çok değerli bir varlık olması, namaz vakitleri anlatılır.

Bu konuların dışında, Kur'an'ın inananlar için şifa olması, ruh ile ilgili insanoğlunun bilgisinin sınırlılığı, Hz. Musa'ya verilen dokuz mucize, Kur'an'ın tedricen, peyderpey indirilişi ve Cenab-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâ'sı gibi konulara da birkaç ayetle değinilmiştir.⁴¹

Surenin fazileti ile ilgili Hz. Aişe'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber her gece İsrâ ve Zümer Surelerini okurdu.⁴² İbn Mes'ud (r.a.) ise İsrâ, Kehf, Meryem Sureleri hakkında: “*Onlar ilk gelen surelerdendir ve ilk ezberlediğim surelerdendir*”⁴³ demiştir.

İbn Hanbel, Tirmizi ve Nesai gibi muhaddislerin aktardığı bir rivayete göre de, Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in geceleri genellikle Beni İsrail (İsrâ) ve Zümer Surelerini okuduğunu bildirmiştir.⁴⁴

⁴¹ Akgül, Muhittin, **İdeal Toplum Açısından İsrâ Suresi**, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 11-12.

⁴² Tirmizi, Daavat 22.

⁴³ Buharî, Tefsir 17, 21, Fedâil'ül Kur'an, 6.

⁴⁴ Şevkani, III, 233'den naklen; Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C. III, s. 457.

İKİNCİ BÖLÜM

İSRA SURESİ'NDE ÖNE ÇIKAN METOD VE İLKELER İLE KİŞİLİK VE KARAKTER

1. İSRA SURESİ'NDE ÖNE ÇIKAN EĞİTSEL METODLAR

Bu bölümde önce surede yer alan genel eğitim metodlarına yer verilecek ve surede geçen ayetler ve Kur'an-ı Kerim'deki örnekleri de göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Tartışma Metodu Nedir?

“Tartışma metodunu cedel ya da mücadele metodu olarak da isimlendirebiliriz. Çünkü İslam eğitim-öğretim tarihinde bu metodun adı cedel'dir.”⁴⁵ Cedel sözlükte “ipi sağlamca bükme, birini sert bir yere düşürmek, düşmanlık veya tartışmada çetin olmak, cephe almak” gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda “Cedl” veya “cedel” kökünden gelen bir isim olup Latince'deki “dialectica” kelimesinin karşılığıdır. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde cedel, iki yerde cidal, yirmi altı yerde ise mücadele kökünden türeyen değişik isimler kullanılmıştır.⁴⁶

Tartışmanın sözlük manasının özü ise, husumete (çekişmeye) muktedir olmak, onda şiddet göstererek uzatmak ve sözü peşi peşine yetiştirmek (mürâcaatı'l-kelam)'dır.⁴⁷ Istılahta çekişme yoluyla fikir alışverişi ve hasmı ilzam etmek için (iddiayı kabule mecbur bırakmak için) üstün gelmeye çalışmaktır.⁴⁸

İbn Haldun da bu konu ile ilgili şunları dile getirir: “Bu fen (cedel) istidlal (delil göstermek) konusundaki belli hudut ve âdaptan ibaret olan muayyen kaidelerin bilinmesidir. Bu kaideler sayesinde herhangi bir görüşü koruma (ve savunma) veya onu yıkma (ve çürütme) maksadına ulaşılır.”⁴⁹ Bu nedenle tartışma metodunda esas olan gerçeklerin ortaya çıkarılması olmalıdır. Kesin hüküm anlaşılmadan, bilgisizce ve sadece karşı tarafa baskın çıkma çabasına girişilmemelidir. “Kur'an, tartışmayı bir tebliğ metodu

⁴⁵ Öcal, **Metodlar**, s. 216.

⁴⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, “Cedel”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C.VII, İstanbul, 1988, ss. 208 210.

⁴⁷ El- Elmai, Zahir B. Awad, (Trc. Ercan Elbinsoy), **Kur'an'da Tartışma Metodları**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1984, s. 26.

⁴⁸ El- Elmai, a.g.e., s. 26.

⁴⁹ İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman, (Trc. Süleyman Uludağ), **Mukaddime**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004, II, s. 821.

olarak kullanırken, onu bilgi esası üzerine kurmayı öngörmekte ve gerçeğin ortaya çıkması için bir araç saymaktadır.”⁵⁰ Kur’an’da tartışmanın (cedel) haram olduğu⁵¹, doğru yola çağırmada en güzel şekilde tartışmanın farz olduğu⁵² gibi konulara da değinilmektedir. Ayrıca özellikle Hz. Musa ve Hz. İbrahim gibi peygamberler ile kavimleri arasındaki fikri tartışmalara pek çok kez Kur’an-ı Kerim’de yer verilmiştir.⁵³

1.1.1. İsra Suresi’nde Tartışma Metodu

Tartışmanın amacı, bir konuya farklı açılardan bakabilme gücünün kazandırılmasıdır. “Bu açıdan istişare de bir cins tartışmadır.”⁵⁴ Tartışma insani bir olgudur. Hatta melekler ve şeytan gibi insan cinsinin dışındaki varlıklarda da görüldüğünden aynı zamanda evrensellik taşır.⁵⁵ İblis’in Hz. Âdem’e secde etmeyip büyüklük taslayarak isyan etmesini⁵⁶ bunun ilk örneği sayabiliriz. Tartışma olarak değerlendirmesek de, İblis’in Allah’a karşı gelmesi, konuşan ve düşünen hiçbir varlığın tartışma olgusunun dışında kalamayacağını bize göstermektedir. İblis, Hz. Âdem’in yaratılışı esnasında kendince doğruları savunup Yaratan’a karşı gelerek lanetlenmiştir.⁵⁷

Kur’an’a göre, tartışmanın beraberinde olması gereken şey bilgidir. Kur’an’da “*Siz bilginiz olan şeyler hakkında tartıştınız; ama hiç bilmediğiniz şey hakkında neden tartışıyorsunuz?*”⁵⁸ şeklindeki ifadeyle, insanların bilgi sahibi oldukları bir konu üzerinde tartışması, bilgi sahibi olmadıkları bir konu üzerinde ise tartışmamaları gerektiği belirtilmektedir. Bu ayetten hareketle tartışma, bir meseleyi öğrenmeye veya bir durumu aydınlatmaya yönelik olmalıdır. Sırf üstünlük kurmak, muhatabı susturmak maksadıyla özellikle temel meselelerde zihinleri bulandırıcı tartışmalara girmek doğru değildir. Bu tür

⁵⁰ Şanver, a.g.e., s. 189.

⁵¹ Tartışmanın (cedel) hac esnasında haram olmasıyla ilgili bkz. Bakara, 2/197.

⁵² Nahl, 16/125, Ankebut, 29/46;

⁵³ Hz. Musa ve kavmi arasında geçen konuşmalar için bkz. Bakara, 2/51-64; Maide, 5/20-26; Hz. İbrahim ve kavmi arasında geçen konuşmalar için bkz. En’am, 6/80; Şuara, 26/69-76; Ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz, **Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu**, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1983, s. 108-112.

⁵⁴ Özbek, Abdullah, **Bir Eğitimi olarak Hz. Muhammed (Sav)**, Esra Yayınları, Konya, 1995, s. 170.

⁵⁵ El- Elmai, a.g.e., s. 33.

⁵⁶ İsra, 17/61.

⁵⁷ Bkz. Hicr, 15/35.

⁵⁸ Ali İmran, 3/66.

tartışmalar insanları saptırmaktan ve daha büyük yanlışlara yol açmaktan başka bir işe yaramaz.⁵⁹

Yapılan bir tartışmanın üstünlük kurmak veya baskın çıkmak için değil, en güzel şekilde ve muhataba karşı nazik davranarak yapılması gerektiği hususu **“İnanan kullarıma söyle, en güzel şekilde konuşsunlar. Doğrusu şeytan aralarını bozmak ister. Şeytan şüphesiz insanın apaçık düşmanıdır”**⁶⁰ ayetiyle ve **“Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde tartış (mücadele et)”** ifadesiyle açığa kavuşmaktadır.⁶¹

Tartışmanın sözlük manasında da ifade edildiği gibi, tartışmada esas olan, bir kavram ya da konu üzerinde “onda şiddet göstererek (ısrar ederek sözü) uzatmak ve sözü peşi peşine yetiştirmek” diyebiliriz.

Kur’an mantığında tartışma ise, daha çok bir gerçeği ispat etmede “delil getirme” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “Bu da üç türlü kendisini göstermektedir:

- 1) Tevhid inancını yerleştirmek için getirilen deliller ve buna dayalı tartışmalar.
- 2) Kur’an-ı Kerim’de konuşma tipinde yapılan tartışmalar.
- 3) Batıl iddialara, şüphelere ve itirazlara cevap şeklinde yapılan tartışmalar.”⁶²

Hz. Peygamber ve müşrikler arasında yeniden dirilme konusunda geçen bir tartışma yine ispat istemleri üzerine yaşanmış ve bu surede şöyle ifade edilmektedir:

-Dediler ki: “Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmiz, biz mi?”⁶³

-De ki: “(Şüphe mi var?) İster taş olun ister demir!”⁶⁴ **“Yahut aklınızca, diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)”**

-Diycekler ki: “Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?”

-De ki: “Sizi ilk defa yaratan.”

⁵⁹ Cebeci, Suat, **Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 281.

⁶⁰ İsrâ, 17/53.

⁶¹ Nahl, 16/125, Ayrıca bkz. Ankebut, 29/46.

⁶² Özbek, a.g.e., s. 171.

⁶³ İsrâ, 17/49.

⁶⁴ İsrâ, 17/50.

-Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve “Ne zamanmış o?” diyecekler.

-De ki: “Yakın olsa gerek!”⁶⁵

Bu ayet grubunu, soru cevap yönteminden ayıran bazı noktalar göz önünde bulundurulurken tartışma kapsamında değerlendirilmiştir. Soru cevap metodunda gelişigüzel soru sormak söz konusu değildir. İyi düşünülerek, eğitici ve öğretici niteliği olan sorular sormak esas olmalıdır.⁶⁶ “Biz kemik olduğumuzda mı?” sorusu inkâr içindir. Yani maksat soru sorup öğrenmek değil, söylenileni inkâr etmektir. “Gerçekten biz yeni bir yaratılışla diriltilecek miyiz?” ifadesinde soru edatının tekrarlanması inkârı pekiştirmek içindir. Daha sonra da inkârın ne kadar güçlü olduğunu ifade etmek üzere pekiştirici edatlardan olan “inne” ile “lam” harfi getirilmiştir.⁶⁷ Bu nedenle bahsi geçen ayetlerde muhataplarının Hz. Peygamber’e sormuş olduğu soruları, öğrenme amaçlı ve karşılıklı bir soru cevap olarak değil bir tartışma olarak değerlendirmekteyiz.

Burada geçen ayet grubunun devamında tekrar dirilmeyi mümkün görmeyen inançsızların itirazları ile bunlara verilen cevaplar yer almaktadır. “İster taş olun ister demir” ifadesinden anlaşıldığına göre inançsızlar, Allah’ın tekrar diriltmeye güç yetireceğine ikna olmamışlardır. Toprak değil birleşmesini daha zor gördükleri taş ve demir dahi olsa yeniden diriltileceği ayette ifade edilmiştir. Nitekim 51. ayette inançsızlarca yapılacağı bildirilen “baş sallama” hareketi, verilen bir haberin kabul edilmediğini belirtmek için yapılan bir harekettir. Bunun zımnî anlamı, inançsızların ölümden sonra kendilerini ilk defa yaratmış olanın dirilteceği gerçeğine inanmadıklarıdır.⁶⁸ Bu tartışmaya Kur’an’ı Kerim’de birçok kez farklı noktalarına değinerek yer verilmiştir.⁶⁹

Bu ayet grubuna benzer özellikleri taşıyan bir başka tartışma diyalogu Kur’an’da şöyle ifade edilmiştir:

Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şumarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi?

⁶⁵ İsra, 17/51.

⁶⁶ Öcal, **Metodlar**, s. 210.

⁶⁷ Zuhayli, Vehbe, **Tefsirü'l-Münir**, (Trc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe), I-XV, Risale Yayıncılık, İstanbul, 2005, IIX, s. 81.

⁶⁸ Yılmaz, Hakkı, **Tebyinü'l-Kur'an**, I-X, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008, IV, s. 353.

⁶⁹ Yasin, 36/78-82, Saffat, 37/16, Kaf, 50/3, Mü'minun, 23/82, Vakıa 56/47, Naziat, 79/11.

Hani İbrahim, “Benim Rabbim diriltir, öldürür.” demiş; o da, “Ben de diriltir, öldürürüm” demişti.

*(Bunun üzerine) İbrahim, “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir” deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.*⁷⁰ Bu ayette Hz. İbrahim ve Nemrut arasında geçtiği ifade edilen diyalogu bizzat Rab olan Allah “hâcce” kelimesi ile ifade etmiştir. “Hâcce” kelimesi sözlükte yönelmek, gitmek anlamına gelirken diğer bir anlamı da birisini delillerle yenmek olarak ifade edilir. Mufaale babından olup ayette geçen “Hâcce” ise “birisini ileri sürülen delillerle yenmek” anlamına gelmektedir.⁷¹ Bu ayette geçen ifadeler, Hz. İbrahim tarafından Nemrut’un batıl iddia ve şüpheleri üzerine yapılan bir tartışmayı bize göstermektedir. Hz. İbrahim, deliller ile tartışarak, ayetteki ifadeyle Nemrut’un şaşırıp kalmasına ve delil getiremediği için mağlup olmasına sebep olmuştur.

Hz. İbrahim ve Nemrut arasında geçen bu diyalogda Allah, aynı zamanda Nemrut’a tebliğ için gönderilmiş olan Hz. İbrahim’in ifadelerini bir metod olarak insanlığa ilan etmiş ve Kur’an-ı Kerim’de bize bildirmiştir. İşte Hz. İbrahim’in deliller ile konuşup muhatabının “şaşırıp kalması”, bize gösterilen bir tartışma yöntemi olmuştur. Bunun dışında yine Hz. İbrahim’in babasıyla tartışması esnasında babasına karşı kullandığı “babacığım” ifadesi⁷², Hz. Musa’nın, Firavun’a tebliğ için gönderildiğinde ilahi beyan’ın Hz. Musa’ya “Kavli Leyyin” (Yumuşak Söz) ile konuşmasını emretmesi de⁷³ tartışmada örnek olabilecek metodlardan birisidir.

1.2. Terğîb ve Terhîb (Teşvik ve Sakındırma) Metodu Nedir?

Sözlükte “istemek, özenmek” anlamındaki rağbet kökünden türeyen terğîb “bir kimseyi bir işi yapmaya özendirmek, teşvik etmek” demektir. “Korkmak, çekinmek, sakınmak” manasındaki rehbet kökünden türeyen terhîb ise “bir kimseyi korkutmak, bir işi yapmaktan sakındırmak” anlamına gelir.⁷⁴ Genellikle birlikte kullanılan bu iki terim

⁷⁰ Bakara, 2/258.

⁷¹ İbn Manzur, Ebu’l Fadl Cemaleddin Muhammed bin Mukarrem el-Mısri, **Lisanü’l-Arab**, I-XV, Daru’s Sâdr, Beyrut, 1990, II, s. 228.

⁷² Meryem, 19/42-45.

⁷³ Taha, 20/44.

⁷⁴ Görmez, Mehmet, “Terğîb ve Terhîb” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C.XL, İstanbul, 1988, ss. 508-509.

Kur'an-ı Kerim'de de birlikte zikredilerek⁷⁵ ikisi arasındaki dengeye dikkat çekilmiştir. Terğîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma) konusundaki dengeye Hz. Peygamber'in hadislerinde de sıkça rastlamak mümkündür.⁷⁶

Terhîb (sakındırma) kelimesini inzar kavramı ile de açıklayabiliriz. “İnzar kavramı “korkulu bir şeyi haber vererek sakındırmak” demektir. Aynı zamanda inzar, kişide korku uyandırarak onun dinin hedeflerine uygun davranışlara yönelmesini amaçlayan davet yöntemidir.”⁷⁷

İnzar kelimesi terim olarak, “bütünüyle ilahi vahyin muhatabı olan insana, onun Allah'tan korkup sakınmasını ve böylelikle Allah'ın hoşnutsuzluğuna ya da azabına sebebiyet veren düşünce ve fiillerden uzaklaşmasını temin eden uyarı ve ikaz türünden şeylerin yöneltilmesi, ulaştırılması ve haber verilip bilgilendirilmesi anlamını ifade etmektedir.”⁷⁸ Fakat bu metodu sadece bir ceza metodu olarak görmemeliyiz, çünkü ceza bir eğitimcinin aklına gelmesi gereken ilk ve en kolay yol değildir. Kişi ikazla, örneklerle yola gelmiyorsa öğütle hayra çağırılmalı ve bunun için sabredilmelidir.⁷⁹

“Kur'an-ı Kerim'de ayetlerin bazıları, Tanrı'nın sonsuz sevgisi, lütfu ve merhametini temsil ederken, bazıları da Tanrı'nın gazabını, cezalandırmasını ve intikamın şiddetli olacağını ve çabuk gerçekleşeceğini sembolize eder. İlk durumda, Tanrı'nın ayet gösterme fiiline –daha doğrusu, ayetlerin Peygamber vasıtasıyla insanlara iletilmesi eylemine- *tebşir* (etimolojik anlamda, ‘müjde getirmek’, ‘müjdelemek’) denir. İkinci durumda ise buna, *inzar* (uyarma) yahut daha yalın ifadesiyle, vaîd (tehdit etme) denir. Bu yüzden, Kur'an'da aynı Peygamber'e, bazen ‘müjde getiren’ anlamında *mübeşşir*, bazen de ‘uyarıcı’ anlamında *münzir*⁸⁰ adı verilir.”⁸¹

“Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker” dediğimiz “iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma” vazifesi kadın-erkek bütün Müslümanlardan gücü yetenler üzerine

⁷⁵ Enbiya, 21/90.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu Muhammed Münziri, **Terğîb ve't-Terhîb mine'l hadisi's-şerif**, Hikmet Yayınları, Beyrut, 1968.

⁷⁷ Hökeleli, Hayati, “İnzar” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXII, İstanbul, 1988, ss. 358-359.

⁷⁸ Gündüz, Turgay, **Kur'an'da Korku Motifi, (İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım)**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004, s. 20.

⁷⁹ Gülçür, Musa Kazım, **Kurân'da Karakter Eğitimi**, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s. 89.

⁸⁰ Bkz. İsrâ, 17/105.

⁸¹ Izutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Tanrı ve İnsan**, (Trc. M. Kürşad Atalar), Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, s. 212.

farz olan bir sorumluluktur.⁸² İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın aslında Müslümanların sorumluluğu olduğunu⁸³ Hz. Peygamber de şöyle ifade eder: “Sizden her kim bir münker (kötülük) görürse bunu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalben buğz etsin ki bu, imanın en zayıf mertebesidir.”⁸⁴ Bu sorumluluk da çeşitli metodlar ile yapılabilir. Terğîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma) metodu da, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmada bir metod olarak ele alınmaktadır. Hz. Peygamber’in tebliğ görevini üstlendiği andan itibaren Mekke dönemine ve ilk gelen ayetlere baktığımızda, en yakınlarından başlayarak inzar ve sakındırma görevi doğrultusunda hareket ettiğini görmekteyiz. Dolayısıyla tebliğ vazifesi, ilk dönemlerde uyarma, sakındırma ve korkutma biçiminde yerine getirilmiştir.⁸⁵ Terğîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma) olarak ele aldığımız bu metod İslamiyet’te “Havf ve Reça” (Korku ve Ümit) dengesi olarak ele alınmıştır. İslamiyet’in ilk yıllarında Hz. Peygamber tebliğ faaliyetlerine terhîb (sakındırma) ile başlamış olmakla beraber, terğîb (teşvik) de dikkate alınmış ve bu denge göz önünde bulundurulmuştur. “Kur’an-ı Kerim’in de farz olarak mükelleflere ve gayr-i farz olarak da alıştırılma devresinde olanlara yaptığı hitapta korku ve sevgi, ümit ve ye’s, terğîb ve terhîb umumi bir prensiptir. Bu da eğitimde pekiştireç adına bizim için önemli bir yoldur. Allah lütfu, rahmeti, affi ve cenneti ile sevilir, ümit bağlanır, azabı, kahrı, gadabı ve cehennemi sebebiyle kendisinden korkulur, endişe edilir, iltica ve tevbeye koşulur. Kur’an-ı Kerim’de ümidin kaynağı olan cemali sıfatlarla, endişenin kaynağı olan celali sıfatlar umumiyetle yan yana zikredilir, kahr-ı ilahi rahmet-i rabbaniye ile beraber hatırlatılır.”⁸⁶

Hz. Peygamber’in arkadaşlarını (sahabe) her vesileyle iyi davranışlara özendirdiğini kötü davranışlardan da uzaklaştırdığını müşahede etmekteyiz. Ancak Hz. Peygamber’in bunu yaparken son derece ölçülü olduğu da görülmektedir. Bu ölçüleri şöyle özetleyebiliriz:

- 1- “Kur’an ve Hadislerdeki terğîb ve terhîb ikna esasına dayanır. Çoğunlukla da direkt ya da dolaylı olarak Allah’a ve ahirete imanı konu alır. Hitap ise

⁸² Ali İmran 3/104; Tevbe 9/71; Hud 11/116.

⁸³ Önkal, Ahmet, **Rasulullah’ın İslam’a Davet Metodu**, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2008, s. 38.

⁸⁴ Müslim, İman, 78.

⁸⁵ Bkz. Müslim, İman, 348, 351, 355.

⁸⁶ Canan, İbrahim, **Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 328.

mü'minleredir. Bu da gösteriyor ki terğîb ve terhîb tebliğ vasıtası değil, eğitim vasıtasıdır.

2- Terğîbde açık bir üslupla, herkesin anlayacağı ölçüde cennet nimetlerinin tasviri, terhîbde de aynı şekilde cehennem azabının tasviri yer almaktadır.

3- Terğîb ve terhîb, hem duyguları hem de vicdanı etkiler. Bu da İslam eğitiminin hedeflerindedir.”⁸⁷

1.2.1. İsrâ Suresi’nde Terğîb ve Terhîb (Teşvik ve Sakındırma) Metodu

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in şahsında bütün insanlığa yöneltilen İslamiyet’e davet emri, davet kelimesinin dışında tebliğ, inzar, tebşîr, va’z ve nasihat kelimeleri ile de ifade edilmiştir. Kur’an’ı Kerim’de müjdeleyici ve uyarıcı olarak nitelendirilen Hz. Peygamber de, davetine ilk olarak “*Ey örtüsüne bürünen, kalk ve inzar et*”⁸⁸ ayetiyle başlamıştır. Hz. Peygamber’e yapılan bu hitap aynı zamanda bir tebliğ ve eğitim metodu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle “İslamiyet, ilk yıllarında terhîb ya da inzar da diyebileceğimiz bir metotla anlatılmaya başlanmıştır. Fakat daha sonraki yıllarda gelen ayetler dikkate alındığında Kur’an-ı Kerim’in, iki kavram arasındaki ölçüyüde gözeterek ikaz ve cezalandırmaktan ziyade mükâfatlandırmayı öngören bir mesaja sahip olduğu söylenebilir.”⁸⁹

“Dine davette inzar, hem insan psikolojisi açısından korku uyandırmanın dini güdülerini harekete geçirerek onu motive etmedeki etkililiği, hem muhatapların kendilerine has duyum noksanlıkları ve hem de insanlığın o anda karşı karşıya bulunduğu aşağı seviyenin acil ve etkili bir müdahaleyi gerekli kılması açısından son derece önem arz eden bir tebliğ metodudur.”⁹⁰ Bundan dolayı Kur’an, her şeyden önce insanın ruhsal sağlığı, kişilik ve benlik yapısının sağlamlığı, toplumsal ilişkileri bakımından zararlı ve kötü sonuçlar doğuran davranışların tanımını yapar. Bunların yapılması durumunda ortaya çıkacak acı verici, mutsuz kılıcı durumlardan uzak durulması için (inzar ve terhîb ile) uyarılarda bulunur, sakındırır ve korkulara seslenir. İnsan için ise iyi ve faydalı, onun

⁸⁷ Özbek, a.g.e., s. 225.

⁸⁸ Müddessir, 74/1-2.

⁸⁹ Ay, Mehmet Emin, “Kur’ân-ı Kerim’de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları” **U.Ü.İ.F.D.**, 4 (1992), s. 254.

⁹⁰ Gündüz, **Kur’an’da Korku Motifi**, s. 139.

olgunlaşmasına hizmet eden tutum ve davranışların geliştirilmesine yönelik teşvik edici (tebşîr ve terğîb) mesajlarla bireyin his ve duygularını aktif hale getirir. “Yani Allah insanlara yalnızca buyurmaz; yerine göre bilgi verir, hakikati tanıtır ve insan zihnini aydınlatır; söz verir, vaadlerde bulunur, uyarır ve korkutur, müjdeler verir ve teşvik eder dolayısıyla kişinin vicdanına seslenerek onu motive etmeye çalışır.”⁹¹

İsra Suresi Mekke döneminde nazil olmuş surelerdendir. Buhari ve İbn Merdeveyh de İbn Mes’ud’un İsra Suresi hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: “ Bu sureler (İsra-Kehf-Meryem-Taha-Enbiya) ilk dönem nazil olmuş surelerdir ve bunlar benim eskiden beri bildiğim sureler arasındadır.”⁹² Burada adı geçen surelerin Mekke döneminde nazil olan sureler olduğunu anlıyoruz.

İsra Suresi Mekke döneminde nazil olan surelerden olması yönüyle terhîb (sakındırma) metodu içeren ayetlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu ayetlerle Allah, insanları Hz. Peygamber aracılığı ile inzar ederek doğru yola yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu bölümde İsra Suresi’nde terhîb yönüyle ele alacağımız ayetlerde Hz. Peygamber muhatap alınsa da, aslında O’nun şahsında bütün insanlık için gelmiş olan önemli ikazları terhîb perspektifinde değerlendireceğiz.

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”⁹³ Bu ayette Allah ilk olarak, insanların kendisinden başka hiçbir ilaha kulluk etmemesi gerektiğini emrederek başlıyor. Ayetin devamında ise yüce Yaratan, anne-babadan biri veya her ikisine karşı kötü sözün en hafifi olarak görebileceğimiz “Öf” kelimesini bile telaffuz etme diyerek insanları sakındırmış ve yapılmaması gerekeni bildirmiştir. “Onlara (anne-baba) karşı öf bile deme”, çünkü “öf” veya “of” sıkıntıya ve bir şeyin artık ağır geldiğini anlatmaya dalalet eden bir ifade şeklidir.⁹⁴ Yaşlılar, öğrenme sürecinde daha uzun zamana ihtiyaç duyarlar. Ayrıca genç yetişkinlere oranla dışarıdan gelen hatırlatmalara daha çok ihtiyaç duyarlar.⁹⁵ Bu hususlar düşünülürse ayette geçen “öf

⁹¹ Hökelekli, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, s. 218-219.

⁹² Zuhayli, a.g.e., IIX, s. 7.

⁹³ İsra, 17/23.

⁹⁴ Zuhayli, a.g.e., IIX, s. 45.

⁹⁵ Kılavuz, M. Akif, **Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi**, Arasta Yayınları, Bursa, 2003, s. 148.

bile deme” ifadesi daha çok netlik kazanacaktır. Çünkü gençlerin yaşamadığı böyle bir dönemin gelişim özelliklerini anlaması zordur. Bu dönemde şahsi itibar ve saygınlık, yaşlıların en önemli ruhani ihtiyaçlarındandır.⁹⁶ Bu konuya da dikkat çekme açısından ayetin terhîb (sakındırma) yönü ortaya çıkmıştır. Ayet Hz. Peygamber’e hitaben gelmiş gibi görünse de Hz. Peygamber’in anne ve babasının o dönemde hayatta olmaması, ayetin bütün Müslümanları ilgilendirdiğini ve aynı zamanda bütün Müslümanlara hitaben geldiğini göstermiştir.

Ayetin devamında “**Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı**”⁹⁷ şeklinde gelen dua ifadesiyle de her türlü yetiştirme için metodun sevgi ve rahmet dolu bir yol olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁸ Eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreçte ilk eğitim yeri de ailedir. Aile aynı zamanda toplumun en küçük dokusudur. Aile bireyleri arasındaki sevgi, saygı ve rahmet duyguları bu dokunun bağlarını kuvvetlendirir. Bu bağların kuvvetlenmesi toplumda bireye verilecek eğitim açısından önem arz eder.⁹⁹

Ayetin hem terğîb (teşvik) hem de terhîb (sakındırma) yönünü Hz. Peygamber pek çok kez ifade etmiştir. Anne-baba hakkı ve onlara yapılan hizmetler için terğîb (teşvik) metodu açısından da şu hadisleri gösterebiliriz:

Abdullah ibni Mes’ud şöyle dedi: Nebi (Sav)’e: Amellerin hangisi Allah’a daha sevgilidir (faziletlidir) diye sordum. Nebi şöyle buyurdu:

“*Vaktinde kılınan namazdır.*”

Sonra hangisidir? dedim.

Nebi şöyle buyurdu:

“*Ana babaya iyilik etmektir.*”

Sonra hangisidir? dedim.

Nebi şöyle buyurdu:

⁹⁶ Kılavuz, M. Akif, “Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi”, **U.Ü.İ.F.D.**, C. XI, S. 2, Bursa, 2002, s. 71.

⁹⁷ İsrâ, 17/24.

⁹⁸ Dodurgalı, Abdurrahman, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1998, s. 90.

⁹⁹ Kamil, Abdulaziz, **Vesâyâ Sureti’l İsrâ fi Tekvini’l-Ferdi ve’l Müctema**, Daru’l-Kalem, Dimeşk, 1990, s. 112.

“Allah’ın yolunda cihad etmektir.”¹⁰⁰

Yine bu konuda örnek olabilecek başka bir olay şöyle gerçekleşmiştir. Ebu Hureyre şöyle dedi: “Bir adam, Rasulullah (Sav)’e geldi ve insanlar arasında kendisine en iyi davranmam gereken kimdir? diye sordu.

Rasulullah şöyle buyurdu: “*Annen’dir.*”

Adam: Sonra kimdir? dedi.

Rasulullah şöyle buyurdu: “*Annen’dir.*”

Adam: Sonra kimdir? dedi.

Rasulullah şöyle buyurdu: “*Annen’dir.*”

Adam: Sonra kimdir? dedi.

Rasulullah şöyle buyurdu: “*Baban’dır.*”¹⁰¹

Bu iki hadis anne-baba hakkı ile ilgili bize ayetin terğîb (teşvik) noktasında bilgi veriyor. Kur’an-ı Kerim’de de anne baba hakkı ile ilgili olarak farklı surelerde terğîb (teşvik) kapsamında değerlendirilebilecek ayetler bulunmaktadır.¹⁰²

“***Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma.***”¹⁰³ Bir önceki bahsettiğimiz ayette Allah, anne-babaya iyi davranmaktan bahsetmiştir. Bu ayette ise önceki ayetlerle de bağlantılı olarak akrabaya iyilikte bulunmayı emretmiş, ihtiyacı olana hakkını vermek ve saçıp-savurmama ile ilgili ikaz etmiş ve verilmesi istenen mesajı bir bütün halinde arz ederek Müslümanları sakındırmıştır. Ayetin terhîb (sakındırma) yönünü Yüce Yaratıcı beyan ederken terğîb (teşvik) noktasında ise Hz. Peygamber’in şu ifadeleri adeta bu konuda tamamlayıcı ve dengeleyici bir işlev görmektedir: “*Kim rızkının genişletilmesini ve ecelinin geciktirilmesini istiyorsa akrabalık bağlarını gözetsin.*”¹⁰⁴ “Hz. Peygamber başka bir beyanında da şöyle buyurmaktadır: “*Fakirlere yapılan tasadduk bir sadakadır, ama akrabaya yapılan tasadduk ikidir: Biri sila-i rahimdir, diğeri sadakadır.*”¹⁰⁵

¹⁰⁰ Buharî, edeb, 2.

¹⁰¹ Buharî, edeb, 2.

¹⁰² Bkz. Ankebut 29/8; Nisa 4/36; Lokman 31/14.

¹⁰³ İsrâ, 17/26.

¹⁰⁴ Buharî, edeb, 12.

¹⁰⁵ Nesai, Zekât 82, (5, 92); Tirmizi, Zekât 26, (658); İbn Mâce, Zekât 28, (1844).

*“Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma), hem de onu büsbütün açıp saçma (israf etme); aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın.”*¹⁰⁶ Bu ayette, cimrilik eden, gerektiği yerde gerektiği kadar harcamaktan kaçınan kimseler için eli boynuna bağlı olduğu için açıp yumamayan kimse benzetmesiyle, cimrilik edip de malını Allah yolunda sarf etmez bir kimse olma ikazı yapılmıştır. Bu ifade ile Allah, cimri ve eli cebine gitmeyen bir kimseyi eli boynuna dolanmış bir insana benzetmiştir. Böyle olunca insan ne alabilir ne verebilir.¹⁰⁷ Devamında ise bunun tam zıddı bir tutum olan israf konusunda “terhîb” (sakındırma) metodu kullanılmış ve tamamen savurgan olunmaması ikazında bulunulmuştur. Cimrilik etmeden, fakat israfa da girmeden orta yol üzere yaşamaya dikkat çekilmiştir. Orta yolun dışındaki aşırılıklar ile her türlü ifrat ve tefrit ise yasaklanmıştır. Ayette geçen savurganlık kavramının iyi anlaşılması eğitsel açıdan verilmiş istenen mesajın da daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu bağlamda savurganlık, İmam Şafii’nin dediği gibi malı hakkı olmayan yerde harcamaktır. Yani “hayır işlerinde israf olmaz, israfa da hayır yoktur” düsturu bu işin ölçütüdür. Dolayısıyla hayır işlerinde savurganlık söz konusu değildir. İhtiyaç miktarı dışında canının her çektiği, nefsinin her arzuladığı şey için malını harcayıp böylelikle malını tüketmekle karşı karşıya gelen kimse ise savurgandır. Haram yolda tek bir dirhem harcayan kimse de yine savurgan olarak görülmüştür.¹⁰⁸

Ayetin terğîb (teşvik) metoduyla ilgili yönünü ise Hz. Peygamber şöyle ifade etmektedir: *“Sadaka verin. Kişinin eline parayı alıp sadaka olarak vermek üzere çıktığı ve fakat kendisine bağışta bulunulan kimsenin “Bunu dün getirmiş olsaydın kabul ederdim, ama şu anda ona ihtiyacım yok” diye cevap vereceği ve böylece sadakasını kabul edecek bir kimseyi bulamadan sadakası elinde olduğu halde geri döneceği zaman yakındır.”*¹⁰⁹ Yine başka bir Hadis-i Şerif’te Hz. Peygamber: *“İktisat eden fakir olmaz, iktisat eden yoksulluk yüzü görmez, iktisat edenin hesabı kolay olur”*¹¹⁰ buyurarak cimrilikten sakınmayı, ama iktisatlı olmayı da elden bırakmamayı ifade edip ümmetini bu konuda teşvik etmiştir.

¹⁰⁶ İsra, 17/29.

¹⁰⁷ Taberi, **Taberi Tefsiri**, (Trc. Mehmet Keskin), I-VI, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1995, III, s. 1207.

¹⁰⁸ Zuhayli, a.g.e., IIX, s. 55.

¹⁰⁹ Buharî, Fiten 24, Zekât 9.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 1.

“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.”¹¹¹ Özellikle kız çocuk sahibi olmanın utanç olarak görülmesinden dolayı ve çocukların bir cahiliye âdeti olarak yoksulluk endişesi ile öldürülmesini Allah kesin olarak yasaklamış ve bunu va’z ettiği caydırıcı ve sakındırıcı bir kavram olan suç/günah kelimesiyle belirtmiştir. Yüce Allah insanlarda tabii olarak bulunan evladı sevmeye duyduğu sevgi ile anne-babanın çocuğuna sahip çıkıp bakım ve gözetimini yapacağını örtülü bir şekilde beyan ediyor. Fakat bu sevgi duygusundan daha da kuvvetli olarak fakirlik örneği gibi bir başka duygunun insanları etkileyebileceği ikazı yapılıyor.¹¹²

Ayette görülen terhîb, önceki ayetlerdeki terhîb yaklaşımını destekleyici bir özellik taşımaktadır. Böylece, cimrilik ve israftan kaçınılması istenmekte, ardından da bu ayette rızıkın Allah’ın elinde olduğu hatırlatılarak insanlar ikaz edilmektedir. Hz. Peygamber de rızıkın Allah tarafından verildiğine dikkat çekip ümmetini bu konuda şöyle teşvik etmiştir: *“Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül ederseniz, o sizi sabahleyin aç olarak (yuvasından) çıkıp, akşam tok olarak dönen kuşları rızıklandırdığı gibi rızıklandırır.”*¹¹³

“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”¹¹⁴ Bu ayette bir terhîb (sakındırma) metodu uygulanmaktadır. Sakınılması istenen fiilden sonra, yasaklanan davranışın tanımı ve tasviri yapılmaktadır. Yasaklanan veya yapılması istenen davranışların tanımlanması ve bu yönde açıklayıcı tasvirlerle yer verilmesi, kurallara muhatap olanları ikna etmede daha etkili bir yoldur. Bu, eğitim ve öğretimin bilişsel boyutu açısından önemlidir. Bilişsel düzeyde ikna edici bir bilgilendirmeye dayanan eğitim-öğretim süreci, psiko-motor boyutta daha kalıcı bir tutum ve davranış haline dönüşür. Ayrıca ayette *“zina yapmayın”* demek yerine daha etkili ve çarpıcı bir ifade şekli olan *“zinaya yaklaşmayın”* ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir.¹¹⁵ Bu ifade şeklinin o fiilin çerçevesini ve sınırlarını çizmedeki rolü ve etkisi bakımından değerlendirilmesi, fıkıh ve tefsir ilminin konusu olması bakımından bizim alanımız

¹¹¹ İsra, 17/31.

¹¹² Dodurgalı, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, s. 120.

¹¹³ İbn Mâce, Zühd, 14.

¹¹⁴ İsra, 17/32.

¹¹⁵ Zinaya yaklaşmayın” sözü insanı zina’dan ve zina’nın mukaddimesi olan yabancı bir kadına bakmak, bir arada oturup kalkmak, onlarla konuşup sohbet etmekten dahi sakındırmaktadır. Bu ayete dayalı olarak zina fiilinin sınırları ve bu konudaki fihhi değerlendirmeler konusunda bkz. Taberi, a.g.e., III, s. 1209.

dışındadır. Ancak bu ayet, bir davranışı yasaklarken nasıl bir üslup ve ifade kullanmak gerektiği konusunda düşünülmesi gereken bir ayettir.

Eğitici, hedef davranışları ve bu davranışları gerçekleştirecek öğrenim görevlerini, muhatap kitlenin öğrenmeye hazırbulunuşluğuna uydurmalıdır. Eğitici, öğrenmeye güdülemek için, övme, yerme, ödüllendirme, cezalandırma, gözdağı, yarış ve başarılı kılma gibi güdüleme yollarından uygun olanlarını, uygun zamanda ve düzeyde uygulamalıdır.¹¹⁶ Bu konuda Hz. Peygamber de muhatap kitlenin hazırbulunuşluğuna göre aynı soruya bazen farklı cevaplar vererek, birçok kez terhib metodunu kullanmıştır. Hz. Peygamber'in soru-cevap yöntemiyle yapmış olduğu ve empatik din eğitimi olarak da değerlendirebileceğimiz şu olay konumuz için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ebu Umame şöyle anlatır: Gencin biri Peygamberimizin meclisine gelerek: *"Ey Allah'ın Resülü! Zina etmem hususunda bana izin ver"* dedi. Bunun üzerine orada bulunanlar *"Sus, sus"* diye onu engellemeye çalıştılsa da, Hz. Peygamber: *"Bırakın da yanıma gelsin!"* dedi. Gencin yanına gelmesi üzerine de ona: *"Annenin zina etmesi senin hoşuna gider mi?"* buyurdu. Genç *"Hayır! Allah'a yemin olsun ki hoşuma gitmez, Allah beni senin yoluna feda kılsın"* karşılığını verdi. Hz. Peygamber: *"(Sen nasıl istemiyorsan) diğer insanlar da annelerinin zina etmelerinden hoşlanmazlar. Peki, kendi kızının zina etmesi senin hoşuna gider mi?"* buyurdu. Genç: *Hayır! Allaha yemin olsun ki (hoşuma gitmez) Ey Allah'ın resülü! Allah beni senin yoluna feda kılsın"* cevabını verdi. Peygamber bu kez: *"Sen hoşlanmadığın gibi diğer insanlar da kızlarının zina etmelerinden hoşlanmazlar. (Söyle bakalım) kız kardeşinin zina etmesi senin hoşuna gider mi?"* dedi. Genç buna da: *"Hayır istemem ey Allah'ın Resülü! Canım sana feda olsun. Tabii ki bunu da istemem"* dedi. Hz. Peygamber: *"İnsanlar da kız kardeşlerinin zina etmesini istemez. Peki, teyzenin zina etmesi senin hoşuna gider mi?"* buyurması üzerine, yine: *"Canım sana feda olsun ey Allah'ın Resülü! Bunu da istemem"* cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *"Diğer insanlar da senin gibi, teyzelerinin zina etmelerini istemez"* dedikten sonra mübarek elini onun omzuna koyarak *"Rabbim! Bu kulunun günahlarını bağışla, kalbini her türlü kötülükten arındır, Onu zinadan koru!"* diye dua etti. Ebu Umame dedi ki: *Bundan sonra hiç kimse bu gencin kadınlara dönüp baktığını görmedi.*¹¹⁷ Burada yaşanan olayda Hz. Peygamber söz konusu gence empati yaptırarak bilişsel açıdan kendi kendisini sorgulatmış, algı seviyesine ve

¹¹⁶ Başaran, İbrahim Ethem, **Eğitim Psikolojisi - (Eğitimin Psikolojik Temelleri)**, Ankara, 2000, s. 164.

¹¹⁷ İmam Ahmed, **Müsned**, V, 257.

seçiciliğine göre terhîb (sakındırma) metodu uygulamıştır. Böylelikle genci ikna ederek yapmak istediği fiiliyattan uzak durmasını sağlamış ve hedef davranıştaki amacına ulaşmıştır.

“Haklı bir sebep olmadıkça, Allah’ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kisas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir.”¹¹⁸ Bu ayetin bir önceki zinadan bahseden ayetten hemen sonra gelmesi de ayetler arası ilişki ve bütünlük ilkesi açısından da ilgi çekicidir. Kur’an-ı Kerim’de de: *“Onlar ki Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar, hak bir sebep olmadıkça Allah’ın haram kıldığı canı öldürmezler ve zina etmezler”*¹¹⁹ şeklinde ifade edilerek, haksız yere adam öldürme ve zina birlikte anılmakta ve Allah’ın birliğinden sonra zikredilmektedir. Bu durum, yasaklamaya konu olan iki fiilin eşdeğerde kötülükler olduğunu gösterir.¹²⁰ Ayette geçen *“Haklı bir sebep olmadıkça”* ifadesinden kastedilen sebeplerin fıkhi izah ve yorumlarını ilgili bilim dalına bırakarak¹²¹ şunu belirtmeliyiz: Yasaklanan bir davranış tanımlanmalı ve sınırları belirlenmelidir. Bu, uygulayıcılar için belirsizliğin ortadan kalkması anlamına gelir ve kuralların açık seçik ve net bir durum almasını, meşruiyetle gayr-ı meşruluğun birbirinden ayrılmasını sağlar. Ayette, bir fiilin meşru ölçüler içerisinde ve açıklanan haklı sebepler dışında kalanların ayırımı yapılarak, sadece yasaklayıcı bir üslupla değil, aynı zamanda bilgilendirici bir yaklaşımla mü’minler uyarılmakta ve sakındırılmaktadır. Hz. Peygamber de bir beyanında: *“Mü’min’in öldürülmesi, Allah katında, dünyanın zevalinden (yok olmasından) daha büyük bir hâdisedir.”*¹²² ifadesiyle bu konuda tanımlayıcı ve tasvir edici bir üslupla adam öldürmeye karşı bir terhîb metoduna yer vermektedir.

¹¹⁸ İsra, 17/33.

¹¹⁹ Furkan, 25/68.

¹²⁰ Zina insanın var olmaması sonucunu verir. İnsan neslinin azalmasına sebep olur. Öldürmek ise insan varlığını yıkar ve insanlığı yok etmeye kadar götürdüğünden haramdır. İnsan kendisinin maliki değildir, aksine insan yaratıcısının mülküdür. Toplum ve devletin servetidir. Bu bakımdan İslam’da intihar da haram kılınmıştır. Bu ayetlerin ve geçen kavramların fıkhi yorum ve değerlendirmeleri için bkz. Zuhayli, a.g.e., IIX, s. 62.

¹²¹ Haklı bir sebepten kasıt şu üç sebeptir: İmandan sonra küfre dönmek, evli ve akil baliğ iken zina etmek ve masum bir kimseyi kasten öldürmek. Bu konuda bkz. Ebussuud Efendi, **Ebussuud Tefsiri**, (Trc. Ali Akın), I-XII, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2006, VIII, s. 3615.

¹²² Nesâi, Tahrim 2, (7, 83).

“Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”¹²³ Bu ayette geçen ifadeler sadece birer ahlaki tavsiye değildir. Yetişkin hale gelinceye kadar yetimin malını haksız yere kullanmama, aleyhine olabilecek durumlardan koruma ve verilen sözlerin yerine getirilmesi gerektiği ifade edilip insanlar ikaz edilmiştir. Yetimin haklarına sahip çıkma ile ilgili terğib (teşvik) metoduna örnek olarak da Hz. Peygamber’in şu ifadesini gösterebiliriz: *“Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyleyiz.”* (Orta parmağı ile başparmağını yan yana getirip aralarını açıp kapayarak işaret etti.)¹²⁴

Ayette geçen diğer bir ikaz ise verilen sözün yerine getirilmesidir. Çünkü verilen sözden ve yapılan bütün işlerden insanın sorumlu olacağı, 36. ayette de ele alacağımız üzere hatta diğer azaların da sorumlu olacağı belirtilmiştir.

“Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir.”¹²⁵ Bu ayette geçen emir ile sakındırılmak istenen sadece bireyler değildir.¹²⁶ Toplumsal norm ve ilkeler açısından önemli gördüğümüz bu ayeti toplumsal bir ahlak ilkesi olarak da değerlendirebiliriz. Ayetin fıkıh alanı ile ilgili boyutundan ziyade eğitim açısından terhib boyutunu da ele almak gerekmektedir. Çünkü bu ayet toplum eğitimi ve ahlakı açısından önemli ikazlar içermektedir. Hz. Peygamber bu ayetten önce geçen zina ve verilen sözde durma ile de bağlantılı olarak şunları ifade edip Müslümanları sakındırmıştır: *“Bir kavimde gulûl (devlet malından hırsızlık) zuhur ederse, Allah o kavmin kalplerine korku atar. Bir kavim içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir kavim, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah onlardan rızkı keser. Bir kavmin (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan yaygınlaşır. Bir kavim ahdinden dönüp gadre yer verirse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder.”*¹²⁷ Bu hadis, insan davranışlarının birbirinden bağımsız olmadığını ve davranışlar arasında ilişkiler olduğunu, bazı davranışların başka bazı davranışlara sebep teşkil ettiğini veya yol açtığını ifade etmektedir. Buna göre, insan davranışını tahlil ederken sebep-sonuç ilişkisi üzerinde durmak gerektiğini ve insan

¹²³ İsra, 17/34.

¹²⁴ Buharî, Talak 14, Edeb 24.

¹²⁵ İsra, 17/35.

¹²⁶ Mevdudi, Ebu'l A'la, **Tefhimu'l-Kur'an**, (ed: Ali Bulaç), İnsan Yayınları, VII, İstanbul, 2006, III, s. 109.

¹²⁷ Muvatta, Cihâd 26, (2, 460).

davranışları üzerinde geçmiş yaşantıların etkili olabileceği gerçeğini göz önünde bulundurmak ve insan hayatını bir bütün olarak ele almak gerektiğini belirtmeliyiz.

“Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.”¹²⁸ Bu ayette geçen “Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme” ikazından kasıt, her şeyden önce tecessüs ve su-i zan gibi davranışlardan uzak durmayı ve kesin bilgiye dayanmayan hükümlerle insanları suçlamamaktır. Yüce Allah, bilgiye dayanmadan, zanna dayanarak bir yargıya varmanın yanıltıcı olabileceğini belirtmiş, özellikle zanna dayanan olumsuz kanaatler konusunda uyarıda bulunmuş¹²⁹ ve bu davranışları istenmeyen bir şey olarak ifade etmiştir.¹³⁰ Elde edilen veya kanaat oluşturan bilgilerin teyid edilmesi, doğrulanması ve bu yöndeki imkânların kullanılması gereği belirtilmiştir. Çünkü insana pek çok imkân verilmiştir. Başta kulak, göz, kalp gibi tabii ve insani duyu organları olmak üzere, pek çok teknolojik imkân ve araçlar bu cümledendir. Bu ayette, ortaya konulan kuralın ötesinde insanın ne yapacağı konusunda bir rehberlik de söz konusudur. Bir davranıştan menederken, o konuda bilgilendirici bir rehberliğe yer verilmesi, Kur’an’ın eğitici üslup ve yaklaşımının dikkat çekici bir göstergesidir. İlk önce insanın sahip olduğu duyu organlarına dikkat çekilmesi, zikredilen organların ilahi ikaza uygun olarak kullanılması gereğidir. Aslında “*Bilmediğin şeyin ardına düşme*” ayetinin anlamı çok geniştir. Burada zikredilen kulak, göz ve kalp ile kastedilen ise duyan, gören ve kalbi olanın sorumlu olacağıdır. İşte bu ayetler, böyle bir metodla bu mesele üzerinde önemle durmaktadır.¹³¹

Bu ayet aynı zamanda hem bireysel hem de toplumsal hayatta bireyin “bilgi” yerine tahmin ve zanna uymaması gerektiği ikazını bize hatırlatır. Bu emir, İslam hayatının ahlaki, hukuki, siyasi ve idari tüm yönlerini kapsar ve bilim, sanat ve eğitim için de gereklidir. Eğitimde tahmin, varsayım ve akıldışı teoriler yerine araştırmaya dayalı bilimsel veriler, Allah ve Peygamber’i tarafından öğretilen bilgiler esas alınmalıdır.¹³² Hz. Peygamber de bu konuda kesin bilgiye vurgu yaparak, her duyulan sözün araştırılmadan

¹²⁸ İsra, 17/36.

¹²⁹ Bkz. Hucurat, 49/12.

¹³⁰ Fersahoğlu, Yaşar, **Kur’an’da Zihin Eğitimi**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 600.

¹³¹ Akgül, a.g.e., s. 148.

¹³² Mevdudi, a.g.e., III, s. 110.

anlatılmaması adına ümmetini şöyle sakındırmıştır: “*Her duyduğunu söylemesi, kişiye günah olarak yeter.*”¹³³

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”¹³⁴ Bu ayette Allah kullarını kibir konusunda ikaz ederken, bunu tasviri ve dikkat çekici bir yöntemle anlatmaktadır. Böylece Kur’an, anlatımı en etkili bir formda sunmakta ve aynı zamanda metodlarının kompleksliğini de ortaya koymaktadır. Bu, menettiği ve yasakladığı davranışı tasviri bir anlatımla canlandırmadır. Bu, menedilen bir davranıştan muhatabın kaçınmasını sağlayacak etkili bir uyarmayı da içeren çok yönlü bir anlatımdır. Bu, muhatapta hem bilişsel, hem duyuşsal ve hem de davranışsal boyutta uyarılmayı ve etkin bir şekilde irkilmeyi sağlayan bir anlatım yöntemidir. Kibir aynı zamanda iblisin de Allah’a karşı gelmesine ve kovulmasına sebep olan bir davranış olduğu için¹³⁵ çokça üzerinde durulmuş, bunun dışında da Kur’an-ı Kerim’de farklı yerlerde terhib metodu kapsamında bu sakındırmalar yer almıştır.¹³⁶ Ayette geçen “*sen yeri asla yaramazsın*” ve “*boyca da dağlara erişemezsin*” ifadesi ise büyüklük taslayan ve böbürlenmiş kimselere karşı zayıf ve acizliğini hatırlatan tehekkümlü (alaylı) bir ifadedir.¹³⁷ Kibirleşme ve büyüklük taslama ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de ibretlik bir misal olarak verilen Karun örneği de terhib metodu çerçevesinde incelenebilir.¹³⁸ Hz. Peygamber de bu konuda ümmetini kibirden sakındırma ve tevazu sahibi olmayı teşvik adına şöyle beyanda bulunmuştur: “*Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez.*”¹³⁹ Yine Hz. Peygamber bir meclise girdiğinde kendisi için ayağa kalkılmasını istemez ve bunu şöyle ifade ederdi: “*Acemlerin büyüklerine ayağa kalktığı gibi ayağa kalkmayın.*”¹⁴⁰

“Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin katında sevimsiz şeylerdir”¹⁴¹ anlamıyla birlikte **“Bütün bunlar, kötülüğü olan, Rabbinin katında da hoş**

¹³³ Müslim, Mukaddime, 5.

¹³⁴ İsrâ, 17/37.

¹³⁵ Bkz. Sâd, 38/74-75.

¹³⁶ Bkz. Furkan, 25/63; Lokman, 31/19.

¹³⁷ Zuhayli, a.g.e., IIX, s. 67.

¹³⁸ Hz. Musa’nın kavminden olan Karun’a verilen büyük hazineler sonrası “bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir” diyerek böbürlenmesi sonucu sarayının yerin dibine batırılması olayı. Detaylı bilgi için bkz. Kasas, 28/76-82.

¹³⁹ Müslim, İman 147; Ebu Davud, Edeb 29. (4091); Tirmizi, Birr 61, (1999).

¹⁴⁰ Ebu Davud, Edeb 152; Ahmed b. Hanbel, 5/253.

¹⁴¹ İsrâ, 17/38.

olmayanlardır” anlamı da verilmektedir. İsrâ Suresi 23. ayetten buraya kadar olan fiillerin kötü olan kısımları ya da buraya kadar olan ayetlerde bahsedilenlerin hepsinin Allah katında sevimsiz olduğuna işaret olarak da algılanmıştır.¹⁴²

Terhîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma) metodu içerisinde değerlendirdiğimiz İsrâ Suresi 23 ila 39. ayetlerde toplumsal ve ahlaki bazı görevlerden bahsedilmektedir. Bu toplumsal ve ahlaki vecibelerin bir kısmı emir formuyla bir kısmı ise nehiy formuyla bildirilmiş, diğer bir ifadeyle, ana hatlarıyla beş husus emredilirken, dokuz tür davranış ise yasaklanmıştır. Bu ayetlerde geçen on iki emir ile ilgili de çeşitli çalışmaların da yapıldığını görmekteyiz.¹⁴³

Söz konusu ayetlerde, sadece Allah’a ibadet edilmesi; anne babaya iyi davranılması; akrabaya, yoksula ve yolcuya iyilik yapılması; verilen söze riayet edilmesi, ölçü ve tartıda adaletli davranılması emredilmiştir. Allah’a şirk koşulması, anne babanın azarlanması, savurganlık ve cimrilik yapılması, geçim kaygısıyla çocukların öldürülmesi, zinaya yaklaşılması, haksız yere adam öldürülmesi, yetimlerin malına art niyetle yaklaşılması, bilgisizce hüküm verilmesi, gurur ve kibirli davranışlarda bulunulması ise yasaklanmıştır. Emir ve nehiy formuyla bildirilen bu hususlardan sonra, 38. ayette **“Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin katında sevimsiz şeylerdir”** denilmek suretiyle, yapılması ve yapılmaması istenen bu davranışların kötü olanlarının Allah katında hoş görülmeyen davranışlar olduğu belirtilerek insanlar sakındırılmıştır.¹⁴⁴

Ayrıca mucizelerin de terhîb (sakındırma) metodu başlığı altında değerlendirilebileceğini görmekteyiz. Mucizelerin verilmesinin bir amacının da insanları korkutmak ve istenilen doğrulara ulaştırmak için bir yöntem olduğu İsrâ Suresi’nde şöyle ifade edilir: ***Bizi, (Kureyş’in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.***¹⁴⁵

¹⁴² Bkz. Karagöz, Mustafa, “Kur’an’ı Anlama ve Tercümede Yöntem Sorunu, (İsrâ Suresi 38. Ayet Örneği)”, *Bilimname*, XVII, 2009/2, s. 51 – 63.

¹⁴³ Bkz. Abdullah Yıldız, **On İki Emir: İsrâ Suresi Işığında Kur’an Edebi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.

¹⁴⁴ Karagöz, a.g.m., s. 54.

¹⁴⁵ İsrâ, 17/59.

Buraya kadar ele aldığımız ayetlerin değerlendirmesi bağlamında görebileceğimiz bu ayette: *“Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği bazı hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme. Sonra kınanmış ve Allah’ın rahmetinden kovulmuş olarak cehenneme atılırsın”*¹⁴⁶ buyrulmaktadır. Bu hitaptan kasıt, Hz. Peygamber’in aracılığı ile bütün Müslümanlardır. Çünkü Hz. Peygamber masumdur, günahattan korunmuştur.¹⁴⁷

Buraya kadar geçen ayetlerde bahsedilen Allah’a şirk koşulmaması, anne babanın azarlanmaması, savurganlık ve cimrilik yapılmaması, geçim kaygısıyla çocukların öldürülmemesi, zinaya yaklaşılmaması, haksız yere adam öldürülmemesi, yetimlerin malına art niyetle yaklaşılmaması, ölçüde eksiklik yapılmaması, bilgisizce hüküm verilmemesi, gurur ve kibirli davranışlarda bulunulmaması gibi fiiller, mü’min ve Müslüman olmanın gerektirdiği davranışlar ve buna uygun kişilikler geliştirmeyi hedefleyen Kur’an öğretilerini oluşturan eğitici prensiplerdir. 23. ve 39. ayetler arasında geçen bu prensipler aynı zamanda gittikçe yaygınlaşacak ve kuvvetlenecek olan İslam toplumunun hangi temeller üzerine kurulacağını da ilan etmektedir. Kur’an bunları *“vahyedilen bazı hikmetler”*¹⁴⁸ olarak ifade etmiştir. Cenab-ı Allah, terğib ve terhib metoduyla sorumlulukları anlatmaya başlarken şirkten menetmekle başlamıştır. Yine sorumlulukların anlatımına şirkten bahsederek son vermiştir. Çünkü şirkten uzak kalıp Allah’ı birlemek, her hikmetin esası ve başı olduğu gibi¹⁴⁹ aynı zamanda bütün davranış alanlarının temelini oluşturur. Çünkü şirk kavramı bilişsel alanda (zihinde) başlar ve zihinsel alanda yer alan bilgiler duyuşsal ve devinimsel (psiko-motor) alan davranışlarının temelini oluşturur. Dolayısıyla zihinsel bir doyuma ve dönüşüme ulaşmayan bir bireyin, bilgilerin gerektirdiği duygu ve davranışlara sahip olması ve bunda süreklilik kazanması beklenemez. Özellikle son kısımdaki ayetler, insan bilgisinin, duyuların sorumluluk imkânları içinde sınırlı olduğunu, bunun için insanın bu sınırlı duyulara güvenip de kibirlenmemesi ve bilemeyeceğini bilmeye, yapamayacağını yapmaya uğraşarak emeğini boşuna harcamaması gerektiğini belirtmektedir. Bunu anlayıp öğrenmenin de bir “hikmet” (derin felsefî bir görüş) olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ İsrâ, 17/39.

¹⁴⁷ İbn Kesir, İmam Hafız, **İbn Kesir Tefsiri**- Tam Metin- Tahkik: Abdurrezzak el-Mehdi, (Trc. Savaş Kocabaş-M.Beşir Eryarsoy), I-XII, C. VI, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul, 2012, s. 405.

¹⁴⁸ İsrâ, 17/39.

¹⁴⁹ Taberi, a.g.e., III, s. 1212.

¹⁵⁰ Ayasbeyoğlu, a.g.e., s. 82.

1.3. Tekrar Metodu Nedir?

Her insan farklı anlayış ve idrak seviyesinde yaratılmıştır. Bu farklılık, kişinin algılama ve öğrenme düzeyine etki eder. Bu nedenle bir konunun anlatılmasında ne kadar farklı yöntemler uygulanırsa anlaşılması ve muhatapta karşılık bulması o kadar kolaylaşır. Tekrar metodu, bir konunun daha iyi anlaşılmasında ve zihinde kalıcı olmasında en çok kullanılan metodlardan birisidir. “Eskiden beri eğitimimizin bir parçası olarak tekrar kullanılagelmiştir.”¹⁵¹ Çünkü atasözü olarak kullanılan “hafıza-i beşer nisyan ile maluldür” ifadesinden de hareketle insan unutkan bir varlık olarak yaratılmıştır; hatta “insan” kelimesinin aslının unutmak manasındaki ‘nesy’ kelimesinden türediğini ileri sürenler de olmuştur.¹⁵² Bu nedenle zihindeki bilgileri taze tutmak için tekrar başta olmak üzere çeşitli yöntemlere başvurmaya ihtiyaç vardır.

Yinelemek terimiyle eş anlamda kullanılan tekrar kelimesi sözlük anlamı olarak “*daha önce söylenen ya da yapılanın oldukça benzerini söyleme ya da yapma*” ve “*öğrenme, daha iyi sonuç alma amacı ile bir şeyi arka arkaya söyleme ya da yapma*” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵³

“Tekrar hem öğrenme, hem pekiştirme, hem saklama, hem de hatırlamada etkisi olan önemli bir yöntemdir. Konunun önemini vurgulaması, dikkati yoğunlaştırması, anlama ve kavramayı sağlaması bakımından da ehemmiyet taşır. Aynı işin tekrarı ve devamı, bir taraftan öğrenmeyi kolaylaştırırken diğer taraftan öğrenilecek konuya yatkınlık da sağlamaktadır.”¹⁵⁴ Bir konuyu tekrar metodu ile telkin ederken, tekrarında tekrarına düşmemek gerekir. Çünkü yapılan bir telkinin kalıcı olabilmesi için, telkin yapılan kişileri sıkmadan, bıktırıp usandırmadan, değişik yerlerde, değişik şartlarda ve ortamlarda tekrar edilmesi gerekir. Bu şekilde “tekrarlar, telkin edilenlerin zihinde kalıcı bir şekilde pekişmesini sağlar.”¹⁵⁵ Bu metodun Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Peygamber’in ifadelerinde de sıkça kullanıldığını görmekteyiz.

¹⁵¹ Zernuci, Burhaneddin, (Trc. Yunus Vehbi Yavuz), **Ta’limü’l Müteallim**, (İslam’da Eğitim-Öğretim Metodu), Feyiz Yayınları, İstanbul, 2010, s.126.

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, “İnsan” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXII, İstanbul, 1988, s. 320.

¹⁵³ Öncül, a.g.e., s. 1201.

¹⁵⁴ Fersahoğlu, a.g.e., s. 528.

¹⁵⁵ Öcal, **Metodlar**, s. 200.

1.3.1. İsra Suresi'nde Tekrar Metodu

Kur'an-ı Kerim'in en çok kullandığı metotlardan biri tekrar metodudur. Bu, onun anlatmak, öğretmek istediği şeyin önemini gösterir. Kur'an da özellikle inançla ilgili konularda tekrarın değişik şekilleriyle karşılaşırız.¹⁵⁶ Bu tekrarlar bazen kelime¹⁵⁷ olarak, bazen de cümle¹⁵⁸ ve mana¹⁵⁹ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tekrarların talim, te'kid, tenbih, tazim gibi çeşitli nedenleri bulunmaktadır.¹⁶⁰

“Tekrar metodunu bir pekiştirme yöntemi olarak da görmek mümkündür. Çünkü pekiştirme (reinforcement), öğrenilen bir koşullu tepkiyi, ödül ya da ceza gibi bir başka uyararla güçlendirmek ve yerleştirmektir. Pekiştirme, pekiştireçlerle yapılır. Pekiştireç (reinforcer), öğrenilmiş koşullu tepkiyi güçlendiren, yerleştiren bir uyarandır. Bu uyarın, koşullu tepkiyi oluşturan uyarının ya yinelenmesi ya da benzeridir.”¹⁶¹ Konunun girişinde de belirttiğimiz üzere bu yinelenmelere ya da aynı konudaki benzer ayetlere Kur'an-ı Kerim'de sıkça rastlamak mümkündür. Tartışma metodu başlığında ele aldığımız “*Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmışiz, biz mi?*”¹⁶² ayetindeki ifadenin benzerini ve yinelenmesini İsra Suresi'nde: “*Bu, onların cezasıdır. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve: ‘Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduktan sonra mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmışiz, biz mi?’*”¹⁶³ ifadeleriyle görmekteyiz.

İsra Suresi'nde tekrar metodunun kullanıldığını ve tekrarın kullanılma sebebinin anlatıldığını da görmekteyiz. Ayette geçen ifade şöyledir: “*Şanıma and olsun ki biz, bu Kur'ân'da (sözü edilen hususları), iyice düşünüp öğüt alsınlar diye bir bir açıklayıp tekrarladık. Ne yazık ki bu uyarı ve öğütler onların sadece nefretini artırmaktadır.*”¹⁶⁴ Bu ayet, tekrarların bir amacının da muhataplarının düşünüp ibret almaları olduğu, yani bilişsel bir davranış oluşumuna veya bu davranışın kalıcılığına ve işlevsel hale gelmesine

¹⁵⁶ Fersahoğlu, a.g.e., s. 530.

¹⁵⁷ Karia, 101/1-2; Tarık, 86/1-2; Fatiha, 1/4; Fecr, 89/21-22.

¹⁵⁸ Rahman 55/13 (31 Defa); Mürselat 77/15 (10 Defa); Şuara 26/109 (5 Defa); Kamer 54/17 (4 Defa) tekrarlanmaktadır.

¹⁵⁹ Peygamber kıssaları manayı tekrarlamaktadır.

¹⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Baş, *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 104.

¹⁶¹ Başaran, a.g.e., s.171-172.

¹⁶² İsra, 17/49.

¹⁶³ İsra, 17/98.

¹⁶⁴ İsra, 17/41.

dönük olduğu belirtilmektedir. Yine Hz. Hud ve kavmi ile ilgili kıssayı takip eden bir ayette: “*Belki doğru yola dönerler diye, ayetleri tekrar tekrar açıkladık*”¹⁶⁵ buyurularak, kıssaların tekrarlanmasının, muhataplarını yeniden düşündürme, akıllarını kullanmalarını sağlama ve neticede davranışsal (psiko-motor) bir davranış kazandırma ve bunu kalıcı hale getirme amacına yönelik olduğu bildirilmektedir.¹⁶⁶

Sürekli tekrarlarla zihinleri uyanık ve canlı tutmak, Kur'an'ın uyguladığı metotlardan biridir. Özellikle ahiret inancı ile yeniden diriliş gibi bazı konular ve peygamber kıssaları Kur'an-ı Kerim'de çokça zikredilmektedir. Bunlar anlamsız tekrarlar değildir. Mesela en çok tekrar edilmiş olan Hz. Musa kıssasında, farklılıklar taşıyan tekrarlar birleştirilirse kıssanın tamamı ortaya çıkar.¹⁶⁷ İsrâ Suresi'nde: “*Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Yine de insanların çoğu ancak inkârda direttiler*”¹⁶⁸ ifadeleriyle de Allah, her türden misali değişik şekillerde yani tekrar tekrar açıkladığını beyan etmektedir. Bu nedenle tekrar, fikir ve düşüncelerin, yer yer ve gerektiğinde tekrar edilmesidir. Yer ve zaman değişse de, söylenen fikirlerin ve düşüncelerin ana yapısı ve özü değişmez. Ana fikir aynı kalmak şartıyla, söz ve ifadelerde değişiklik yapılabilir.

Kişilik özelliği olarak da değerlendireceğimiz insanın nankör olması surede iki farklı yerde ve farklı örneklerle ifade edilmiştir. İlk olarak ifade edilen ayette israf ve saçıp savurmamanın dolaylı olarak bir nankörlük olduğu açıklanırken¹⁶⁹ diğer ifade ise, Allah'ın insanı zor bir durumdan kurtarması halinde insanın bu durumu unutup yüz çevirmesi yine nankörlükle ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Tekrar metodu din eğitimi için de önemli ve kullanılabilir bir methodur. Bu alandaki eğitim ve telkinlerde, gerektiğinde tekrara başvurulmalı, bazen aynen, bazen de değiştirilerek tekrar yapılmalıdır. Mesela, Kur'an-ı Kerim'de ahiret günü, akıl, Allah'ın kudreti ve sıfatları, cennet ve cehennem, kibir, cihad, cimrilik, doğruluk, dostluk, dünya hayatı, fesatçılık, firavun, fitne, gayb, hayat, Hz. İbrahim (a.s.), İslam, kâfirler, kâinatın yaratılışı, Kur'an, melekler, Hz. Musa (a.s.) münafıklar, müşrikler, namaz, Hz. Nuh (a.s.),

¹⁶⁵ Ahkaf, 46/27.

¹⁶⁶ Şanver, a.g.e., s. 168.

¹⁶⁷ Şengül, İdris, “Kıssa”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, I-XLIV, C.XXV, İstanbul, 1988, ss. 498-501.

¹⁶⁸ İsrâ, 17/89.

¹⁶⁹ Bkz. İsrâ, 17/27.

¹⁷⁰ Bkz. İsrâ, 17/67.

Hız. Peygamber, Yahudiler, zekât gibi konular, çokça tekrar edilen ve üzerinde durulan konulardır. Değişik cepheleri ve yönleriyle ele alınan bu konularda ana fikir, genellikle değişmemektedir.¹⁷¹ Her eğitimci bu esaslara dikkat ederek çalışmalarını sürdürmelidir.

Hız. Peygamber, vahyin başlangıcı sonrası gelen ayetleri unutturum endişesiyle acele bir şekilde tekrar tekrar okumuş ve bu durum ayetle bildirilene kadar devam etmiştir.¹⁷² Bunun dışında Hız. Peygamber bir konuya dikkat çekmek veya ehemmiyetini vurgulamak adına birçok beyanında tekrara başvurmuş ve ifadelerini üç kez tekrar etmiştir. Sahabeden Enes b. Malik'in haber vermesi üzere, Hız. Peygamber bir söz söylediği zaman, iyice anlaşılсын diye üç kere tekrar ederdi. Keza bir kavmin yanına gelip selâm verdiği zaman da üç kere selâm verirdi.¹⁷³ Hız. Peygamber Veda Hutbesi gibi "birkaç yerde yaptığı bu konuşmalarda soru-cevap tarzını kullandığı, çok kalabalık olan cemaatten birçoğunun duyması için aynı sözleri tekrar tekrar söylediği anlaşılmaktadır. Konuşmaların sonunda tebliğini ulaştırdığını onaylatması eğitimde iletişim ve dönüt açısından da ayrı bir önem arz etmektedir."¹⁷⁴ Çünkü öğrenme sürecinin sonunda öğrenmenin ne nicelikte ve nitelikte olduğunu anlamak açısından dönüt gereklidir.¹⁷⁵

1.4. Soru - Cevap Metodu Nedir?

"Soru-cevap metodu konuların öğrencilere (muhabata) bir takım sorular sorulması ve alınan cevapların eleştirilmesi ile işlenmesidir. Anlatma yönteminin biraz daha ileri safhasıdır. Soru-cevap yöntemine "isticvâb usulü" ya da eski dilde "tekşifi usul" (konuyu açıcı usul) denirdi. Yeni dilde buldurucu yöntem, buluş yoluyla öğretme denildiği gibi Sokrat Metodu diyenler de vardır."¹⁷⁶

Bilgiyi vermek için anlatım yöntemine göre daha yavaş bir yöntem¹⁷⁷ olmakla beraber soru-cevap metodu, eğitim tarihi boyunca en çok kullanılan öğretim metotlarından biridir. Bu metod, muhakeme, düşünme ve araştırmaya sevk eden bir metoddur. Bu

¹⁷¹ Kırca, Celal, "Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metodları," **E.Ü.İ.F.D.**, C.2, S. 5, Kayseri, 1988, s. 178.

¹⁷² Kıyame, 75/16: "Ey Muhammed, Cebrail sana Kur'an'ı okurken, acele edip onun söylediklerini tekrarlama" Detaylı bilgi için bkz. Kıyame, 75/16-19.

¹⁷³ Sofuoğlu, Mehmed, **Sahih-i Buharî ve Tercemesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, 1/252.

¹⁷⁴ Erul, Bünyamin, "Veda Hutbesi", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XLII, İstanbul, 1988, ss. 591-593.

¹⁷⁵ Başaran, a.g.e., s. 177.

¹⁷⁶ Bkz. Bilgin, Beyza - Selçuk, Mualla, **Din Öğretimi, (Özel Öğretim Yöntemleri)**, s. 130.

¹⁷⁷ Küçükahmet, Leyla, **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 75.

metodun esası, bir bakıma öğrenciyle konuşmak ve fikir alışverişinde bulunmaktır.¹⁷⁸ “Soru-cevap metodu, muhataba uygun sorularla fikirleri ve bilgileri meydana çıkarmak, asıl gerçekleri muhatabın kendisine buldurmak ya da hatırlatmaktır.”¹⁷⁹ “Çünkü soru sorulması muhatabın konuya olan ilgisini gösterir.”¹⁸⁰

“Soru-cevap, İslam âleminde de başlangıçtan beri kullanılagelen bir yöntemdir. Kur’an-ı Kerim de bilinmeyen veya şüpheye düşülen bir konuda kişiyi soru sorması için teşvik etmiştir.”¹⁸¹ Kur’an-ı Kerim sorularla öğrenmek ve öğretmek yolunu birçok ayette göstermiştir.¹⁸² Bu türlü öğretici soruların içinde, sorulana telkin edilmek istenen hükmü kavratmak ve ona kolayca inandırmak için doğrultucu sorular (istifhâm-ı inkâri) şeklini alanlar da vardır.¹⁸³

Kur’ân’da ki sorular farklı kategorilerde toplanabilir. Bunları Faruk Bayraktar şöyle sınıflandırmaktadır:¹⁸⁴

a) Hatırlatma şeklindeki sorular: Bu usulle ya Allah’ın nimetleri ya da atalarının kötü duygu ve davranışları hatırlatılmaktadır. Mesela İsrailoğullarına yapılan hatırlatmalar¹⁸⁵ ve iman nimetini hatırlatan ayetler¹⁸⁶ bu türdendir.

b) Uyarma ve açıklama şeklinde olup en çok kullanılan metoddur diyebiliriz. Bu, Kur’ân’da oldukça fazla yer alan soru şeklindedir. Bugünkü manada isticvab metoduna benzemekle birlikte kapalı konuları aydınlattığı için ondan daha üstündür. Örnek olarak En’âm Sûresinde şöyle buyrulmaktadır: **“De ki: “Şu göklerdeki ve yerdeki kimindir?” “Allah’ındır” de. O, merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı. Andolsun sizi mutlaka kıyamet gününe toplayacak. Bunda hiç şüphe yok. Kendilerini ziyana uğratanlar var ya, işte onlar inanmazlar.”**¹⁸⁷

c) Duygusal isticvâb şeklindeki sorulardır. Bu, insanî duygulara veya vicdanî tepkilere dayanan bir hitap ya da bir sorudur ki, güzel yolu gösterme ve güzel iş yaptırma

¹⁷⁸ Özbek, a.g.e., s. 145.

¹⁷⁹ Pazarlı, Osman, **Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1967, s.32.

¹⁸⁰ Dodurgalı, Abdurrahman, **Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, s.289.

¹⁸¹ Yunus, 10/94; Nahl, 16/43.

¹⁸² Enbiya, 21/7.

¹⁸³ Ayasbeyoğlu, a.g.e., s.56.

¹⁸⁴ Bkz. M. Faruk Bayraktar, a.g.e., s. 38- 39.

¹⁸⁵ Bakara, 2/122, 211.

¹⁸⁶ Bkz. Ali İmran, 3/103.

¹⁸⁷ En’am, 6/12.

hususunda gayet etkili bir iz bırakır. Bu maddede ele alınabilecek ayetlerde Allah’a itaat ve O’nun yüceliği ile ihsanının farkına vardırma vardır.¹⁸⁸ Bu tarz soruya örnek olarak şu ayet gösterilebilir: **“Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size “Allah yolunda sefere çıkın” denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir.”**¹⁸⁹

d) Delili ispat için tartışma şeklindeki sorulardır. Burada gaye, inanmayanlara karşı delili ispat etmek, onlara iman ve tevhid ihtiyacını itiraf ettirmek; ahireti ve Hz. Peygamber’in peygamberliğini kabul ettirerek, putların batıl olduğunu ve peygamber’in sözlerinin doğru olduğunu itirafa zorlamaktır. Mesela İsrâ¹⁹⁰ (gece yolculuğu) ve özellikle miraç olayına inanmayan müşriklere karşı Allah, Kur’an-ı Kerim’de Necm Suresinde bu konuyu geniş bir şekilde işlemiştir.

Bu kategorilerin dışında farklı soru-cevap çeşitlerini de Kur’an- Kerim’de görebiliriz. Mesela Hz. Âdem’in yaratılışı esnasında da meleklerin sorularını görüyoruz. Merak ve şaşkınlığa dayalı bir soru şekli olarak değerlendirebileceğimiz bu soru-cevap çeşidinde melekler Allah’ın emirlerine mutlak itaat ettikleri halde, Allah, **“Ben, yeryüzünde bir halife kılacağım”**¹⁹¹ buyurduğu zaman, melekler: **“(Senin varlıkları yaratmaktan maksadın, onların Seni tanıyıp, Sana ibadet etmeleridir.) Biz, bu ibadeti tesbih, hamd ve takdis gibi bütün çeşitleriyle yerine getiriyoruz. Böyleyken, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökcek birini mi var edeceksin?”**¹⁹² diye sormaktan kendilerini alamamışlardır. Allah da, onların bu merak ve şaşkınlığını konuya açıklık getirerek, yaratma amacını ve hikmetlerini açıklayarak gidermiş ve melekleri Hz. Âdem örneğiyle bilgi sahibi kılmıştır.

“Zihin eğitiminde de soru-cevap metoduna geniş yer veren Kur’an-ı Kerim bu konuda bazı kurallar da koymuştur. Bunları Fersahoğlu şöyle sıralamıştır:”¹⁹³

- Herkes her şeyi sormamalıdır.¹⁹⁴
- Sormada zamanlama çok önemlidir.¹⁹⁵

¹⁸⁸ Bkz. Vakıa, 56/68-72.

¹⁸⁹ Tevbe, 9/38.

¹⁹⁰ Bkz. İsrâ, 17/1.

¹⁹¹ Bakara, 2/30.

¹⁹² Bakara, 2/30.

¹⁹³ Fersahoğlu, a.g.e., s. 506.

¹⁹⁴ Bkz. Maide, 5/101-102.

- Kur'an'a göre soru, ehlinden sorulmalıdır.¹⁹⁶
- Kur'an'a göre insan, öğrenebileceği şeyleri sormalıdır.¹⁹⁷
- Soru iyi niyete dayalı, içten ve samimi olmalıdır.¹⁹⁸
- Kur'an'ın koyduğu kurallara uygun olan sorulara cevap vermek zorunludur.¹⁹⁹
- İnsanın cevabını bilmediği sorular karşısında "bilmiyorum" diyebilmelidir.²⁰⁰

İnsanın soru sorması, neyi öğrenmek istediğini, problemin neler olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Çünkü herkese her şeyi öğretmek hem imkânsız, hem de gereksizdir. İnsan, soru sormak suretiyle bilgi bakımında nelere muhtaç olduğunu ve ilgi duyduğunu bir ölçüde göstermiş olur. Bu da kuşkusuz, eğitimcinin işini kolaylaştırır.²⁰¹ Hz. Peygamber de soru-cevap metoduna uygun sorularıyla Sahabeye, gerekli gördüğü bir takım bilgiler öğretmiştir. Hz. Peygamber'in sorulan sorularda, muhataplarını dikkate alarak aynı zamanda onların psikolojik durumlarını ve şartlarını değerlendirerek onlara uygun cevap vermesi Hz. Peygamber'in üstün dehasını da göstermektedir.²⁰² Ayrıca Hz. Peygamber döneminde başlayan, mescitte yapılan eğitim ve öğretimi ile daha sonra kurulup gelişen medreselerde de asırlarca bu metoddan istifade edilegelmiştir.²⁰³

Bu yüzyılın ilk yarısında başlayan ve süren çalışmalar sonunda klasik soru-cevap tekniği, yetersizliklerin ve sakıncaların büyük ölçüde giderilmesiyle yeni bir özellik kazanmıştır. Bugün bu teknik, öğretimde öğrencilerin öğrendikleri bilgileri tekrara yarayan bir araç olmaktan çıkararak, her şeyden önce incelemeye ve araştırmaya yönelten bir teknik olarak kullanılmaktadır.²⁰⁴

¹⁹⁵ Bkz. Maide, 5/101.

¹⁹⁶ Bkz. Enbiya, 21/7.

¹⁹⁷ Bkz. İsrâ, 17/85.

¹⁹⁸ Bkz. Naziât, 79/42-44.

¹⁹⁹ Bkz. Bakara, 2/140; Ali İmran, 3/187.

²⁰⁰ Bkz. Bakara, 2/31-32; Maide, 5/109.

²⁰¹ Fersahoğlu, a.g.e., s. 502.

²⁰² Bayraklı, **İslam'da Eğitim**, s. 225.

²⁰³ Öcal, **Metodlar**, s. 210.

²⁰⁴ Aydın, Mehmet Zeki, **Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi**, Karakoç Yayınları, Ankara, 1998, s. 139.

1.4.1. İsra Suresi'nde Soru-Cevap Metodu

İslam, bilgiyi soru sorma yolu ile zihne verir. Soru, zihni uyarmak için sorulur. Denilebilir ki; “soru sorarak eğitmek ilk metoddur.”²⁰⁵ Bu çıkarım için de Kur'an-ı Kerim'deki şu ayet örnek verilebilir:

- ***“Hani Rabbin Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk ki Rabbimizsin” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü biz bundan habersizdik dememeniz içindir.”***²⁰⁶

Bu olayda Allah Teâlâ bütün ruhları yaratarak onları, kendilerinin rabbi olduğu konusunda tasdike davet etmiş ve ruhlardan, kendisinin Rab, ruhların da kul olduğuna dair söz almıştır. Aynı zamanda buradaki soru cevapta göze çarpan özellik, öncelikle bir tebliğ ve bilgilendirme ile ileride olabilecek itirazlara açık kapı bırakmayacak bir şahitlendirme ve söz almanın gerçekleşmesidir.²⁰⁷

Hz. Âdem'in yaratılmasından sonra da İblis, Âdem'e secde emrine karşılık, kibrini soru ifadeleriyle ortaya koymuş ve şöyle demiştir:

- ***“Hiç ben, çamur halinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?”***²⁰⁸
- ***Yine demişti ki: “Benden üstün tuttuğun kişi bu mu, söyler misin? Andolsun eğer beni kıyamete kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, (azdırarak) kontrolüm altına alacağım.”***²⁰⁹

İblis'in bu kibir dolu soru ifadelerine karşılık, Allah, şöyle dedi:

- ***“Çekil, git.” Onlardan kim sana uyarırsa, kuşkusuz cehennem tam bir karşılık olarak hepinizin cezası olacaktır.”***²¹⁰

Surede geçen bir diğer soru-cevap ise şöyle geçmektedir: ***Kendilerine hidâyet rehberi geldiği zaman insanları îmân etmekten alıkoyan şey, ancak şöyle demeleri olmuştur: “Allah bir insanı mı peygamber gönderdi?”***²¹¹

²⁰⁵ Bayraklı, **İslam'da Eğitim**, s. 218.

²⁰⁶ Araf, 7/172.

²⁰⁷ Ay, a.g.m., s. 255.

²⁰⁸ İsra, 17/61.

²⁰⁹ İsra, 17/62.

²¹⁰ İsra, 17/63.

²¹¹ İsra, 17/94.

-Şunu söyle: “Eğer yeryüzünde yerleşmiş, gezip dolaşanlar melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik.”²¹²

Bu ayetlerde, bir diyalog ve bu diyalog sırasındaki karşılıklı sorular ve sorulara verilen cevaplarla bir bilgilendirme süreci görülmektedir. Bu süreç, duyguların, düşüncelerin dile getirildiği, niyetlerin ifade edildiği, bir bilinmezliğin aydınlığa kavuşturulduğu, bilgisizliğin giderildiği bir süreçtir. Diyalog ve sorular, tarafların birbirini tanımasını sağlayan bir işlev görmektedir.

Kur’an-ı Kerim, insan aklının alamayacağı konularda sorulan sorulara cevap vermez. Yukarıdaki maddelerde de ifade edildiği gibi insan, öğrenmesinde fayda olan, öğrenebileceği ve akli yetileriyle üstesinden gelebileceği şeyleri sormalıdır. Bu konuda İsrâ Suresi’nde şöyle denilmektedir: **“Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbinin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.”²¹³** Hz. Peygamber’e bu ayette geçen ifade tarzı doğrultusunda on üç farklı soru sorulmuş ve bu sorular Kur’an-ı Kerim’de farklı surelerde ifade edilmiştir.²¹⁴

Soru-cevap metodunda bazen de sorulan sorulara muhatabın üslubuyla cevap verilmiştir. Bu “sorular yoluyla yapılan şey, yeni ve ilk defa karşılaşılan bilgiler vermek değil, esasen zihinlerde olan, fakat akıllarını kullanmamalarından ve düşünmemelerinden dolayı farkında olmadıkları gerçekleri yeniden ortaya çıkarmak, dikkatlere sunmaktır.”²¹⁵ De ki: **“Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve yerde bulunanlar kime aittir? “Allah’ındır” diyecekler. “Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?” de. De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş’ın Rabbi kimdir? “Allah’ındır” diyecekler. Öyle ise O’na karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de. De ki: Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir? “Allah’ındır” diyecekler. “Öyle ise nasıl aldanyorsunuz?” de.”²¹⁶** Bu ayetlerden hareketle diyebiliriz ki, soru-cevap yönteminin işlevlerinden birisi, insanların bildikleri, fakat farkında olmadıkları bilgileri ortaya ve bilinç düzeyine çıkarmaktır. “Sokratik metod

²¹² İsrâ, 17/95.

²¹³ İsrâ, 17/85.

²¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Kadir Canatan, **Kur’an’da Hz. Peygambere Sorulan 13 Soru**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.

²¹⁵ Şanver, a.g.e., s.183.

²¹⁶ Mü’minun 23/84-89.

olarak da bilinen bu yöntemin, eski Yunan tarihinde insanların bildiklerini ortaya çıkarmak amacıyla Sokrates tarafından kullanıldığı bilinmektedir.”²¹⁷

Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de: **“Peki, Allah rızkını keserse, kimdir size rızık verecek olan?”**²¹⁸ ayetinde olduğu gibi, muhataba yöneltilen fakat cevap beklenmeyen sorular da vardır. Bu tarz sorular muhataptan cevap almak için değil, onu düşündürebilmek içindir. Çünkü böyle sorulara esasen muhatabın verebileceği bir cevap yoktur. Bu tür sorularla insanın aklını, zihnini, mantığını çalıştırması ve doğru yola yönelebilmesi amaçlanmaktadır. Böylece soru sorma ve soru-cevap yönteminin bir başka işlevi ya da amacı, muhatabı veya öğrenciyi düşündürmek ve düşünme melekesini harekete geçirmek olarak ifade edilebilir.

Hız. Peygamber de dinleyenlerin dikkatlerini toparlamak ve cevabın daha iyi anlaşılıp zihinlerde yer etmesi için bu metodu uygulamıştır.²¹⁹ “Ebu Hureyre’den rivayetle Hız. Peygamber: “Müslüman’ın kim olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Ashab: Allah ve Rasulü daha iyi bilir dediler. Hız. Peygamber: “Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” buyurdular. Ardından “Mü’min’in kim olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Ashab: Allah ve Rasulü daha iyi bilir dediler. Hız. Peygamber: “ Mü’minlerin canları ve malları hususunda kendisinden emin olduğu kimsedir.” buyurdular. Örnek olarak verdiğimiz bu ifadelerin dışında bir de imanın temel prensiplerini soru-cevap metodu ile öğreten Cibril hadisi vardır.²²⁰ Bu olayda da insan suretinde gelen Cibril, Hız. Peygamber’e İslam nedir, iman nedir, ihsan nedir, kıyamet ne zaman ve alametleri nelerdir? sorularını sormuş ve cevaplarını tasdik etmiştir. Daha sonra Hız. Peygamber: “Ey Ömer sual soranın kim olduğunu biliyor musun?” diye sormuştur. Hız. Ömer’in Allah ve Rasulü daha iyi bilir cevabı karşısında Hız. Peygamber: “O Cibril’di. Size dininizi öğretmeye geldi” buyurmuştur.²²¹ Bu ifadeden soru-cevap metodunun bir öğretim metodu olarak kullanıldığı görülmektedir.

²¹⁷ Pazarlı, a.g.e., s. 32.

²¹⁸ Mülk, 67/21.

²¹⁹ Ebu Gudde, Abdulfettah, (Trc. Enbiya Yıldırım), **Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve Öğretim Metodları**, Umran Yayınları, İstanbul, 1998, s. 100.

²²⁰ Ebu Gudde, a.g.e., s. 102.

²²¹ Müslim, İman, 1.

Hız. Peygamber, ashabını eğitirken soru-cevap tekniğinin bütün boyutlarını kullanmıştır.²²² Hız. Peygamber'e sorulan bütün bu sorulardan ortaya çıkan *sünnette soru-cevap* başlığını direkt konumuz olarak değerlendirmedığımız için maddeler halinde vermekle iktifa ediyoruz:

- Öğretime hazırlık için soru,
- Soruya karşı yönlendirici bir soru,
- Özel soruya genel bir cevap,
- Soruların yerinde olması,
- Dikkat çekmek için soru sormak,
- Soruları bilmece şeklinde sunmak,
- Başkalarına bir şeyler öğretmek maksadıyla bilen birine sormak,
- Aynı soruya değişik cevaplar vermek,
- Makul ölçüler içerisinde bulunan her soruya cevap vermek.²²³

1.5. Temsil (Benzetme, Örneklendirme) Metodu Nedir?

Temsilin kelime anlamı, bir şeyin benzerini sunmak ya da tasvirini yapmaktır. Diğer taraftan "fikirlerin daha iyi anlatılması için, bazı kavram ve düşüncelerin misalle anlatılmasına 'Temsil metodu' denir."²²⁴

Eğitim açısından bireyin ne kadar fazla duyu organına hitap ediliyorsa, uygulanan eğitimde verilmek istenen mesajın kalıcılığı o nisbette artar. Özellikle soyut kavramların öğretilmesi ve zihinde yer edebilmesi, ancak verilmek istenen mesajın karşı tarafın zihin dünyasında yer edecek formlara dönüşmesi ile sağlanır. Verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılması, ifadeye güç ve cazibe kazandırmasından dolayı da Kur'an-ı Kerim'de kıssalar, kıyaslar, tasvirler ve benzetmeler oldukça fazla yer almaktadır. Peygamberlerin ve kavimlerinin yaşantıları ve kıssalar,²²⁵ kıyamet sahneleri,²²⁶ cennette alınacak olan

²²² Aydın, a.g.e., s. 197.

²²³ Detaylı bilgi için bkz. Aydın, a.g.e., s. 197-210.

²²⁴ Özbek, a.g.e., s. 161.

²²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Hud Suresinde Nuh Peygamber kıssası için 11/25-48; Hud Peygamber kıssası için 49-60; Salih Peygamber kıssası için 61-68; İbrahim Peygamber kıssası için 69-76; Lut Peygamberin kıssası için 77-83; Şuayb Peygamber kıssası için 84-94; Musa Peygamber için 96-99; ayrıca Enbiya, 21/48-92; Yusuf, 12/1-111.

²²⁶ Detaylı bilgi için bkz. Seyyid Kutup, **Kur'an'da Kıyamet Sahneleri**, (Trc. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara.

nimetlerin²²⁷ ve cehennemde karşılaşılabilecek olan azapların²²⁸ tasvirleri, cennetlik ve cehennemlik olan insanların özellikleri için yapılan benzetmeler²²⁹ Kur'an'ın ifade ettiği bir olayın bilişsel açıdan daha iyi kavranmasında önemli rol almaktadır. Dolayısıyla "Kur'an metodlarının kompleks, iç içe girmiş ve insanı bütün yönleriyle kuşatan bir özelliğe sahip olduğu bir defa daha görülmektedir."²³⁰

"Kur'an'ın arz ettiği temsillerde akla hitap eden, zihni karşılaştırmaya ve düşünmeye sevk eden bir yön olduğu gibi, aynı zamanda insan psikolojisinde imanın ve iyiliğin lehine, küfrün ve kötülüğün aleyhine motivasyon oluşturucu, yani imana ve iyiliğe teşvik edici, inkarcılığa ve kötülüğe karşı soğutucu bir yön de vardır. Bu ise, örneklerin hem akla, hem de ruh ve vicdana hitap eden bütüncül bir özellik taşıdığını göstermektedir."²³¹ Aynı zamanda verilecek örnek ve benzetmelerin muhatabın zihin dünyasında daha iyi yer edebilmesi için muhatabın algı düzeyi, yaş, sosyo-kültürel etkiler gibi faktörler de dikkate alınmalıdır.

Temsilin aynı zamanda İslami eğitimin de bir parçası olduğunu Kur'an-ı Kerim ayetlerinden görmekteyiz. Bu nedenle eğitim ve öğretimde temsilin faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

- Anlamaların zihinlere yerleşmesi için duyular dünyasında bir model ve kişide kalıcılık oluşturur.
- Uzağı yaklaştırır ve anlamlarda kapalılık giderilmiş olur.
- Mücerret (soyut) fikirleri, herkesin anlayacağı şekilde müşahhas (somut) hale dönüştürür.²³²

1.5.1. İsra Suresi'nde Temsil (Benzetme, Örneklendirme) Metodu

Kur'an zihni eğitirken benzetme usulüne yer verir. Önemli meselelerde bazen gözlem, bazen deney, bazen de benzetmeye başvurur. Temsil metodunda ele aldığımız bu

²²⁷ Bakara, 2/25; Yunus, 10/9; Meryem, 19/61-63; Hacc, 22/23; Fatır, 35/33; Yasin, 36/55-58; Saffat 37/41-50; Zuhruf, 43/70-73.

²²⁸ İbrahim, 14/16-17; Kehf, 18/29; Mü'min, 40/49-50; Mülk, 67/6; Müddessir, 74/43-47; Zümer, 39/71; Duhan, 44/47-50.

²²⁹ Cennetlik olanların özellikleri için bkz. Mü'minun, 23/1-11; Cehennemlik olanların özellikleri için bkz. Bakara, 2/126; Fatır, 35/36.

²³⁰ Şanver, a.g.e., s. 177.

²³¹ Şanver, a.g.e., s. 181.

²³² Özbek, a.g.e., s. 161.

benzetmeler de hayal ile bilgi arasında ki köprü vazifesini görür. Allah, Kur'an'da benzetmelerle, hayal âlemindeki sıkışmalarla bilgi âlemindeki boş alana köprü kurar.²³³

Kur'an-ı Kerim'in "***Yemin olsun ki biz bu Kur'ân'da insanlar için çeşitli misaller vermişizdir. Yine de insanların çoğu inkârlarında ısrar ederler.***"²³⁴ ifadesi bu metodu kullandığını göstermektedir.

Ayetin devamında ise inkarlarında ısrar edenler isteklerini, tasvir ve temsillerle şöyle dile getirmektedirler: "***Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça; yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe; yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz.***"²³⁵

İsra Suresi'nde yer alan bir diğer benzetmede: "***Her insanın kuşunu boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız.***"²³⁶ ifadesi yer almaktadır. Burada geçen "*her insanın kuşunu boynuna doladık*" benzetmesi ile asıl olan mana herkesin kaderinin boynuna dolanması yani iyi şans veya kötü kaderin sebep ve sonuçlarının kişinin kendi davranışları nedeniyle olmasıdır.²³⁷ Araplar kuşun uçuşundan uğurluluk veya uğursuzluk umdukları için, hayır ve şerrin kendisine kuş benzetmesini yapmışlardır.²³⁸ Ayet, burada bu benzetmeye vurgu yaparak bireyin davranışlarındaki sorumluluğa dikkat çekmektedir.

Geçmiş kavimlerden verilen bir örnek de şöyle ifade edilir: "***Mucizeler göndermekten bizi alıkoyan husus, öncekilerin mucizeleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine gözle görülebilen bir mucize olarak dişi deveyi vermiştik de, onu haksız yere öldürmüşlerdi. Oysa Biz, mucizeleri yalnız korkutmak için göndeririz.***"²³⁹

²³³ Bayraklı, **İslam'da Eğitim**, s. 201.

²³⁴ İsra, 17/89.

²³⁵ İsra, 17/90-93.

²³⁶ İsra, 17/13.

²³⁷ Mevdudi, a.g.e., III, s. 97.

²³⁸ Sabuni, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefasir**, (Trc. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

²³⁹ İsra, 17/59.

İsra Suresi'nde geçen, aynı zamanda bir terhîb (sakındırma) manası da içeren bir diğer benzetmede: *“Elini boynuna asıp bağlama; hem de onu büsbütün açık da tutma; aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın.”*²⁴⁰ ifadelerini görmekteyiz. Bu ayette geçen *“Elini boynuna asıp bağlama; hem de onu büsbütün açık da tutma”* ifadesinde verilmek istenen esas anlam ise cimrilik ve savurganlıktan sakınılması, ikisinin ortasında itidalli olunmasıdır.²⁴¹

*“Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yaramazsın ve boyca da dağlara erişemezsin.”*²⁴² ayetinde ise hem terhîb (sakındırma) metodunu, hem de kıyas yapılarak benzetme metodunun kullanıldığını görmekteyiz. Ayette geçen *“boyca da dağlara erişemezsin”* sözü benzetme olarak verilmiştir. Yoksa bir insanın boy olarak dağlara erişemeyeceği muhakkaktır, fakat buradaki kıyasla verilmek istenen asıl mana insanın zayıflığına²⁴³ vurgu yaparak dikkat çekmekte ve benzetme ile zihinde kalıcılığı arttırmaktadır.

Benzetmelerde muhatap kitlenin algı dünyasında yer edecek örneklere yer verilmelidir. Kur'an-ı Kerim'de de, Allah'ın insan zihnini eğitirken yaptığı benzetmelerin dikkat çeken bir yönü konuya, hayat şartlarına, bireylerin algılarına uygun örnekler verilmesidir. Bu konuda *“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!”*²⁴⁴ ayeti dönemin şartları düşünüldüğünde muhatapların algısına göre verilen güzel bir örnektir.

Konumuzu destekleyen ilgi çekici misallerden birisi Kur'an'da şöyle yer almaktadır: *“Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı misal olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah, misal olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.”*²⁴⁵

Hz. Peygamber de ashabin anlaması için bazen arz ettiği hükümlerde kıyaslamalarda bulunur ve hükmün nedenlerini anlatırdı. Bunu bir meselenin hükmü ve dindeki yeri anlaşılmadığında yapar, neticede karşılık gelen husus netleşir, ashabin

²⁴⁰ İsra, 17/29.

²⁴¹ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, III, s. 479

²⁴² İsra, 17/37.

²⁴³ Taberi, a.g.e., III, s. 1201.

²⁴⁴ Ğaşiye, 88/17.

²⁴⁵ Bakara, 2/26.

anlayamadıkları yön açığa çıkardı.²⁴⁶ Bu konuda şu örneği verebiliriz: Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek annem haccetmeyi adamıştı ancak yapamadan vefat etti. Onun yerine haccedeyim mi? diye sordu. Hz. Peygamber de: Evet haccet. Söyle bana annenin borcu olsa bunu ödemeyecek miydin? dedi. Kadın, öderdim dedi. Hz. Peygamber: *“Allah'a da hakkını ödeyin. Çünkü Allah kendisine verilen sözde vefa gösterilmeye en layıktır buyurdu.”*²⁴⁷

Çoğu zaman Hz. Peygamber anlatmak istediği meselelerin anlaşılması için insanların gözleriyle gördükleri, dilleriyle tattıkları, hissettikleri ve elleriyle tuttukları şeyleri misal verirdi. Benzetmede bulunma eğitim açısından da kapalı manaları açmada ve üstü örtülü incelikleri ortaya çıkarmada çok önemli kabul edilmiştir.²⁴⁸ Hz. Peygamber'in bu tür benzetmelerine güzel bir örnek olarak da dört benzetmenin birden geçtiği aşağıdaki hadisi gösterebiliriz:

- *Kur'an okuyan mü'min portakal gibidir: Kokusu hoş, tadı güzeldir.*
- *Kur'an okumayan mü'min hurma gibidir: Kokusu yoktur, tadı ise güzeldir.*
- *Kur'an okuyan münâfık fesleğen gibidir: Kokusu hoş fakat tadı acıdır.*
- *Kur'an okumayan münâfık Ebû Cehil karpuzu gibidir: Kokusu yoktur ve tadı da acıdır.*²⁴⁹

Kapalı ifadelerin açılması ve zihinde yer etmesi adına benzetmelerin güzel bir örneğini Hz. Peygamber, cennette yetimin hakkını gözeten ile kendisi arasındaki yakınlığı göstermede uygulamalı olarak göstermiş şöyle buyurmuştur: *“Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız.”* Hadisi nakleden Malik İbn-i Enes, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi işaret parmağıyla orta parmağını (havaya kaldırarak) gösterdi.²⁵⁰

1.6. Eğitimde Mükâfat (Ödül) ve Ceza

Mükâfat kavramı Arapça bir kelime olup sözlükte *“ödül, karşılık ve hediye”* anlamlarına gelmektedir.²⁵¹ “Eğitim açısından ise mükâfat, *istenilen davranışları*

²⁴⁶ Gudde, a.g.e., s. 115.

²⁴⁷ Buharî, Hac, 55.

²⁴⁸ Gudde, a.g.e., s. 118.

²⁴⁹ Buharî, **Fezâilü'l-Kur'ân** 17; Tevhîd 36.

²⁵⁰ Müslim, Zühd, 42.

²⁵¹ İbn Manzur, a.g.e., I, s. 139.

yaptırmak için uygulanan özendiriciler ve istenilen davranışların yerleşmesini sağlayan pekiştireçlerdir.”²⁵² “Mükâfat aynı zamanda bir teşvik unsurudur.”²⁵³

Eğitim-öğretimde kullanılan mükâfatları iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan birisi “*manevi mükâfat*”, diğeri ise “*maddi mükâfat*”tır. Manevi mükâfatta hedefe/muhataba maddi açıdan bir şey verilmemekte ancak ona mutluluk ve haz veren, onurunu okşayan sözlü ifadelerle sevindirilmektir. Maddi mükâfatta ise muhatap maddi bir takım varlıklarla ödüllendirilmekte, arzu ve istekleri yerine getirilmekte ayrıca kendisine çeşitli armağanlar verilmektedir.²⁵⁴

“Ceza kavramı ise sözlükte isim olarak “*bir şeyin bedeli ve karşılığı*” masdar olarak da “*iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek*” anlamına gelir.” İslam literatüründe ceza kavramı, terim olarak biri genel, diğeri özel olmak üzere başlıca iki manada kullanıldığı görülür. Sözlük anlamıyla da bağlantılı olan genel anlamda ceza, dünyevi veya uhrevi mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibarettir. Özel anlamda ise dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideyi ifade eder.²⁵⁵ “Eğitim açısından ise ceza kavramı, istenmeyen davranıştan alıkoymak için uygulanan önleyiciler, istenilmeyen davranışın yinelenmemesi için konulan yasaklayıcılardır.”²⁵⁶

Ceza iyi bir alışkanlığı kazandırmadan ziyade, genellikle kötü davranışları engellemek için kullanılır. “Cezanın amacı, yanlış davranışların, kayıtsızlıkların ve dikkatsizliklerin tekrarına engel olmak ve kötü alışkanlıkların meydana gelmesini önlemektir.”²⁵⁷ Bireylere ve özellikle çocuklara verilecek olan eğitimde, kötü bir davranışı engellenmek adına cezaya başvurmadan önce bazı tedbirler alınmalı, ceza bu aşamadan sonra uygulanmaya konulmalıdır.²⁵⁸ Bu nedenle ceza vermeden önce suçu açıklayan ve

²⁵² Başaran, a.g.e., s. 219.

²⁵³ Dodurgalı, **Abdurrahman, Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, s. 65.

²⁵⁴ Ay, Mehmet Emin, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s. 20-21.

²⁵⁵ Bebek, Adil, “Ceza”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. VII, İstanbul, 1988, ss. 469-470.

²⁵⁶ Başaran, a.g.e., s. 219.

²⁵⁷ Kanad, a.g.e., s. 71.

²⁵⁸ Dodurgalı, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, s. 67.

önleyen tedbirlerin alınması lazımdır. Yani suç olan davranışlar önceden bildirilmeli ve suça yönlendiren sebepler ortadan kaldırılmalıdır.²⁵⁹

Mükâfatın olduğu gibi, cezanın da bazı türleri vardır. Bunlar pedagoji literatüründe genellikle manevi ve maddi ceza olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Manevi ceza, kişinin işlediği suçun karşılığı olarak onu utandırmak şeklinde tanımlanabilir. Manevi cezadan maksat bu metodu uygulayarak bireyin uygun olmayan temayül ve davranışlarını iyi yöne kanalize etmek, düşünce ve manevi yapıları üzerinde olumlu etki yapacak şekilde tavır ortaya koymaktır. Maddi ceza metodu ise cezanın birey üzerinde bedeni ve ruhi etkisini hissettirmesidir. Genel olarak pedagoji literatürü ve anket verilerinde bedeni/fiziki ceza olarak da geçen bu ceza türünün en üst noktası dayak cezasıdır.²⁶⁰ Direkt kişinin bedeni ve organlarını hedef alan bu ceza türünün eğitimde uygulanmalı mı, yoksa eğitimde başvurulmamalı mı? sorusu ise çok detaylı işlenmesi gereken bir konu olması sebebiyle tanımını yapmakla yetiniyoruz.

Mükâfat ve ceza özellikle henüz küçük yaşta ve eğilmek durumunda olan çocukların ibadetlere alıştırılması için uygulanabilir. Böylelikle eğitimci bir takım mükâfat ve cezalarla, çocuğu ibadetlere teşvik edip, ibadetsizlikten sakındırabilir. Böylece onların ibadetlere alışmaları ve ibadetleri benimseyerek yerine getirmeleri sağlanabilir. Nitekim din eğitiminde mükâfat ve ceza konusunda yapılan araştırmalar bu metodun eğitim açısından olumlu sonuçlar verdiğini göstermiştir.²⁶¹

Mükâfat ve ceza metodu sadece küçüklerin veya öğrencilerin eğitimi için başvurulmuş bir yöntem gibi anlaşılmamalıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu yöntem bireyin olduğu her yerde geçerliliğini korumuş ve günümüzde de geçerliliğini koruyan ve uygulanan bir yöntemdir. Mükâfat (ödül) ve ceza, eğitimde bir araç olarak kullanılmalı ve eğitim gayelerinin önüne geçerek birey için bir amaç haline gelmemelidir. Bu nedenle mükâfat (ödül) veya ceza her davranış ardından uygulanacak bir yöntem olmayıp ancak sonuçları açısından da önemli görülen davranışlarda uygulanmalıdır. Zaten mükâfatın özü,

²⁵⁹ Çelik, **Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım**, Ekev Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 2001, s. 107.

²⁶⁰ Ay, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza**, s. 23.

²⁶¹ Detaylı bilgi ve anketler için bkz. İsmail Sağlam, **Çocuk ve İbadet, (7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma)**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2003, s. 261.

iyi davranış ile sevinç duygusu arasında bağ kurmak ve bu bağı devam ettirmektir. Aksi bir durum, insanı amacından saptırır.²⁶²

Tanımlarını yapmış olduğumuz mükâfat ve ceza kavramları, İslam ve batı kültürü de dâhil olmak üzere insanlık tarihi boyunca çok farklı kültürlerce değişik şekillerde yorumlanmış ve buna bağlı olarak uygulamaya konulmuş ayrıca eğitimde de bir metod olarak yerini almıştır.

1.6.1. İsrâ Suresi'nde Mükâfat (Ödül) ve Ceza

“Kur’ân’da “mükâfat”, “güzel karşılık” anlamlarına gelen “ceza” ve “ecr” kelimelerinin yüz altmış ayette yer aldığı görülmektedir. Bu ayetler tahlil edildiğinde en güzel karşılık ile mükâfatlandırılacak insanların²⁶³ bir takım özelliklere sahip oldukları göze çarpmaktadır.”²⁶⁴

Kur’ân’da “ceza veya cezalandırmak” anlamına gelen “ceza”, “helak”, “azab” ve “ikab” kelimeleri ile “ceza” kelimesinden türeyip “ceza” anlamı taşıyan kelimeler toplam yetmiş iki ayette geçmektedir. “Burada yeri gelmişken bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Cezanın Kur’ân’da yetmiş iki ayette yer almasına karşılık, mükâfatın yüz altmış ayette geçtiği hatırlanacak olursa, Kur’ân-ı Kerim’in cezalandırmaktan ziyade mükâfatlandırmayı amaçlayan bir mesaja sahip olduğu söylenebilir.”²⁶⁵ Bu mükâfatlandırmaları, Allah’ın doksan dokuz ismi olarak saydığımız Esmâ-i Hüsnâ’daki rahmet isimlerinin celali isimlerine oranla oldukça fazla yer alması ile de görmek mümkündür. Öbür taraftan Kur’an-ı Kerim’in havf-reca (korku-ümit) dengesini gözettiğini de göz önünde bulundurmamak gerekir.

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta, Kur’ân’da yer alan ceza anlayışının pedagojik açıdan nasıl bir nitelik arz ettiğidir. Bu noktanın tespiti için bu tür ayetlerin tahlilini yapmak, aynı zamanda Kur’ânî eğitimin bazı özelliklerini belirlemek açısından da faydalı olacaktır.²⁶⁶ Ceza meselesinde İslam, bilgi ve sorumluluk ile cezanın arasında bağlantı kurar. Suça iten sorumlulukları dikkate alarak bilgi ile sorumluluk arasında köprü

²⁶² Dodurgalı, **Din Eğitimi Yöntemleri**, s. 147.

²⁶³ Bkz. Takva sahipleri için Nahl, 16/31; Sabredenler için İnsan, 76/12; Muhsinler için Mürselat, 77/43-44; Şükredenler için Kamer, 54/35; İman edip Salih ameller işleyenler için Rum, 30/45.

²⁶⁴ Ay, a.g.m., s. 253.

²⁶⁵ Ay, a.g.m., s. 254.

²⁶⁶ Ay, a.g.m., s. 254.

kurar. Dolayısıyla bilgisizlikten doğan suçlarla, bilindiği halde işlenen suçlara aynı cezayı uygulamaz.²⁶⁷ Kur'an bunu şöyle ifade eder: “**Doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe, Allah bir toplumu sapıtıracak değildir. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.**”²⁶⁸

Bilen, bildiğinden sorumludur. Bu ilahi bilgi Peygamberler aracılığı ile insanlara ulaşmıştır. Bilgi verilen kişinin artık bilgisiyle yaptıklarından sadece kendisinin sorumlu olacağı ve bu yaptıkları sonucunda mükâfat veya ceza göreceği İsrâ Suresi’nde şöyle açıklanır: “Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmışsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”²⁶⁹

İsrâ Suresi’nde yer alan ve bu yöntem başlığı altında toplayabileceğimiz diğer ayetler şöyledir:

-Şüphesiz ki bu Kur'ân, insanları en doğru ve en sağlam yola iletir ve salih amel işleyen müminlere büyük bir ecir olduğunu müjdelir.²⁷⁰

- Ahirete inanmayanlara da can yakıcı bir azab hazırlamışızdır.²⁷¹

- Biz bir ülkeyi yok etmek istediğimiz zaman, şımarık varlıklarına emrederiz, onlar itaat etmeyip orada kötülük işlerler. Böylece, o ülke helak olmaya müstahak olur, biz de onu yerle bir ederiz.²⁷²

- Hem Nuh'tan sonra nice nesilleri helak ettik. Kullarının günahlarını bilmek ve görmekte Rabbin yeter.²⁷³

- Her kim peşin isterse, dünyada ona, istediğimiz kimseye, dilediğimiz kadarını peşin veririz. Sonra ona cehennemi hazırlarız; kınanmış ve (rahmetimizden) kovulmuş olarak oraya girer.²⁷⁴

²⁶⁷ Bayraklı, **İslam'da Eğitim**, s. 169.

²⁶⁸ Tevbe, 9/115.

²⁶⁹ İsrâ, 17/15.

²⁷⁰ İsrâ, 17/9.

²⁷¹ İsrâ, 17/10.

²⁷² İsrâ, 17/16.

²⁷³ İsrâ, 17/17.

²⁷⁴ İsrâ, 17/18.

- *Kim de ahireti isterse ve mümin olarak kendine yaraşır bir çaba ile onun için çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir.*²⁷⁵

- *Allah kime hidayet verirse, o doğru yoldadır. Kimi de hidayetten uzak tutarsa, artık bunlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı bulamazsın. Ve biz, o kâfirleri kıyamet günü kör, dilsiz ve sağır oldukları halde, yüzleri üstü sürünerek haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir; ateşi dindikçe onun ateşini artırırız.*²⁷⁶ Ve devamında ise: *“Bu, onların cezasıdır”*²⁷⁷ denilerek izaha kavuşur.

Burada vermiş olduğumuz ayet grubunda “ecir, azab, helak” kavramlarının öne çıktığını görmekteyiz. Ayetleri incelediğimizde genellikle Allah, cezadan önce bilgilendirme ve daha önce benzeri yapılan davranışların sonuçlarını da belirterek sakındırma yollarını kullanmış, daha sonra ceza verme (helak), azab olayı gerçekleşmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir: Ceza aynı zamanda bir sakındırma, mükâfat da bir teşvik unsurudur. Bu sebeple, mükâfat ve ceza metodu, terğîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma) metodu ile iç içe bulunmaktadır. Bunun iki metod gibi aynı ayet içerisinde birden çok metodu incelediğimiz ayetler de görmek mümkündür. “Mesela hem ikna, hem düşündürme, hem benzetme ve tasvir metodunu; hem kıssa, hem tekrar metodunu vs. aynı ayetlerde görmek oldukça yaygın bir durumdur. Kur’an’ın içerdiği metodların, gerek modern ve gerekse klasik insani metodlardan ayıran özelliklerden birisi bu olsa gerektir.”²⁷⁸ “Mükâfat da ceza gibi doğrudan doğruya iradeye etki yapmaktadır. Mükâfat, bir görevi yaptırmanın amacı değil, yapılan iyi bir işin, iyi bir hareketin hoş bir karşılığı olmalıdır.”²⁷⁹

Kur’an-ı Kerim’den sonra İslam eğitim sisteminin dayandığı ikinci temel olan sünnet de disiplin, mükâfat ve ceza konularında önemli bilgilerin yer aldığı bir kaynak hükmündedir. Hz. Peygamber’in bir rahmet peygamberi²⁸⁰ olduğunu göz önünde bulundurursak, cezaya karşı olan tavrını da ortaya koymuş oluruz. Hz. Peygamber uygulamış olduğu eğitimde insan psikolojisine uygun bir takım prensipler ortaya

²⁷⁵ İsra, 17/19.

²⁷⁶ İsra, 17/97.

²⁷⁷ İsra, 17/98.

²⁷⁸ Şanver, a.g.e., s. 125.

²⁷⁹ Kanad, a.g.e., s. 86.

²⁸⁰ Bkz. İsra, 17/95; Enbiya, 21/107.

koymuştur.²⁸¹ Bunlar muhatabı tanıma, derece derece ve yumuşaklıkla eğitime, hatayı yüze vurmama gibi genel prensiplerdir.²⁸²

2. İSRA SURESİ'NDE ÖNE ÇIKAN EĞİTSEL İLKELER

“İlke, prensip ve esas demektir.”²⁸³ İlke tanımına detaylı olarak kavramlar kısmında yer verildiği için, konu başlıklarına ve İsrâ Suresi'nde geçen örneklere yer verilecektir. Ayrıca metod, ilke gibi sadece kavramlar üzerine yapılan bir çalışma olmadığı ve konunun sınırlılıkları olduğu için İsrâ Suresi kapsamında değerlendirilemeyen ilkelere de yer verilmeyecektir.

Her eğitim sisteminin kendisine özgü birtakım ilkeleri olduğu gibi, Kur'an eğitiminin de kendisine has bazı ilkeleri vardır. Bu ilkelere bir kısmı, günümüz eğitim sistemlerinin de kabul ettiği ortak ilkeler olduğu gibi, bir kısmı da Kur'an'a özgü ilkelere.²⁸⁴

Her insan kendine özgüdür. Bu nedenle öğrenme süreci tüm bireyler için aynı değildir. Öğrenmeyi yönlendiren fiziksel yapılar, her birey için değişebilen süreçlerin oluşmasına yol açmaktadır. Dewey'in belirttiği gibi kişi, düşünen, arzu ve beklentileri olan, kendi başına bir bütündür.²⁸⁵ Bu nedenle insana verilen eğitimde metod ve ilkeler meydana gelmiştir.

Bir ayet birden fazla metod veya ilkeyi kapsayabilir. Bu nedenle İsrâ Suresi'nde yer alan ve daha önce metodolojik olarak incelenmiş olan bazı ayetler, ilkeler kapsamında tekrar değerlendirmeye alınacaktır.

2.1. Muhataba Göre'lik İlkesi

İnsana göre öğretim ilkesi²⁸⁶ de diyebileceğimiz bu ilke, bireysel farklılıkların dikkate alınmasıdır. İnsanların birçok yönden farklılık göstermesi, ilgi, ihtiyaç ve amaçlarının farklı olması, eğitimde uygulanacak yöntemlerin ve bireye karşı gösterilecek tavrın da ona göre olması gerektiğini gösterir.

²⁸¹ Bkz. Canan, **Hız Peygamber'in Sünnetinde Terbiye**, s. 320-348.

²⁸² Ay, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza**, s. 42.

²⁸³ Şanver, a.g.e., s. 126.

²⁸⁴ Fersahoğlu, a.g.e., s. 577.

²⁸⁵ Demirel, Özcan, **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2010, s. 153.

²⁸⁶ Fersahoğlu, a.g.e., s. 581.

İnsanlar gerek bedensel, gerek zihinsel ve gerekse ruhsal yapıları ve gelişimleri itibariyle farklı farklı yaratılmışlardır. Bu farklılıkları, zihinsel, fiziksel, çevresel, kültürel ve duygusal farklılıklar olmak üzere beş ana grupta toplamak mümkündür.²⁸⁷ “İnsanlar arasındaki bu farklılıklar, tebliğ ve terbiye işiyle uğraşanlara özel görevler yüklemektedir. Bu görev, herkese fitri kabiliyet ve durumuna göre muamele etmek, bütün insanları aynı seviyede görüp eşit muamele yapmamaktır.”²⁸⁸ Çünkü insanın kişiliğini oluşturan özellikler, insanın kendine özgü olduğu için, insanı başka insanlardan ayırt edici (distinctive)’dir.²⁸⁹ Yani son bölümde de değineceğimiz üzere herkesin hususi olarak sahip olduğu bir karakteri ve tabiatı vardır.

“(Ey Muhammed! Mekkelilere) şöyle de: Eğer yeryüzünde huzur içinde yürüyüp duran melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek indirirdik”²⁹⁰ ayeti, hitap şeklinin ve eğitsel yaklaşımın muhatabın kimliğine ve sahip olduğu özelliklerine göre farklılaşabileceğine işaret etmektedir. Çünkü ayette muhataba seslenecek olan kişilerin aynı özellikte ve kendi cinslerinden olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.²⁹¹ Muhatap kitlenin özelliklerini taşımayan ve onlarla eşit şartlarda bulunmayan bireylerin birbirini anlaması daha zordur. Bu nedenle ayet, müşriklerin bir peygamber olarak melek istemelerine karşı onların da melek olmadığına vurgu yapıp, neden insan bir peygamber gönderildiğini izah etmektedir.

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”²⁹² olarak ifade edilen bu ayette, anne ve babanın çocukları tarafından nasıl muhatap alınması gerektiğini göstermesi yönüyle, muhataba görelilik ilkesi kapsamında değerlendirilebilir. Terhîb metodu olarak ele aldığımız bu ayeti muhataba görelilik ilkesiyle birlikte, yetişkinlik ve yaşlılık dönemi din eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar açısından da değerlendirebiliriz. Yetişkin din eğitiminin temel

²⁸⁷ Küçükahmet, a.g.e., s. 33.

²⁸⁸ Şanver, a.g.e., s. 129.

²⁸⁹ Başaran, a.g.e., s. 28.

²⁹⁰ İsrâ, 17/95.

²⁹¹ Zuhayli, a.g.e., IIX, s. 153.

²⁹² İsrâ, 17/23.

unsurlarından birisi de eğitilecek kişinin biyolojik, psikolojik, sosyal ve dini özelliklerinin göz önünde bulundurularak onlara uygun metodların kullanılmasıdır.²⁹³

Eğitim verilecek olan hedef kitleye konular ve bilgiler verilirken, muhatabın seviye, kapasite ve yaş durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü “muhatabın kabiliyetleri ve özellikleri tanınmadan girişilen gayretler sonuçsuz kalabilir.”²⁹⁴ Özellikle ayette geçen ifadeyle “*ihtiyarlık çağı*” içerisinde bulunan insanların psikolojisinin anlaşılması açısından ayette geçen “*öf bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle*” hususları dikkat çekicidir.

Hz. Peygamber’in uygulamalarında da bu ilkeye dikkat edildiğini görmekteyiz. Ebu Hüreyre’den (r.a.) rivayete göre, Hz. Peygamber’e “*hangi amel daha faziletlidir*” diye sorulduğunda “*Allah’a ve Rasulüne iman etmektir*” buyurdu. Sonra hangi amel denildi? “*Cihad tüm amellerin zirvesidir*” buyurdu. Sonra hangi amel denildi? “*Kabul edilmiş hac*” buyurdular.²⁹⁵ Aynı sorunun Abdullah İbn Mesud (r.a.) tarafından da sorulduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber’e “*hangi ameller daha faziletlidir*” diye sordum. “*Vaktinde kılınan namaz*” diye cevap verdi. Sonra hangisi dedim. “*Anne-babaya iyilik etmek*” cevabını verdi. Sonra hangisidir diye sordum. “*Allah yolunda cihad etmektir*” buyurdular.²⁹⁶ Sorulan iki sorunun aynı olduğunu, fakat Hz. Peygamber tarafından verilen cevapların farklılık arz ettiğini görüyoruz. Bu cevapların farklılık göstermesini, muhatabın hazırbulunuşluğunun dikkate alınması ve bir anlamda muhatabın ihtiyacı olan cevabın verilmesi olarak yorumlayabiliriz. Hz. Peygamber’in ganimet dağıtımında da imanı henüz zayıf olanlara, daha önce iman edenlere nazaran fazla ganimet vermesi yine muhataba görelilik kapsamında değerlendirilebilir.

Farklı birçok konuda, benzer sorulara verilen farklı cevaplar, Hz. Peygamber’in muhatabına göre cevaplar verdiğini ve bu ilkeyi destekler nitelikte hareket ettiğini göstermektedir.

²⁹³ Köylü, Mustafa, **Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 202.

²⁹⁴ Şanver, a.g.e., s.130.

²⁹⁵ Nesai, “Cihad” 17; İbn Mace, “Cihad” 1.

²⁹⁶ Buharî, edeb, 2.

2.2. Tedric İlkesi

“Tedric (gradually), derece derece, aşama aşama demektir.”²⁹⁷ “Eğitimde ise tedric, kime, neyi, ne kadar zamanda vermeyi ifade eder.”²⁹⁸ Birçok bilginin bireye bir anda verilmek istenmesinin hem pedagojik açıdan hem de psikolojik açıdan uygun olmaması tedric ilkesinin önemini göstermektedir.

Kur’an-ı Kerim’de göklerin ve yerin altı günde yaratıldığını belirten ayetler²⁹⁹ bulunmaktadır. Bununla beraber bir yerde semaların iki günde,³⁰⁰ başka bir yerde ise yer kürenin dört günde³⁰¹ yaratıldığını belirten ayetler bulunmaktadır. Buradan hareketle daha kâinatın yaratılışından itibaren, kâinattaki en büyük ilahi kanunun tedricilik ilkesi olduğunu söyleyebiliriz.³⁰² Yine Kur’an’da Allah lafzı yerine, gelen yedinci vahye³⁰³ kadar o dönemde Arapların daha çok kullandığı ‘Rab’ kelimesinin ve Allah’ın ‘Kerim’ gibi bazı sıfatlarının kullanılması, cahiliye Araplarının tanımadıklarını söylediği ‘Rahman’ isminin ise yirmi altıncı vahye³⁰⁴ kadar kullanılmaması gibi örnekler tebliğ ve öğretimde tedriciliği göstermektedir. Besmele ifadesinin yerine de, Hz. Peygamber’in İsra Suresi’ndeki; **“De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin, hangisini dersiniz deyin, en güzel isimler O'nundur”**³⁰⁵ ayeti inzal olana kadar, “Kureyşlilerin kullandığı “bismike’llahüme” formülünü kullanması, bireye verilmek istenen davranışta hem muhataba göre’lik ilkesine, hem de tedriciliğe dikkat edilmesi gerektiğini gösteren örneklerdendir.”³⁰⁶

En başta Kur’an-ı Kerim’in yirmi üç yılı kapsayan bir sürede peyderpey Hz. Peygamber’e indirilmesi tedriciliğin en güzel örneğidir.³⁰⁷ Dolayısıyla Kur’an’ın, namaz ve yiyecekler hakkındaki emirlerinin dışında, içerdiği diğer hükümlerin uygulanmasının tamamen hicretten sonra, Medine dönemine bırakıldığını fark etmek zor değildir.³⁰⁸ Kur’an, gerek bireysel, gerek toplumsal planda değişiklik ve düzenlemeler yaparken,

²⁹⁷ Şanver, a.g.e., s.133.

²⁹⁸ Fersahoğlu, a.g.e.. s.624.

²⁹⁹ Bkz. Araf, 7/54; Yunus, 10/3; Hud, 11/7; Furkan, 25/59; Secde, 32/4; Kaf, 50/38; Hadid, 57/4.

³⁰⁰ Fussilet, 41/12.

³⁰¹ Fussilet, 41/10.

³⁰² Bayraktar, a.g.e., s. 33.

³⁰³ Şems, 91/13.

³⁰⁴ Nebe, 78/37-38.

³⁰⁵ İsra, 17/110.

³⁰⁶ Canan, İbrahim, **Peygamberimizin (sav) Tebliğ Metotları**, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 90-91.

³⁰⁷ **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, III, s. 529.

³⁰⁸ Çelik, Muhammed, **Kur’an’ın İkna Hususiyeti**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 220.

yüzeysel olanlarla derinlere yerleşen, insanların ruhsal ve sosyal hayatında kökleşmiş olan meseleler arasında ayırım yapmıştır. “Kökleşmiş ve aynı zamanda suç olan zina, hırsızlık, adam öldürme, gasp, aldatma gibi yüzeysel meselelerle ilgili hükümler bir defada kesinleşirken, bireysel ve sosyal hayatın derinliğine kök salmış konularda aceleci olmamıştır. Sonuç almak için, planlı bir gecikmeyi insan fitratına ve toplum hayatına uygun görerek tedriciliği esas almıştır.”³⁰⁹

İnsan hayatında da tedriciliğin önemli bir yeri vardır. Çünkü insanın zihinsel, ruhsal ve hatta yaratılış safhalarındaki çamur (süzülmüş bir öz), sonra nutfe (sperm) haline, sonra alaka (embriyo) ve daha sonra mudga (bir çiğnem et)³¹⁰ haline getirilmesi de dâhil olmak üzere bedensel gelişiminde de sürekli bir tedricilik görülür. Bununla beraber sosyal hayata ait meselelerdeki düzenlemelerin geciktirilmesi tedricilik ve toplumun hazırbulunuşluğu açısından önemlidir. Mesela faiz³¹¹ ve içki³¹² gibi sosyal hayatın köklerine işlemiş olan davranışları düzenlemede ise Kur’an’ı Kerim’in uygulamış olduğu tedricilik ilkesi çarpıcı bir örnektir. Özellikle içkinin yasaklanma merhalesindeki son ayetin³¹³ gelip, içkinin mutlak olarak yasaklanmasından önce yaşanan olaylar, başta Hz. Ömer ve diğer sahabelerin artık içkinin yasaklanmasını istemesine sebep olmuştur. Eğitim açısından dikkat çekici olan bu olay, bize bireylerin hazır olma durumunu ve bir anlamda motivasyonun önemini de göstermektedir.³¹⁴

Hz. Peygamber’in ilettiği öğretilere karşı çıkanlar, tedriciliğin hikmetini ve insan eğitimindeki önemini anlayamadıkları için “*Kur’an toplu halde indirilmeli değil miydi?*”³¹⁵ diye itiraz etmişlerdir. Fakat Kur’an-ı Kerim’in tedricen indirilmesinin hikmeti şöyle ifade edilir: “*Sana Kur’an’ı verdik ve onu insanlara sindire sindire okuyasın diye (kısımlara)*

³⁰⁹ Şanver, a.g.e.. s.134.

³¹⁰ Bkz. Mü’minun, 23/12-14.

³¹¹ Faizin yasaklanma aşamaları için bkz. İlk önce fâizin malı arttırmayacağını bildirmesi Rum, 30/39; ardından Tevrat’ta yahudilere faizin yasaklandığı, ancak bu yasağa uymadıkları için kendilerine helal kılınan bazı temiz ve güzel şeylerin haram kılındığının belirtilmesi Nisa, 4/160-161; daha sonra kısmi yasaklama getirilmesi Âli İmran, 3/130; son olarak da azı ve çoğu hakkında bir ayırım yapmaksızın “*Allah alış-verisi helal ve faizi ise haram kılmıştır*” ifadesiyle faizin kesin olarak yasaklanması. (Bakara, 2/275)

³¹² İçkinin yasaklanma aşamaları için bkz. İlk önce günah ve faydasının beraber zikredilmesi Bakara, 2/219; ardından kısmi olarak yasaklama gelmesi Nisa, 4/43; son olarak da “*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz*” ifadesiyle içkinin kesin olarak yasaklanması Maide, 5/90.

³¹³ Maide, 5/90.

³¹⁴ Bayraktar, a.g.e., s. 36.

³¹⁵ Furkan, 25/32.

ayırdık ve biz onu yavaş yavaş indirdik.”³¹⁶ Ayet, aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’in sure, ayet ve bölümlere ayrılmasının kolaylıkla anlaşılmasını sağlamak için olduğunu göstermektedir.³¹⁷

Tebliğ aynı zamanda bir eğitim faaliyetidir ve ayette geçen Kur’an’ın ‘yavaş yavaş’ indirilmesi tebliğde de kendini göstermektedir. Tebliğ, önce sade bir “oku”³¹⁸ emriyle başlamıştır. Sonra “kalk, uyar (inzar et)”³¹⁹ sorumluluğu Hz. Peygamber’e gelmiştir. Arkasından yakın akraba daveti³²⁰ merhalesine geçilmiştir. Daha sonra tebliğ, bütün şehir ahalisini³²¹ kapsamıştır, arkasından civar şehir halklarına³²² davet sırası gelmiş ve akabinde bütün insanları³²³ kuşatmıştır.³²⁴ Bu sıralamada insanın kendi nefisini de tedriciliğin ilk safhası olarak kabul edersek, nefis, aile, akraba ve komşu, şehir, memleket, insanlık dairesi olarak tebliğin yaygınlaştırılması tedrici eğitimi göstermektedir.³²⁵

Kur’an-ı Kerim’in tedricen indirilmesinin pek çok hikmeti olmakla beraber bazı hikmetleri şu şekilde belirtilebilir:

- “Hz. Peygamber’in peygamberlik görevini yerine getirirken karşılaştığı şiddet ve tepkilere karşı kalbinin tesbit ve takviyesi,
- Kur’an’ın hıfzedilmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmak,
- Kur’an’ın kabullenilmesini kolaylaştırmak,
- Kur’an’ın Allah kelamı olduğunu göstermek.”³²⁶

Ele aldığımız bu ayetler, içki ve faiz gibi ayetlerin ve bütün olarak Kur’an’ı Kerim’in tedricen indirilmesi, toplumda artık uygulanacak olan davranışlarda, insanın bilişsel, duyuşsal ve davranışsal özellikleri açısından uygulanabilirliğinin de dikkate alındığını göstermektedir. “Şurası açıktır ki, insan tabiatı, eğitimde belli bir tedric talep eder. Ona önce basit ve kolay şeyler öğretilir, kolaydan zora gidilir. Hz. Peygamber’in

³¹⁶ İsra, 17/106.

³¹⁷ Ayasbeyoğlu, a.g.e.. s. 73.

³¹⁸ Alak, 96/1.

³¹⁹ Müddessir, 74/2.

³²⁰ Şuara, 26/214.

³²¹ Kasas, 28/59.

³²² Enam, 6/92.

³²³ Enbiya, 21/107.

³²⁴ Muhammed Çelik, a.g.e., s. 223.

³²⁵ Canan, **İbrahim, Peygamberimizin (sav) Tebliğ Metotları**, s. 54.

³²⁶ Fersahoğlu, a.g.e., s. 628; Detaylı bilgi için bkz. Bilal Tan, **Kur’an’da Hikmet Kavramı**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 211.

tebliğinde de bu tedric önemli bir yer tutar. Zira o, bir taraftan insanları eski alışkanlıklarından, inançlarından tecrid etme, bir taraftan onları, bu bırakılanların yerine geçecek yeni öğretiler verme durumundaydı.³²⁷ Bu nedenle tedric, öğretimin ve tebliğin önemli bir ilkesi olmuştur.

2.3. Zorlamama (Hürriyet) İlkesi

Eğitimde hürriyet ilkesinin değeri çok büyüktür. İnsanlar hürriyetlerini kullanmayı öğrenmeden hayata atılırlarsa topluma da zarar verirler. Bu nedenle önce insanın kendini tanıması gerekir. İnsanın kendini tanımasının ilk şartı, kendi kendini incelemeyi öğrenmesi ve kendi kararına göre hareket edebilmesidir.³²⁸ Bunun için de ilk etapta insanın bilişsel özellikleri ön plana çıkar. Bilgi ve aklını kullanıp hür iradesini davranışlarına yansıtması gerekir.

Kur'an, insanların idrak ve anlayışına hitap etmekte, bilgi ve akli doğruya ulaşmada temel iki vasıta kabul etmektedir. Bu nedenle "Allah, tebliği kabul veya dine inanma ya da sahip olunan bir inancı terk etme konusunda insanları zorlamamıştır, onları hür iradeleriyle baş başa bırakmıştır."³²⁹ Bu hususu da Kur'an-ı Kerim'de "***Dinde zorlama (ikrah) yoktur***"³³⁰ ayetiyle açık bir şekilde ifade etmiştir. Çünkü zorlamanın, baskı ve şiddetin olduğu yerde hür iradenin yansıtılması zor olacak, kişi kendi iradesiyle seçimini yapamayacaktır. Ayrıca bu durum, kişinin yaptıklarından sorumlu olmasına da kısmen engel olacaktır.

Surede irade ve bunun sorumluluğu şöyle ifade edilmektedir: "***Kim doğru yola gelirse sırf kendi iyiliği için gelir. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekmez. Biz bir Peygamber göndermedikçe, hiç kimseye azab edecek değiliz.***"³³¹

Bu ayette iradeye dikkat çekilmiş ve doğru yola gelen veya doğru yoldan sapanın ancak kendi lehine veya aleyhine bir davranış yapmış olacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Ayette ayrıca insanları bilgilendirmek ve uyarmak amacıyla peygamberler gönderildiği belirtilmiştir. Bu ayette geçen ifadeyle Allah, peygamberler aracılığı ile bireye ilahi

³²⁷ Canan, **Peygamberimizin (sav) Tebliğ Metotları**, s. 84.

³²⁸ Kanad, a.g.e., s. 215-216.

³²⁹ Şanver, a.g.e., s. 141.

³³⁰ Bakara, 2/256.

³³¹ İsra, 17/15.

prensiplerin öncelikle anlatıldığına, yani doğru ve yanlışın gösterildiğine ve artık seçiminin bireyin kendi iradesine ait olup ortaya koyacağı davranıştan da sorumlu olacağına dikkat çekmiştir.

Ayrıca **“Kim bu geçici dünyayı dilerse, ona yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada hemen veririz, sonra da onu, kınanmış ve kovulmuş olarak gireceği cehenneme sokarız. Kim de âhireti dilerse ve bir mümin olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları kabul edilir”**³³² ayetlerinde geçen **“dilerse”** ifadeleri de açık bir şekilde insanın iradesine vurgu yapmaktadır. Ayetlerin devamında ise, bu dileme ve istemenin ardından kişiye dilediğinin verileceği, fakat bundan sorumlu olup karşılığını iyi veya kötü olarak göreceği de belirtilmiştir.

“Surede bir diğer ayette ise **“De ki: “O’na (Kur’an’a) inanılsın veya inanılmasın, şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilenlere okunduğunda, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar”**³³³ ifadeleriyle kendilerine İslamiyet’ten önce ilim verilenlere (Ehl-i kitaba) seslenilmiş ve onların Kur’an’a saygı duyan, okunduğu zaman secde eden kimseler olduğu belirtilmiştir.”³³⁴ Burada da görülmektedir ki Allah, sadece Kur’an’a inananlara seslenmemekte, **‘inanılsın veya inanılmasın’** ifadesiyle inanma ya da inanmama konusunda insana tercih hürriyeti tanımaktadır. Bu ayet de, insana tanınan hür iradenin mevcut olduğunu göstermektedir.

Surede geçen bu ayetler, bireyin iradesine müdahaleye ve tercihler üzerinde zorlamaya olumlu bakılmadığının göstergesidir. Ancak bireyin akıl ve bilgisine çeşitli yöntem ve vasıtalar yoluyla hitap edip, daha sonra bireyin bu vasıtalar sonucu davranışsal boyuta geçebilmesi için de imkân sunulmalıdır. Bunun gerekçesini Kur’an; **“Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın”**³³⁵ ayetiyle belirtmektedir. Zira Peygamberlerin insanlığa gönderilişinin gayesinin tebliğ olduğu farklı surelerde de ifade edilmektedir.³³⁶

³³² İsra, 17/18-19.

³³³ İsra, 17/107. (Secde ayeti)

³³⁴ Mevdudi, a.g.e.. III, s. 145.

³³⁵ Nisa, 4/165.

³³⁶ Ahzab, 33/39.

2.4. Düşünme-Düşündürme İlkesi

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği aklı, yani düşünebilen bir varlık oluşudur. İnsan bu düşünebilme, kendi aklıyla ve iradesiyle karar verebilme özelliği ile Yaratıcıya muhatap kabul edilmiş bir varlıktır. Bir davranışı ortaya koyabilme ya da davranışın alt yapısını oluşturacak olan hedef ve plan gibi kavramlar, ilk olarak düşünme veya akıl yürütme aşamasından geçer ve davranışsal boyuta taşınır.

“Düşünmenin bir başka ifadesi de akıl yürütme (muhakeme)dir. Yani zihnimizin, kavramlar arasında ilgi kurarak bir hükme varmasına ve bilinenler yardımıyla bilinmeyenleri bulmaya çalışmasına akıl yürütme denir.”³³⁷

Eğitimde bireye verilmesi amaçlanan istendik davranışların uygulamaya geçebilmesi bireyin muhakeme gücüne bağlıdır. Çünkü teoride verilen bilgilerin birey tarafından pratiğe geçmesi ancak bu düşünme (muhakeme) ile gerçekleşebilir. İlkokuldan yüksekokulun sonuna kadar eğitim ve öğretim sisteminin göz önünde bulunduracağı önemli nokta, düşünce mekanizmasının gelişme tarzına uygun bir yetiştirme tarzı tutmaktır.³³⁸ “Kur’an da bu bağlamda daima insanı düşünmeye, incelemeye, araştırmaya sevk etmekte ve farklı birçok ayette insanların düşünmemelerinden, akıl etmemelerinden yakınmaktadır.”³³⁹ İnsana aklı ve değişik duyu organlarını bahşeden Allah, bunların karşılığında insandan onları doğru ve yerinde kullanmasını istemektedir.³⁴⁰

İnanmayanların inanmak için Hz. Peygamber’den istekleri şöyle ifade edilmektedir: *“Yerden bize bir pınar fişkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmediğe yahut altından bir evin olmadıkça ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmediğe göğe çıktığına da inanacak değiliz.”*³⁴¹ Bu isteklere karşılık Allah, onları düşünmeye sevk ettirmek için tabiatta var olan olayları, gece ve gündüzün peş peşe gelişini, yeryüzü ve gökyüzünü,

³³⁷ Şanver, a.g.e., s. 139.

³³⁸ Ülken, Hilmi Ziya, **Eğitim Felsefesi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001, s. 282.

³³⁹ Şanver, a.g.e., s. 139; Ayrıca bkz. Ali İmran, 3/65.

³⁴⁰ Fersahoğlu, a.g.e., s. 458.

³⁴¹ İsra, 17/90-93.

yağmuru, rüzgârı güneş, ay ve yıldızlar gibi gözle görülüp müşahede edilen kavramları³⁴² örnek vermektedir. **“Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerlerini de tekrar yaratmaya kâdir olduğunu görmezler mi?”**³⁴³ ayeti, insan zihnini ve duyularını harekete geçirici, düşünme, mukayese ve muhakemeye sevk edici ayetlerden birisidir.

Yine insanları düşünmeye, mukayeseye ve muhakemeye sevk edebilmek adına Allah, insanlara verdiği nimetleri; **“Rabbiniz, bol nimetinden elde edesiniz diye, denizde gemileri sizin için yüzdürür. O, size merhamet eder”**³⁴⁴ ayetinde olduğu gibi somut örneklerle hatırlatmaktadır. Ayrıca geçmiş kavimlerin ve peygamberlerin yaşadıkları olaylar, pek çok kez dile getirilmekte, bu gibi olayların iyi veya kötü akıbetleri gözler önüne serilerek ve bu örnekler üzerinden insanın akıl yürütmesi, kendi durumu ile mukayese yapması ve doğru yolu bulması istenmektedir. Hz. İbrahim ve Nemrut ya da Hz. Musa ile Firavun arasında cereyan eden hadiseler Kur'an'da farklı yerlerde ele alınmasına rağmen, İsrâ Suresi'nde de hatırlatılmıştır. Hz. Musa ile Firavun arasında geçen konuşma şöyle dile getirilmektedir:

- **“And olsun ki, Musa'ya dokuz tane”³⁴⁵ apaçık mucize verdik. İsrailoğullarına sor, Musa onlara geldiğinde, Firavun kendisine: ‘Ey Musa! Ben seni büyülenmiş sanıyorum’ demişti.”**³⁴⁶
- **“Musa da: ‘And olsun ki, bunları göklerin ve yerin Rabbinin açık belgeler olarak indirdiğini biliyorsun. Ey Firavun! Doğrusu senin mahvolacağını sanıyorum’ demişti.”**³⁴⁷
- **“Firavun bunun üzerine onları memleketten sürmek istedi. Biz de onu ve beraberindekilerin hepsini suda boğduk.”**³⁴⁸

Bu ayetlerde Hz. Musa'nın, firavunun inat, kibir ve saltanatına rağmen başarılı olduğunu ve firavunun zulmünden kurtuluşa erdiği belirtilmektedir. Bu hatırlatmadan maksat, insanların ibret almaları yani düşünmeleridir. Hem tekrar, hem terhîb (sakındırma), hem de düşündürme ve düşünmeye sevk etme işlevlerinin yer aldığı kıssalar ve bu örnek

³⁴² Bkz. Bakara, 2/164.

³⁴³ İsrâ, 17/99.

³⁴⁴ İsrâ, 17/66.

³⁴⁵ Dokuz mucize için bkz. Araf, 7/133.

³⁴⁶ İsrâ, 17/101.

³⁴⁷ İsrâ, 17/102.

³⁴⁸ İsrâ, 17/103.

olaylar dikkat çekici bir şekilde insanı kuşatan ve bütün duyularını etkilemeye dönük bir özellik taşımaktadır.

Düşünme ve düşündürmeye sevk eden birçok ayette ve içkinin, kumarın kötülüğünden bahseden ayetin³⁴⁹ sonunda Allah, insanların düşünmeleri için bunların açıklandığından bahseder. Bu gibi ayetlerde, “Allah eylemle düşünce arasında ilişki kurup, düşüncenin devreye girmesini istemektedir. Bu gibi ayetlerde aynı zamanda eylemlerin üzerinde düşüncenin etkisi vurgulanmaktadır. Bir eylemi yasaklarken, insan düşüncesini harekete geçirip, bilinçli bir şekilde yerine getirilmesini temin etmek, eğitim için önemlidir.”³⁵⁰

“Kur’an-ı Kerim’in insanı düşündürmek istemesinin amacı, onun akla ve duyulara başvurarak bilgili olmasını sağlamak, elde ettiği bilgilerin gerektirdiği gibi düşünmesini ve eylem yapmasını temin etmektir.”³⁵¹ Bu durum aynı zamanda eğitimin de gayelerindedir. İnsanın aklına ve duyularına yapılan hitap insan tarafından kabul görmeden insanı düşündürmeye sevk etmez. İnsan yapılan uyarı veya tavsiyeleri kabul edip anlayabilmesi için düşünme safhasını gerçekleştirmesi gerekir. Düşünmeyi gerçekleştirirse kendisi için uygun olana iradesiyle karar verir. Aksi takdirde insanın bilişsel boyuttan davranışsal boyuta geçmesi gerçekleşemez.

Kur’an-ı Kerim’in düşünmeye ve tefekkür etmeye yönelten ayetleri gibi Hz. Peygamber de ümmetini tefekküre, akıl etmeye teşvik etmiştir. Çünkü tefekkür, sadece insana mahsus bir özellik olup, düşünme melekesinin, aklın idrak özelliği sayesinde faaliyette bulunmasıdır.³⁵² Bu konuda en bilenen ifadelerden olan “*Bir saat tefekkür bazen bir sene ibadetten daha hayırlıdır*”³⁵³ sözü bu konuya dikkat çekmektedir. Tefekkür aynı zamanda sorumluluk duygusu uyandırmanın bir diğer yoludur. Hz. Peygamber de bu ifadeyle “tefekküre dini bir değer katmış, hayati bir önem vermiştir.”³⁵⁴

³⁴⁹ Bakara, 2/219.

³⁵⁰ Bayraklı, Bayraktar, **Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, s. 230.

³⁵¹ Yavuz, a.g.e., s. 60.

³⁵² Kiraz, a.g.e., s. 204.

³⁵³ Suyuti, Camiu’s-Sağir, II.

³⁵⁴ Canan, **Peygamberimizin (sav) Tebliğ Metotları**, s. 425.

3. İSRA SURESİ'NDE KİŞİLİK VE KARAKTER

İnsan niteliklerinin olumlu ve olumsuz bazı yönleri bulunmaktadır. Bu olumsuz yönleri insanın aceleci, sabırsız, unutkan, eleştirici, nankör, egoist olması vb. özellikler olarak tanımlayabiliriz. Buna karşılık insanın olumlu yönlerini de; konuşma, ilgi gösterme, öğrenme isteğinin olması, cemiyet içinde yaşamaya ihtiyaç duyuşu, tefekkür etme ve ders alma gibi özelliklerinin oluşu ile açıklayabiliriz.³⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de insanın bahsettiğimiz bu kişilik özelliklerine ve olumlu-olumsuz niteliklerine yer veren ayetler bulunmaktadır. Özellikle bazı topluluk³⁵⁶ ve inanan-inanmayan veya münafıklık özellikleri taşıyan kişi tiplerinin karakteristik yapısına Kur'an-ı Kerim'de farklı yerlerde ve farklı açılardan değinilmektedir.

Her insan, türüne özgü genel özelliklerinin yanı sıra, özgün kişilik özelliklerini de birlikte bulundurur. İnsan kişiliğinin özelliklerini eğitim psikolojisi açısından şöyle sıralamak mümkündür:

- Kişilik, öğrenilmiş ve öğrenilmemiş özelliklerden (traits) oluşur.
- İnsanın kişiliğini oluşturan özellikler bir bütündür ve süreklilik gösterirler.
- Kişiliği oluşturan özellikler, insanın kendine özgü olduğu için ayırt edicidir. (distinctive)
- Kişiliği oluşturan özellikler, birbiriyle tutarlıdır. (consistency)
- Kişiliğin özü benliktir. (ego)³⁵⁷
- Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle ilişki kuruş biçimidir.³⁵⁸

Kişilik, karakter ve şahsiyet kavramları tanımlandıktan sonra surede geçen ve asıl olarak üzerinde durulacak olan '*şâkile*' kavramı eğitim açısından değerlendirilecektir. *Şâkile* kavramının geçtiği ayetin³⁵⁹ dışında, surede İsrailoğulları gibi toplulukların karakterine Kur'an'da şöyle yer verilmiştir: "***Biz, Kitap'ta (Tevrat'ta) İsrailoğullarına, 'Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak***

³⁵⁵ Çamdibi, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, s. 37-38.

³⁵⁶ İsrailoğulları için bkz. Bakara, 2/40, 47, 83, 122, 211, 246; Ayrıca bkz. Sancak, Seyyid, Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun Tipolojisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.

³⁵⁷ Başaran, a.g.e. s. 28.

³⁵⁸ Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 405.

³⁵⁹ İsra, 17/84.

*böbürleneceksiniz’ diye hükmettik.”*³⁶⁰ Bu ayette İsrailoğullarının böbürlenme ve bozgunculuk özelliklerine değinilmiş ve bu davranışı tekrarlayacakları ifade edilmiştir. Bunun dışında Kur’an’da kırk kadar ayette İsrailoğullarının bu tip ve farklı karakteristik özelliklerine yer verilmiştir.³⁶¹

İnsanın olumsuz karakter özelliklerinden birisi aceleci olmasıdır. Bu durum surede *“İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir”*³⁶² ayetiyle ifade edilmiştir. İnsanın bu özelliği başka bir yerde şöyle ifade edilmiştir: *“Kim şu peşin dünya zevkini isterse, biz de dilediğimiz kimse hakkında ve dilediğimiz miktarda olmak kaydıyla, o dünya zevkini ona veririz. Ama sonra ona cehennemi mekân kılarız, O da yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya atılır. Kim de âhireti ister ve ona lâıyk bir biçimde mümin olarak gayret gösterirse, işte bunların çalışmaları makbul olur. Hepsine, dünyayı isteyenlere de, âhireti isteyenlere de Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.”*³⁶³ Bu gerçekler ışığında ayetlerde, insanın acelecilik özelliğinin etkisiyle dünyanın istenmeyen yönlerine kapılmaması, bireyin din adına istendik davranışlar sergilenmesi amaçlanmaktadır.³⁶⁴

Surede daha önce terğîb ve terhîb metodu başlığı altında değerlendirilen insanın *“cimrilik”* karakteri başka bir ayette şöyle yer almaktadır: *“Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdiniz. Zaten insanlar pek cimridir.”*³⁶⁵ Bu karakter özelliğine zıt bir davranış özelliği olarak görebileceğimiz savurganlık ise, *“İsraf ederek saçıp savurma, çünkü saçıp savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür.”*³⁶⁶ ayetiyle ifade edilmiştir. Burada saçıp savuranların dolaylı bir şekilde nankörlükle eş değer bir karakter yapısında olduğunun ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bu husus ikinci kez surede *“Denizde bir sıkıntıya düştüğünüz zaman, Allah’tan başka yalvardıklarınız kaybolup gider, fakat O sizi karaya çıkararak kurtarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan pek nankördür.”*³⁶⁷

³⁶⁰ İsra, 17/4.

³⁶¹ Abdalbaki, a.g.e., s.41.

³⁶² İsra, 17/11.

³⁶³ İsra, 17/18-20.

³⁶⁴ Çelik, Ömer, *Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur’an’da İnsan*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 63.

³⁶⁵ İsra, 17/100.

³⁶⁶ İsra, 17/26-27.

³⁶⁷ İsra, 17/67.

ayetinde de görülmektedir. Yine surede **“İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirerek yan çizer; başına bir kötülük gelince de yese düşer.”**³⁶⁸ ayeti de insanın bu karakteristik özelliğine vurgu yapmaktadır. Yani insan, nimetle şımarır, nimeti verenden yüz çevirir, nankörlük eder.³⁶⁹ İnsanın bu karakter özelliği Kur’an’da daha farklı yerlerde de geçmektedir.³⁷⁰

Anne-babaya karşı alçak gönüllü ve merhametli olma, **“Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme”** ayetiyle yapılması istenen bir kişilik özelliği olarak ifade edilirken,³⁷¹ verilen sözde durmanın mesuliyet ve aynı zamanda bir karakter özelliği olduğu **“Verdiğiniz sözü yerine getiriniz! Çünkü verdiğiniz sözden mutlaka sorguya çekileceksiniz”**³⁷² ayetiyle ifade edilmektedir.

Ölçüde hile yapma ve aldatma, insanın karakter yapısında bulunan bir özellik olarak görülmektedir. Bu nedenle ayette, bu özelliğe şöyle vurgu yapılmaktadır: **“Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir”**³⁷³ Hile ve aldatma gibi kibirli olmak da insanın bir karakter özelliği olduğundan bu konuya **“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme”**³⁷⁴ ayetiyle dikkat çekilmiştir.

Bu ayetler “gerçek şahsiyet tiplerini çizmek, belirlemek ve oluşturmak amacını gütmektedir ama tasvir sanatındaki mucize, bu tipleri muayyen bir zaman ve mekânı aşan, asırları ve kuşakları geçip her devirde bulunan insan tipleri haline getirmiştir.”³⁷⁵

Ayetlerin uyarıcı, öğretici, bilgilendirici ve nasihat içeren muhtevaları, insanın kişilik ve karakterini etkilemeye ve değiştirmeye dönük bir özellik taşımaktadır. Bu durum insanın kişilik ve karakterinin değişebilirliğinin göstergesidir. Böylece ayet, her insanın bir “şâkilesi” (kişiliği) olduğunu belirtirken, aynı zamanda bir takım farklılıkları ve zıtlıkları

³⁶⁸ İsrâ, 17/83.

³⁶⁹ Yazır, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, (Trc. İsmail Karaçam- Emin Işık v.dğr.) Azim Yayınları, I-X, C. V, İstanbul, 1992, s. 318.

³⁷⁰ Hud, 11/9-11; Mearic, 70/19-20; Hacc, 22/11; Ayrıca bkz. Kerim Buladı, **“Kur’an’da Nankörlük Kavramı”**, Pınar yayınları, İstanbul, 2001.

³⁷¹ İsrâ, 17/23-24.

³⁷² İsrâ, 17/34.

³⁷³ İsrâ, 17/35.

³⁷⁴ İsrâ, 17/37.

³⁷⁵ Kutup, Seyyid, **Kur’an’da Edebi Tasvir**, (Trc. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara, 1967, s. 308.

bünyesinde barındıran insan, belli bir hedef doğrultusunda şekillendirilmeye ve eğitime çalışılmaktadır.

İnsanın karakteristik birçok özelliğinden bazılarına surede yer verilmiştir. Burada en önemli yeri “toplumsal ve ahlakî özellikler” alır. Bir kimsenin sevimli, güvenilir, sabırlı, merhametli, aceleci, cimri, alçak gönüllü, iyi kalpli vs. olması hep birer karakter özelliğidir. Bu özellikler her kişide farklı boyutlarda bulunur. İnsan kişiliğinin bu yönlerine dikkat çekilmiş ve bazı durumlarda insan, bu olumsuz kişilik özelliklerinden dolayı ikaz edilmiştir. Ayetlerdeki ifadelerde olması gereken/istenen ifade edilmiş ve insanın kişiliğine uygun olanlara da vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda kişilik ve karakter kavramlarının açıklanması konunun daha iyi anlaşılmasına ve şâkile kavramının izaha kavuşmasına yardımcı olacaktır.

3.1. Kişilik ve Karakter nedir?

Kişiliğin ortak bir tanımı konusunda görüş birliği olmamakla birlikte, “bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanabilir. Önce önemli olan nokta kişiliğin tutarlı olmasıdır. Bu tutarlı davranış kalıplarını her zaman ve durum içinde gözlemlemek mümkündür. Tutarlı davranış kalıplarını günlük hayatımızda ‘bu tam ondan beklenecek bir davranıştı’ şeklindeki yorumlarla ifade ederiz. Kişilik içi süreç ise, nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen, içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar.”³⁷⁶

Kişilik kavramını tanımlamaya girişen çalışmalarda, genellikle adı onunla birlikte anılan *karakter ve mizaç* gibi bazı kavramlardan da bahsetmek gerekir. Zira bu kavramlar hem kişiliğin içinde etkinlikte bulunurlar hem de kendi başlarına psikolojik bir yapının adı olmuşlardır.

Karakter (character), ‘*hususiyet, özellik*’ demektir ve kişiliği meydana getiren, doğuştan getirilen mizaç özelliklerinin zemininde sonradan kazanılmış, ama değişmeye de oldukça dirençli çeşitli davranışsal özellikleri ifade eder. Sonradan kazanılması bir

³⁷⁶ Burger, M. Jerry, **Kişilik (Psikoloji Biliminin İnsan doğasına dair söyledikleri)**, (Trc. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, s. 23.

anlamda eğitime vurgu yapmaktadır. Bu nedenle eğitimde karakter meselesi büyük önem taşır.³⁷⁷

Mizaç (temperament) kavramı ise, kişinin doğuştan getirdiği, büyük ölçüde fitri ve doğal kaynaklı, gene o kişiye özgü psikik faaliyet ve davranışsal tepki verme tarzıdır.³⁷⁸ “Bu kavramı huy veya meşrep olarak da tanımlayabiliriz.”³⁷⁹

Adı kişilikle beraber anılan bu kavramları düşündüğümüzde daha genel şöyle bir tanım yapmak mümkündür. “*Kişilik* (personality), doğuştan getirilen-sonradan kazanılan özellikler ve kültürel faktörlerin etkileşimiyle küçük yaşlardan itibaren şekillenen, değişmeye oldukça dirençli, o kişiye has kavrayış, düşünüş, karar veriş ve davranış özelliklerinin toplamıdır.”³⁸⁰

Toplumda “karakterli” veya “karaktersiz” insanlardan söz edilir. İnsanlar için yapılan bu tanımlarda bazı kriterler bulunmaktadır. Davranışları toplumun ahlak kurallarına uygun olan ve sosyal değerler sistemini benimsemiş kişilere “karakterli” denilmektedir. Karaktersiz olarak tanımlanan insanda ise bu durumun tersi bulunmaktadır. Karakter doğuştan gelmez, sonradan sosyal ilişkiler sonucunda kazanılır. Eğitimle istenilen karakterde insanlar yetiştirmek mümkündür. Çünkü karakter ilk yaşlardan itibaren sosyal yaşantılar sonucunda bir takım değer yargılarının benimsenmesi ile gelişir ve şekillenir.³⁸¹ Ayrıca karakter kavramına farklı anlamlar da yüklenmiştir. “Mesela bir bitkinin, hayvanın veya musiki ve mimarinin karakterinden bahsedilir. Burada kullanılan anlam ise o kelimenin alameti manasındadır.”³⁸²

Şahsiyet kavramı kişilik kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılan bir kavramdır. Kur’an’da şahsiyet kavramı geçmemekle birlikte şahsiyeti ifade eden kavramlar yer almaktadır. Olumlu veya olumsuz şahsiyet tiplerinin karakter ve mizaç yapıları, düşünce ve davranış tarzları Kur’an’ın çeşitli ayetlerinde anlatılırken, nefis, kalp, karakter, mizaç ve huyun olumlu veya olumsuz etkilerinden ve bu sebeple ortaya çıkan olumlu veya olumsuz davranış biçimlerinden bahsedilmektedir. Bu nedenle karakter ile şahsiyet farklıdır ve

³⁷⁷ Pinter, Rudolf - W. Alech, Adolp v.dğr., **Eğitim Psikolojisi**, Sabri Akdeniz, (çev.) İFAV Yayınları, İstanbul, 1991, s. 249.

³⁷⁸ Gürses, İbrahim, **Dindarlık ve Kişilik**, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 21.

³⁷⁹ Baymur, Feriha, **Genel Psikoloji**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 86.

³⁸⁰ Gürses, a.g.e.. s. 23.

³⁸¹ Kara, Osman, “**Kur’ân’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler**”, S.Ü.İ.F.D., C. XIV, S. 25, Sakarya, 2012, s. 10.

³⁸² Çamdibi, H. Mahmut, **Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 30.

karakter, şahsiyet kavramına dâhildir.³⁸³ “Çünkü şahsiyetin üç unsuru vardır: Maddi unsur, ruhi unsur ve ictimai unsur. Şahsiyetin maddi unsuru biyolojik varlık olan vücudumuzdur. Ruhi unsur, duygular, tasavvurlar, istek ve ideallerle örülen iç varlığımızdır. İctimai unsur ise aile ve cemiyetteki yerimiz, şöhretimiz, başkalarının bize atfettiği vasıflarımızdır. Sırf bedenden ibaret maddi şahsiyete sahip olan insan, kendi iç dünyasının yaptığı hamlelerle kendi kendini yoğurarak ruhi şahsiyetini elde eder. İctimai unsur ise her birimiz baba veya evlat, amir veya memur, patron veya işçi, usta veya çırak durumunda olmamız örneğinde ki gibi toplumdaki yerimizdir.”³⁸⁴

3.2. İsrâ Suresi’nde Kişilik (Şâkile) Kavramı

“Şâkile” kelimesi aslen ş-k-l kökünden türemiş bir kelime olup anlamı “fitrat, mizaç, karakter³⁸⁵, seciye” gibi kişiliğin çeşitli yönlerini anlatan kelimelerle tarif edilmektedir.³⁸⁶

Tabiat, âdet, din, hulk, niyet, yol, mezhep, “şâkile” kavramına yüklenen diğer manalar olmuştur. Şâkile kavramının geçtiği ayette³⁸⁷ herkesin kendi hal ve mizacına uygun olan yolda hareket ettiği bu ifadelerle vurgulanır. Hidayet ve dalâlet olarak insanın durumunun aldığı şekil ve ruhunun cevheri, mizacına bağlı durumunu da belirtir. Çünkü insanın tutum ve davranışların değişik olması, mizaç ve alışkanlıkların değişik olmasından kaynaklanır.³⁸⁸

İslam kaynaklarında ve Kur'an-ı Kerim'de İsrâ Suresi’nde geçen şâkile³⁸⁹ kavramı özellikle “mizaç olgusunu kapsamına almak suretiyle bireysel kişilik farkını ortaya koyan önemli bir Kur'an kavramıdır.”³⁹⁰

“De ki: ‘Herkes kendi yapısına uygun (mizaç ve meşrebine göre) işler görür.’ Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.”³⁹¹ Bu ayet, aynı zamanda önemli bir

³⁸³ Hökelekli, Hayati, “Şahsiyet”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXXVIII, İstanbul, 1988, ss. 297-298.

³⁸⁴ Topçu, a.g.e.. s. 110.

³⁸⁵ El-İsfahani, a.g.e., s. 462.

³⁸⁶ Haşime, Kamil İskender (ed.), (Haz. Komisyon) **El-Müncid**, Dâru'l-Meşrik, Beyrut, 2001, s. 788.

³⁸⁷ İsrâ, 17/84.

³⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz. Kasapoğlu, Abdurrahman, **Kur'an'da Kişilik Psikolojisi**, İzci Yayınları, İstanbul, 1997.

³⁸⁹ İsrâ, 17/84.

³⁹⁰ Kara, Osman, a.g.m., s. 6.

³⁹¹ İsrâ, 17/84.

psikolojik gerçeğe işaret etmektedir. Zira insan davranışlarının temeli, aynı zamanda onun ruhsal yapısındaki psikolojik eğilimlerdir. Bu eğilimlerin oluşmasında insanın yaratılıştan sahip olduğu karakter yapısının yanında geniş anlamıyla eğitim öğretimin de tesiri vardır.³⁹²

Ayet aynı zamanda bireysel farklılıklara dikkat çekmesi açısından da önemlidir. Bir kimsenin sanatkâr olma, mimar, sosyolog veya tarihçi olma eğilimi göstermesi onun Allah'la ilişkilerini, dini tutum ve davranışlarını azaltmasını veya arka plana itmesini gerektirmez. Çünkü din, her branştan, her meslekten ve her kişilik özelliğindeki insanı kuşatır. “İşte bu durum, din eğitimcisinin önüne değişik imkânlar getirmektedir. Her meslekten ve her kişilik özelliğine sahip insana yönelik din eğitiminde kullanılacak öğretim yaklaşımları ve öğretim metodları onların yetenek ve eğilimleri ile ilişkilendirilecek, böylece örneklemeler ayetin vurguladığı kişilik ve mizaç farklılığına uygun seçilecektir.”³⁹³

Ayette ifade edilen bu çeşitliliğin sebepleri arasında, sosyal çevrelerin, kültürlerin çeşitli oluşu yer alır. Mizaç olgusu ise, bireysel kişilik farklarını iyice belirginleştirir. Bütün bu faktörlerin neden olduğu kişilik farklılaşmasının ötesinde her fert, tek tek ayrı bir benliğe, kendine özgü bir kişiliğe sahiptir. Bireysel farklılıkların nedenleri genel olarak ortaya konulmakla birlikte, tek tek her ferdin diğerlerinden katı bir ayırımını tesbit etmek imkânsızdır. Burada önemli olan kişiliğin tutarlı davranış kalıpları göstermesidir.

Aynı zamanda ayetten hareketle tek tip bir insan modelinin olması veya insanın belirli kalıplara sokularak tek tipleştirilmesinin mümkün olmadığı da açıktır. Eğitim açısından bireye verilmek istenen davranış kalıpları vardır fakat bu öğretiler, tek tip insan modeli için değil toplumsal, dini ve ahlaki normlar çerçevesinde ideal bireyi yetiştirebilmek adına olmaktadır.

Eğitim-öğretim işiyle meşgul olan her bir eğitici, muhataba ve özellikle öğrenciye örnek olunması yönüyle, kişilik hizmetleri veya rehberlik³⁹⁴ boyutunu da dikkate almalıdır. Bir anlamda, kişiliğin tanımında ifade edilen tutarlı davranış özelliğini göstermelidir. Aksi durumda söz-davranış uyumsuzluğu kişinin tutarsız davranışlarda bulunmasına sebep

³⁹² Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir, III, s. 516.

³⁹³ Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 94.

³⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öcal, *Eğitimde Rehberlik*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2004, s. 17.

olacak ve karakter bozukluğu da ortaya çıkacaktır. Mevlana Celaleddin Rumi'ye ait olarak ifade edilen “*Ya olduğun gibi grn ya da grndğn gibi ol*” ifadesi bu hususu özetler mahiyettedir.

Hz. Peygamber de bu konuda Kuran-ı Kerim'in getirdiği ölçü ve değerleri insanlığa tebliğ etmekle kalmamış, bu değerleri bizzat kendi kişiliğinde uygulamak suretiyle insanlığa bir model sunmuştur. Eğitim açısından önemli bir husus olan bu noktada, Hz. Peygamber'in hem rehber olarak, hem de kişilik bakımından bu rol model özelliği Kur'an-ı Kerim'de “*sve-i Hasene*”³⁹⁵ (*güzel bir örnek*) olarak belirtilmiş ve bu duruma, “*Sen elbette yüce bir ahlk üzeresin*”³⁹⁶ buyrulurak dikkat çekilmiştir.

³⁹⁵ Ahzab 33/21.

³⁹⁶ Kalem, 68/4.

SONUÇ

İslam dini, insanlık için getirilen yeni değerler ve bu değerlerin öğretimiyle insanın başta zihin dünyasını ve inançlarını olmak üzere, davranışlarını ve bütün yaşantısını değiştirme amacıyla, bir eğitim-öğretim faaliyeti olarak “*oku*” emriyle başlamıştır. Arkasından “*inzar et*” emriyle devam eden tebliğ ve öğretim faaliyeti, peyderpey gelen ayetler ve Hz. Peygamber’in bu ayetler doğrultusundaki yönlendirmeleri ile ilk şeklini almıştır. Daha sonraki dönemlerde İslam dininin toplumda yer etmesi, Müslümanlarca İslamiyet’in öğretilerinin anlatılmasının bir görev olarak görülmesi ve yeni coğrafyalara ulaşması nedeniyle, tebliğ ve öğretim faaliyeti daha planlı ve düzenli bir hal almaya başlamıştır.

Yeni değerlerle gelen İslamiyet’in ve Kur’an’ın farklı insan tipleri tarafından kabul edilmesi, Kur’an’ın tebliğde ve eğitim-öğretim sürecinde izlediği farklı prensip ve yöntemlerle mümkün olmuştur. Her insan ve toplum yapısının kendine özgü özellikleri, dinin eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili farklı yollar izlemesine sebep olmuş, bu nedenle yol gösterici bazı yöntem ve prensipler ortaya çıkmıştır. Kur’an-ı Kerim de bu ayrıntılara dikkat çekmiş ve topluma nüfuz etmiş alışkanlıkların kaldırılması birden gerçekleşmeyip zamana yayılarak veya İslamiyet’in ilerleyen yıllarında gerçekleşmiştir. En bilinen örnekleriyle içki ve faizin tedrici bir şekilde birkaç aşamada kaldırılması, oruç ve tesettür gibi farz olan ibadetlerin de Medine döneminde yani İslamiyet’in ilerleyen yıllarında emredilmesi, insanın bu yapısının dikkate alınması gerektiğini gösteren ayetlerdir.

Bu çalışmada Kur’an-ı Kerim’in on yedinci suresi olan İsra Suresi’nde geçen ayetler incelenmiştir. Bu ayetlerdeki hitap özellikleri eğitim açısından bazı metodlar ve ilkeler çerçevesinde ele alınmıştır. İlk olarak, Hz. Peygamber ve O’nun getirdiği öğretilere inanmayanlar arasında yeniden diriliş ile ilgili geçen ayetler tartışma methodunda incelenmiştir. Daha sonra surede yer alan, anne-babaya merhametli olma ve iyi davranma, akrabaya ve yolda kalmışa yardımcı olma, cimrilik ve savurganlıktan sakınma, haksız yere

ve açlık korkusuyla bir cana kıymama, zinadan uzak durma, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşma, ölçü ve tartıda hile yapmama, kibirli olmama, verilen sözde durma ve bunun mesuliyeti konuları terğîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma) metodu kapsamında değerlendirilmiştir. İnanmayanlara ilahi doğruları gösterebilmek adına dinin getirdiği öğretilerin birden fazla dile getirilmesi tekrar metodu başlığında incelenmiştir. İblis'in secde etmeyip kendisini, topraktan yaratılan Hz. Âdem'den üstün görmesi sonucu isyan etmesi ve bu esnada, Allah ile aralarında geçen diyalog ise soru-cevap kapsamında değerlendirilmiştir. Bir diğer konu başlığı olan temsil (benzetme, örneklendirme) metodunda insanların inanmaları için Kur'an'ın çeşit çeşit misaller getirdiği vurgulanmış ve sureden örnekler verilmiştir. Bu başlıkta son olarak yapılan tüm bu bilgilendirmeler ile insanların zihin dünyasına seslenilmiş, bu bilgileri davranışsal boyuta geçirmemeleri halinde ise karşılaşacakları ceza veya davranışa dönüştürmeleri halinde alacakları mükâfat belirtilmiştir.

İlkeler başlığında ise bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması muhataba göre'lik ilkesinde, Kur'an-ı Kerim'in yirmi üç yılda aşama aşama indirilmesi ve hikmetleri tedric ilkesinde ele alınmıştır. Ayrıca tüm bu öğretilerin kişinin inansın veya inanmasın kendi iradesinde ve sorumluluğunda olacağı ise zorlamama (hürriyet) ilkesi başlığında ele alınmıştır. İnsana verilmek istenen tüm bu öğretilerin, insanın düşünce ve muhakeme süzgecinden geçerek bireyin kabul ettiği veya karşı çıktığı hakikati ise, düşünme ve düşündürme ilkesi olarak değerlendirilmiştir. Yüce Allah, Kamer suresinde dört defa, öğüt alınması için bahsettiği her olayın ardından “*Andolsun ki biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık, düşünen (öğüt alan) yok mudur?*” (54/17-22-32-40) diye sormaktadır. Bu ayet, Kur'an'ın düşünen insanlar için kolaylaştırıldığını ifade etmektedir. Bu nedenle Allah, düşünen, öğüt alan, bahsedilen bu olaylardan çıkarımlarla kendi hayatını istenilen öğretiler doğrultusunda sürdüren insan istemektedir.

Belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, herhangi bir işi görmek, bir girişimi sonuçlandırmak için metod veya yöntem dediğimiz, bilinçli bir biçimde seçilen yol ve teknikler gerekmektedir. Çalışmalarda metod, daha emin ve kısa yoldan sonuca ulaşılmasına katkı sağlar. Her ilim dalı kendince bir takım metodlar kullanmakla birlikte, eğitim ve öğretim kapsamında bireye verilmek istenen davranışların, bu metod anlayışı doğrultusunda yapılması, eğitim ve öğretim metodlarını meydana getirmiştir. Zaten eğitim

sistemlerini birbirinden ayıran en önemli farklardan biri uygulamış oldukları yöntem farklılıklarıdır.

Bu kapsamda açıklamasını verdiğimiz tartışma, terğîb (teşvik) ve terhîb (sakındırma), soru-cevap ve temsil (benzetme-örneklendirme) gibi metodlarla ve din eğitim-öğretim ilkeleri olarak da; muhataba görelilik, tedricilik, zorlamama (hürriyet), düşünme-düşündürme ilkeleriyle birlikte son başlıkta surede geçen kişilik ve karakter yapıları incelenmiş, her insanın kendi karakter yapısına göre hareket ettiği vurgusu yapılmıştır.

İncelenen ayetlerde, kullanılan birçok metodun olduğu bulgusuna ulaşılmış bazı ayetlerde de birden çok metodun kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum aynı zamanda insan yapısının da ne kadar farklı özelliklerde olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca ayetlerdeki hitap özelliklerinde ve vurgu yaptığı noktalarda, hedef toplumun hazırbulunuşluğu ve algı özellikleri dikkate alınmıştır. Bir konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ayetlerde verilen misallerde, toplumun algı seviyesine uygun ve zihin dünyasında yer edebilecek örneklerin verilmesi de bu hususu göstermektedir. Bu bağlamda deve örneğinin fazla kullanılması dikkat çekicidir.

Kur'an-ı Kerim'in uyguladığı yöntem ve ilkelerin Hz. Peygamber'in uygulamalarında da yer ettiği görülmektedir. Özellikle soru-cevap yöntemiyle açıklanan konularda ya da muhatabın herhangi bir mevzuda sormuş olduğu soruda, Hz. Peygamber muhatabın seviyesini dikkate alarak cevaplar vermiştir. Benzer soruları soran farklı şahıslara verilen değişik cevaplarda, muhatabın algı düzeyi ve bilişsel özellikleri dikkate alınmıştır.

İsrailoğulları gibi bazı Peygamber kavimlerinin karakteristik yapısına, firavun tipolojisine ve kıssalarda geçen farklı toplumların özelliklerine Kur'an-ı Kerim'de birçok kez yer verilmiştir. Bu ayetlerde insanın yaratılıştan gelen fakat eğitimle de düzeltilebilecek özelliklerine dikkat çekilmiş ve insanın bu yapısında genellemeler yapılmıştır. Örneğin Kur'an'da insanın aceleci oluşu, nankör, unutkan, düşünen ve bencil olması ile tefekkür edebilen, şükreden, ders alabilen bir varlık oluşu gibi karakteristik özelliklerine birden fazla yer verilerek bu konuya dikkat çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim var olduğu günden bu yana sürekli inceleme ve değerlendirmelere konu olmuş bir kitaptır. Günümüzde modern eğitim anlayışıyla, bu çalışmada ele alınan

her bir konu başlığı üzerine çalışmalar yapmak mümkündür. Bazı yüksek lisans ve doktora çalışmaları olmakla beraber, her bir başlığın daha detaylı incelenmesi mümkündür. Bu çalışmanın ise sınırlılıkları olması dolayısıyla süre çerçevesinde incelenebilecek ayetler değerlendirilmiştir.

İslam'da insanın terbiyesi bir anlamda mesuliyet duygusu üzerine kuruludur. Bu duygunun bireyin hayatının son anına kadar canlı kalması terbiyenin ve eğitimin başlıca hedeflerindedir. Çünkü sorumluluğun olmadığı yerde, davranışın sonucunda ortaya çıkacak netice düşünülmez. Akıl, muhakeme, irade gibi insana verilen imtiyazlar vardır. Bunlar Allah tarafından insana verilen, yeryüzünde diğer mahlûklarda bulunmayan meziyetlerdir. Bu imtiyazlardan kaynaklanan üstünlüğün neticesi olarak da insana yüklenen sorumluluklar olmuştur. Eğitim-öğretim faaliyeti de bu sorumluluk kapsamında başlamış ve insanlık var olduğu sürece devam edecektir.

KAYNAKLAR

Kur'an-ı Kerim.

Kitaplar

ABDULBAKİ, M. Fuad, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfazı'l-Kur'an**, Dar'ul Hadis, Kahire, 2001.

AKGÜL, Muhittin, **İdeal Toplum Açısından İsra Suresi**, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

ALAYLIOĞLU, Ruşen - Oğuzkan, A. Ferhan, **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1976.

AY, Mehmet Emin, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993.

AYASBEYOĞLU, Nevzat, **İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

AYHAN, Halis, **Eğitim Bilimine Giriş**, Şule Yayınları, İstanbul, 1995.

ATTAS, M. Nakib, (Ed.), **İslami Eğitim**, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

AYDIN, Mehmet Zeki, **Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi**, Karakoç Yayınları, Ankara, 1998.

BAŞ, Erdoğan, **Kur'an-ı Kerim'in Üslubu ve Tekrarlar**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, **Eğitim Psikolojisi - (Eğitimin Psikolojik Temelleri)**, Ankara, 2000.

BAYMUR, Feriha, **Genel Psikoloji**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1994.

BAYRAKLI, Bayraktar, **İslam'da Eğitim**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.

-Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.

BAYRAKTAR, M. Faruk, **İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul, 1984.

BİLGİN, Beyza- Selçuk, Mualla, **Din Öğretimi, (Özel Öğretim Yöntemleri)**, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999.

- BİLGİN, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1988.
- BULADI, Kerim, “**Kur’an’da Nankörlük Kavramı**”, Pınar yayınları, İstanbul, 2001.
- BURGER, M. Jerry, **Kişilik, (Psikoloji Biliminin İnsan doğasına dair söyledikleri), (Trc. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu)**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.
- CANAN, İbrahim, **Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2010.
- Peygamberimizin (sav) Tebliğ Metotları**, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2011.
- CANATAN, Kadir, **Kur’an’da Hz. Peygamber’e Sorulan 13 Soru**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.
- CEBECİ, Suat, **Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- ÇAMDİBİ, H. Mahmut, **Din Eğitiminde İnsan ve Hayat**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇELİK, Abbas, **Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım**, Ekev Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 2001.
- ÇELİK, Muhammed, **Kur’an’ın İkna Hususiyeti**, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÇELİK, Ömer, **Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur’an’da İnsan**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010.
- DEMİREL, Özcan, **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2010.
- DODURGALI, Abdurrahman, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul, 1998.
- Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler**, İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul, 1999.
- EBU GUDDE, Abdulfettah, (Trc. Enbiya Yıldırım), **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları**, Umran Yayınları, İstanbul, 1998.
- EBUSSUUD Efendi, **Ebussuud Tefsiri**, (Trc. Ali Akın), I-XII, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2006.

- EL-ELMAÏ, Zahir B. Awad, (Trc. Ercan Elbinsoy), **Kur'an'da Tartışma Metodları**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1984.
- EL-İSFAHANÎ, Ragıb, **el- Müfredat**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2002.
- FERSAHOĞLU, Yaşar, **Kur'an'da Zihin Eğitimi**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996.
- GÜLÇÜR, Musa Kazım, **Kur'an'da Karakter Eğitimi**, Işık Yayınları, İzmir 1994.
- GÜNDÜZ, Turgay, **İslam, Gençlik, Din Eğitimi-kuramsal bir çalışma-**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002.
- Kur'an'da Korku Motifi, (İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım)**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.
- GÜNEŞ, Firdevs, **Yetişkin Eğitimi, (Halk Eğitimi)**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.
- GÜRSES, İbrahim, **Dindarlık ve Kişilik**, Emin Yayınları, Bursa, 2010.
- HAŞİME, Kamil İskender (ed.), (Hazırlayan: Komisyon) **El-Müncid**, Daru'l-Meşrik, Beyrut, 2001.
- HÖKELEKLİ, Hayati, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- IZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Tanrı ve İnsan**, (Trc. M. Kürşad Atalar), Pınar Yayınları, İstanbul, 2012.
- İBN HALDUN, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman, (Trc. Süleyman Uludağ), **Mukaddime**, Dergâh Yayınları, I-II, İstanbul, 2004.
- İBN KESİR, İmam Hafız, **İbn Kesir Tefsiri- Tam Metin- Tahkik: Abdurrezzak el-Mehdi**, (Trc. Savaş Kocabaş-M.Beşir Eryarsoy), XII, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul, 2012.
- İBN MANZUR, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed bin Mukarrem el-Mısri, **Lisanü'l-Arab**, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut 1990.
- KANAD, Halil Fikret, **Kısaltılmış Pedagoji**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- KANDEMİR, Yaşar (Haz. Komisyon), **Ayet ve Hadislerle açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali**, İFAV Yayınları, I-II, İstanbul, 2011.
- KAMİL, Abdulaziz, **Vesâyâ Sureti'l İsrâ fi Tekvini'l-Ferdi ve'l Müctema'**, Daru'l Kalem, Dımeşk, 1990.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, **Kur'an'da Kişilik Psikolojisi**, İzci Yayınları, İstanbul, 1997.
- KILAVUZ, Mehmet Akif, **Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi**, Arasta Yayınları, Bursa, 2003.

- KİRAZ, Celil, **Kur'an'da Ahlak İlkeleri**, Emin Yayınları, Bursa, 2007.
- KOMİSYON, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- KÖYLÜ, Mustafa, **Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- KUTUP, Seyyid, **Kur'an'da Edebi Tasvir**, (Trc. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara, 1969.
- KUTUP, Seyyid, **Kur'an'da Kıyamet Sahneleri**, (Trc. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜKAHMET, Leyla, **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.
- MEVDUDİ, Ebu'l A'la, **Tefhimu'l-Kur'an**, (Ed. Ali Bulaç), İnsan Yayınları, I-VII, İstanbul, 2006.
- MÜNZİRİ, Ebu Muhammed, **Terğîb ve't-Terhîb mine'l hadisi's-şerif**, Hikmet Yayınları, Beyrut, 1968.
- ÖCAL, Mustafa, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.
- Eğitimde Rehberlik**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2004.
- ÖNCÜL, Remzi, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000.
- ÖNKAL, Ahmet, **Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu**, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2008.
- ÖZBEK, Abdullah, **Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed (SAV)**, Esra Yayınları, Konya, 1995.
- ÖZYILMAZ, Ömer, **Çocukluk Ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003.
- PAZARLI, Osman, **Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1967.
- PINTER, Rudolf – W.Alech, Adolp v.dğr., Sabri Akdeniz, (çev.), **Eğitim Psikolojisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1991.
- SABUNİ, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefasir**, (Trc. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, I-VII, İstanbul, 2010.
- SAĞLAM, İsmail, **Çocuk ve İbadet**, (7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma), Düşünce Kitabevi, Bursa, 2003.

- SOFUOĞLU, Mehmed, **Sahih-i Buharî ve Tercemesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞANVER, Mehmet, **Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.
- TABERİ, **Taberi Tefsiri**, (Trc. Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, I-VI, İstanbul, 1995.
- TAN, Bilal, **Kur'an'da Hikmet Kavramı**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.
- TOPÇU, Nurettin, **Türkiye'nin Maarif Davası**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- TOPRAKÇI, Erdal, (ed.) (Erdal Toprakçı-Ahmet Üstün v.dğr.), **Eğitim Üzerine**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Aşk Ahlakı**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Eğitim Felsefesi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, **Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu**, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1983.
- YILDIZ, Abdullah, **On İki Emir: İsra Suresi Işığında Kur'an Edebi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.
- YILMAZ, Hakkı, **Tebyinü'l-Kur'an (İşte Kur'an)**, İşaret Yayınları, I-X, İstanbul, 2008.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, (Trc. İsmail Karaçam- Emin Işık v.dğr.) Azim Yayınları, I-X, İstanbul, 1992.
- ZERNUCİ, Burhaneddin, (Trc. Yunus Vehbi Yavuz), **Ta'limü'l Müteallim**, (İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu), Feyiz Yayınları, İstanbul, 2010.
- ZUHAYLİ, Vehbe, **Tefsirü'l-Münir**, (Trc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe), Risale Yayıncılık, I-XV, İstanbul, 2005.

Makaleler

- AY, Mehmet Emin, "Kur'ân-ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları," **U.Ü.İ.F.D.**, C. IV, S. 4, Yıl 4, Bursa, 1992, ss. 249-257.
- ÇELİK, Abbas, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan Eğitim'e Yaklaşımlar", **Ekev Akademi Dergisi**, C.3, s. 1, (Bahar 2001).
- ERUL, Bünyamin, "Veda Hutbesi", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XLII, İstanbul, 1988, ss. 591-593.
- GÖRMEZ, Mehmet, "Terğîb ve Terhîb" **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XL, İstanbul, 1988, ss.508-509.

HÖKELEKLİ, Hayati, “İnzar” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXII, İstanbul, 1988, ss. 358-359.

-“Şahsiyet”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXXVIII, İstanbul, 1988, ss. 297-298.

KARA, Osman, “Kur’ân’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler”, **S.Ü.İ.F.D.**, C. XIV, S. 25, Sakarya, 2012, ss. 1-24.

KARAGÖZ, Mustafa, “**Kur’an’ı Anlama ve Tercümede Yöntem Sorunu, (İsra Suresi 38. Ayet Örneği)**”, **Bilimname**, C. XVII, S. 2, Kayseri, 2009, ss. 51 – 63.

KILAVUZ, Mehmet Akif, “Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi,” **U.Ü.İ.F.D.**, C. XI, S. 2, Bursa, 2002, ss. 59-72.

KIRCA, Celal, “Kur’an’a Göre Din Eğitiminin Genel Metodları,” **E.Ü.İ.F.D.**, C.2, S. 5, Kayseri, 1988, ss.167-182.

KUTLUER, İlhan, “İnsan” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXII, İstanbul, 1988, ss. 320-323.

ŞENGÜL, İdris, “Kıssa”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C.XXV, İstanbul, 1988, ss. 498-501.

TOPALOĞLU, Bekir, “Rab”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C. XXXIV, İstanbul, 1988, ss. 372-373.

ULUDAĞ, Süleyman, “Rab”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C.XXXIV, İstanbul, 1988, ss. 373.

YAŞAROĞLU, M. Kamil, “İsra Suresi”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C.XXIII, İstanbul, 1988, ss. 177-178.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Cedel”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, C.VII, İstanbul, 1988, ss. 208-210.

Diğer Kaynaklar

ÖZKAN, Mikail, **Emirler ve Nahiye Açısından İsra Suresi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

SANCAK, Seyyid, **Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur’an’da Firavun Tipolojisi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Kerim		AYDİN
Doğum Yeri ve Yılı	BURSA		1987
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		ÜDS : 85
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2005	Bursa Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2006	2010	Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans	2012	-	Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2013	-	Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 35. madde ile görevlendirme)
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	kerimaydin@uludag.edu.tr		
		Tarih İmza Adı Soyadı	